

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**HÜSREV GEREDİ:
HAYATI ve SİYASİ KİŞİLİĞİ (1884 - 1962)**

Esra ALKAN

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Nasrullah UZMAN**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİH BİLİM DALI**

ARALIK - 2019

HÜSREV GEREDİ:
HAYATI ve SİYASİ KİŞİLİĞİ (1884 - 1962)

Esra ALKAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ BİLİM DALI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ARALIK - 2019

.....Esra ALKAN..... tarafından hazırlanan
“HÜSREV GERDE: HAYATI ve SİYASİ KİŞİLİĞİ (1884-1962)...” adlı tez
çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi .....TARİH..... Anabilim
Dalında TEKİME CUMHURİYET TARİHİ Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak
kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Nadrulh UZMAN
Anabilim Dalı, Üniversite Adı AHBÜ

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Başkan : Prof. Dr. Mustafa EKİNCİKİ
Anabilim Dalı, Üniversite Adı AHBÜ

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye : Dr. Öğr. Üyesi TEKİN ÖNAL

Anabilim Dalı, Üniversite Adı ANKARA GÜZELİN BAZELİT ÜNİVERSİTESİ

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Tez Savunma Tarihi: 20.12.2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine
getirdiğini onaylıyorum.

.....Figen Zaiif.....
Prof. Dr. Figen ZAİF
Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Esra ALKAN

20.12.2019

Hüsrev Gerede: Hayatı ve Siyasi Kişiliği (1884 - 1962)
(Yüksek Lisans Tezi)

Esra ALKAN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Aralık 2019

ÖZET

“Hüsrev Gerede: Hayatı ve Siyasi Kişiliği (1884 - 1962)” adlı çalışmamızın amacı Hüsrev Gerede'nin hayatını müstakil olarak ele almak, aynı zamanda verilen bilgiler ile yaşadığı döneme tanıklık etmektir. Asker kökenli bir aileden gelen Hüsrev Gerede, Kurmay Binbaşı rütbesi ile Birinci Dünya Savaşı yıllarında Kafkas Cephesi'nde Kazım Karabekir Paşa'nın Kurmay Başkanı olarak görev yapmıştır. Mütareke döneminde, İtilaf Devletleri aleyhine çıkan yazıları denetleme ve kontrolünden sorumlu Kurmay Binbaşı olarak Sansür Komisyonu üyeliğinde bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliği görevine atanmasıyla beraber, 18 kişilik Müfettişlik Heyeti içerisinde Karargâh Kurmay Başkanlığı Haber Alma ve Siyasi Şube Müdürlüğü görevi ile Samsun'a giden heyetin içinde yer almıştır. Hüsrev Gerede, Mustafa Kemal Paşa'nın yanında Havza, Amasya, Erzurum, Sivas ve sonra da Ankara'daki bütün Milli Mücadele faaliyetlerinde fiili hizmette bulunmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı çıkan isyanlara karşı Milli Mücadele'nin amacını anlatarak isyanları sonlandırmak için oluşturulan Heyet-i Nasiha içerisinde yer almıştır. Bolu Ayaklanması'nda isyancılar tarafından Gerede bölgesinde tutuklanmış, Gerede bölgesinin isyancılarının lideri Sefer Bey ile görüşmeleri sonucunda serbest bırakılmıştır. Soyadı Kanununun çıkmasından sonra, kendisinde büyük izler bırakan Gerede hadiselerinden dolayı Mustafa Kemal Paşa, onu Gerede soyadıyla onurlandırmıştır. Osmanlı Mebusan Meclisi içerisinde Trabzon Milletvekili olarak görev almış, Misak-ı Milli belgesinin Meclis'te kabul edilmesinde etkin rol oynamıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ise Trabzon, Urfa ve Sivas Milletvekili olarak görev yapmıştır. 1924-1949 yılları arasındaki çeşitli tarihlerde Budapeşte ve Sofya'da Türkiye'nin orta elçisi olarak, Tahran, Tokyo, Berlin ve Rio de Janeiro'da Büyükelçi olarak görev yapmıştır. Hüsrev Bey 1905 yılında asker olarak başladığı görevine 13 Temmuz 1949 tarihinde diplomat olarak emekli olmuştur. Hüsrev Gerede 20 Mart 1962 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.

Bilim Kodu : 118101
Anahtar Kelimeler : Hüsrev Gerede, Asker, Milletvekili, Büyükelçi, Heyet-i Nasiha
Sayfa Adedi : 127
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Nasrullah UZMAN

Hüsrev Gereade: Life and Political Personality (1884 - 1962)
(M.Sc. Thesis)

Esra ALKAN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

December 2019

ABSTRACT

The aim of our study named "Hüsrev Gereade: Life and Political Personality (1884-1962)" is to examine Hüsrev Gereade's life as an individual and to witness the period he lived with the information given. Hüsrev Gereade, coming from a family of military origin, served as Chief of Staff to Kazım Karabekir Pasha with Chief of Staff rank during the First World War in the Caucasus Front. During the armistice period, he was a member of the Censorship Commission as the Chief of Staff in charge of controlling and inspecting the writings against the Entente States. After Mustafa Kemal Pasha was appointed as the 9th Army Inspector, he took part in the Inspection Committee form of 18 people which went to Samsun with the task of Political Branch and Intelligence Gathering Directorate for the Staff Headquarters Hüsrev Gereade has been in actual service next to Mustafa Kemal Pasha in all National Struggle activities in Basin, Amasya, Erzurum, Sivas and then Ankara. He took part in delegation of Nasiha which was created to end riots by telling the purpose of the National Struggle against the rebellions rising against Turkish Grand National Assembly. During the uprising in Bolu, he was arrested by the rebels in Gereade region and released after his meetings with Sefer Bey, the leader of the Gereade rebels. After the enactment of the Surname Law, Mustafa Kemal Pasha honored him with the surname Gereade due to the events of Gereade, which left great traces on him. He served as the Deputy of Trabzon in the Ottoman Chamber of Deputies and played an active role in the adoption of the National Pact Document in the Chamber. But in the Turkish Grand National Assembly, He served as the deputy of Trabzon, Urfa and Sivas. He served as Turkey's medium ambassador in Budapest and Sofia and as Turkey's Ambassador in Tehran, Tokyo, Berlin and Rio de Janeiro at various dates between the years 1924-1949 Hüsrev Bey began his military service in 1905 and retired on 13 July 1949 as a diplomat. Hüsrev Gereade passed away on 20 March 1962 in Istanbul.

Science Code : 118101
Key Words : Hüsrev Gereade, Soldier, Deputy, Ambassador, Delegation of Nasiha
Page Number : 127
Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Nasrullah UZMAN

TEŞEKKÜR

“Hüsrev Gerede: Hayatı ve Siyasi Kişiliği (1184 - 1962)” adlı çalışmamızda değerli yardım ve katkıları için Doç. Dr. Nasrullah UZMAN ve Dr. Öğr. Üyesi Tekin ÖNAL hocama, Hüsrev Gerede ile ilgili röportaj isteğimizi kabul eden Sayın Canan GEREDE’ye, çalışmamızın hazırlanması esnasında istifade ettiğim arşiv ve kütüphane çalışanlarına, çalışmalarımız süresince desteklerinden ve yardımlarından dolayı aileme teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	ix
1. GİRİŞ	1
2. ASKER OLARAK HÜSREV GEREDİ	17
2.1. Kafkas Cephesi'nde Hüsrev Bey'in Faaliyetleri	17
2.2. Mütareke Döneminde Sansür Komisyonu'ndaki Faaliyetleri	19
2.3. Hüsrev Bey'in 9. Ordu Müfettişliği Heyeti İçindeki Faaliyetleri.....	23
2.4. Hüsrev Bey'in Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ndeki Faaliyetleri.....	38
2.5. Hüsrev Bey'in Gerede Ayaklanması ve Heyet-i Nasiha'daki Faaliyetleri.....	40
3. MİLLETVEKİLİ OLARAK HÜSREV GEREDİ	47
3.1. Hüsrev Bey'in Trabzon Milletvekilliği (23Nisan 1920-11 Ağustos 1923).....	47
3.1.1. Hüsrev Bey'in Askeri Konular ile İlgili Görüşleri	48
3.1.2. Hüsrev Bey'in İdari Konular ile ilgili Görüşleri	52
3.1.3. Hüsrev Bey'in Milli Mücadele ile İlgili Görüşleri	56
3.1.4. Hüsrev Bey'in İçişleri ve Dışişleri ile İlgili Görüşleri	60
3.1.5. Hüsrev Bey'in Sosyal Konular ile İlgili Görüşleri.....	63
3.2. Hüsrev Bey'in Urfa Milletvekilliği (12 Ağustos 1923 – 6 Mayıs 1924).....	65
3.3. Hüsrev Bey'in Sivas Milletvekilliği (1 Mart 1935- 6 Ocak 1936).....	66
4. DİPLOMAT OLARAK HÜSREV GEREDİ	69
4.1. Budapeşte Orta Elçiliği.....	69
4.2. Sofya Orta Elçiliği	71
4.3. Tahran Büyükelçiliği	75

	Sayfa
4.4. Tokyo Büyükelçiliği	88
4.5. Berlin Büyükelçiliği.....	92
4.6. Rio de Janerio Büyükelçiliği	102
4.7. Hürev Gerede'nin Vefatı	104
5. SONUÇ.....	107
KAYNAKLAR	113
EKLER.....	121
EK 1. Hürev Gerede'nin anılarında Mustafa Kemal Atatürk	122
EK 2. Tahran Büyükelçiliği görevi sırasında Hürev Bey'in gönderdiği belge	123
EK 3. Hürev Bey'in askerlik mesleğinden istifa ettiğini gösteren belge	124
EK 4. Sansür Komisyonunda sansürlenmesi istenilen konular	125
EK 5. Hürev Bey'in V. Dönem, Hal Tercümesi No:414	126
ÖZGEÇMİŞ	127

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
ATASE	Genel Kurmay Askeri ve Stratejik Etüt Başkanlığı
BCA	Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi
C.	Cilt
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
Haz.	Hazırlayan
No.	Numara
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu, Kamu Görevlileri Daire Başkanlığı
S.	Sayı
s.	Sayfa
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
vd.	ve diğerleri

1. GİRİŞ

Mustafa Kemal Paşa'nın, “*Benim ilk inkılap ve müşkülât arkadaşım¹*” olarak vasıflandırdığı Hüsrev (Gerede) Bey, asker, milletvekili ve büyükelçi olarak görev almıştır. Hüsrev Bey'in Milli Mücadele yıllarındaki ve Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasındaki faaliyetleri ile döneminin aydınlatılmasına yardımcı olmuştur.

Rıdvan² Hüsrev Bey, 12 Mart 1884³ tarihinde Edirne'de dünyaya gelmiştir. Hüsrev Bey'in büyükbabası Bosna valilerinden Zülfikar Kaptan'ın oğludur. Aile, büyük ataları Rıdvan Kaptan dolayısıyla Rıdvanbeyoğulları (Rıdvanbegoviç) diye bilinmektedir. Osmanlı kaynaklarında ailenin Mostar yakınlarındaki Stolaç (İstolçe\Ustulçe) kasabasından olması dolayısıyla İstolçeli Ali Paşa olarak da geçmektedir. 1813-1814'te Ali Paşa İstolçe mutasarrıfı olmuştur. 1830'da Bosna'da Gradaçaç kasabasında Hüseyin Kaptan tarafından Osmanlı Devleti'ne karşı isyan hareketinin bastırılmasında görev alan Ali Paşa, bölgede redif taburları kurmuştur. 1832'de Anadolu'ya geçen Ali Paşa, Sadrazam Reşit Mehmet Paşa kuvvetlerine bağlı olarak Konya ve Kütahya'ya kadar ilerlemiş olan Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın kuvvetlerine karşı savaşmıştır. II. Mahmut tarafından, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın kuvvetlerine karşı gösterdiği başarı dolayısıyla Hersek müstakil mutasarrıflık haline getirilerek yönetimi Ali Paşa'ya verilmiştir. Bosna'da 1850 yılında çıkan ayaklanmada Ali Paşa isyancıları desteklemiş bunun üzerine Sultan Abdülmecid, Rumeli'deki Ömer Lütfi Paşa'yı ayaklanmayı bastırmakla görevlendirmiştir. 5 Şubat 1851'de Ömer Lütfi Paşa, Konjiç kasabası yakınlarında Ali Paşa'yı yenerek tutuklamış, Banyaluka'ya götürüldüğü sırada yolda 20 Mart 1851'de vefat etmiştir. Ali Paşa'nın naaşı Banyaluka'da Ferhat Paşa Camii haziresinde küçük bir türbeye defnedilmiştir⁴. Hüsrev Bey'in babası İstolçeli Ali Paşa'nın oğlu Mehmet Ali Bey, annesi ise Fatıma Mahnur Hanım'dır⁵. Babası Mehmet Ali Bey Hersekli Rıdvan Beyoğlu

¹ Şimşir, B. N. (1996), *Bizim Diplomatlar*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 330.

²Hüsrev Bey'in ismi kaynaklarda farklı verildiği görülmekteyse de bu çalışmada *Sosyal Güvenlik Kurumu, Kamu Görevlileri Emeklilik Daire Başkanlığı'nda Dosya No: MT110087*'deki beyanda yazan ismi Rıdvan Hüsrev esas alınmıştır. (Bu dipnottan itibaren Sosyal Güvenlik Kurumu, Kamu Görevlileri Emeklilik Daire Başkanlığı Arşivi, “*SGK, KGEDBA*” şeklinde kullanılacaktır. Virgülden sonraki kısım dosya numarasını ifade edecektir). Milliyet Gazetesi'nin 23 Mart 1962 tarihli basımında Münir Hüsrev Gerede olarak yazılmıştır.

³Hüsrev Bey'in doğum tarihi ile ilgili kaynaklarda farklı tarihlerin verildiği görülmekteyse de bu çalışmada doğum tarihi *SGK, KGEDBA* Dosya No: MT110087'deki 1884 yılı tarih esas alınmıştır. Hüsrev Bey'in doğum tarihi *414 Numaralı TBMM Tercüme-i Hal Belgesi'nde* 1888 yılı olarak verilmiştir. (2002), *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, Sami Önal (Yay. Haz.), İstanbul: Literatür Yayınları, 5; Çağlar, G. (1997), *Hüsrev Bey Heyet-i Nasihası (Nisan – Haziran 1920)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 18 adlı eserlerde ise doğum tarihi 1886 yılı olarak verilmektedir.

⁴ Bilge, M. L. (2008), “Rıdvanbegoviç Ali Paşa”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.35, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı, 50-51.

⁵*SGK, KGEDBA*, MT110087.

ailesinden Ferik (korgeneral) rütbesinde 7. Tümen Komutanlığı'nda görev almış Osmanlı askeridir⁶. Hüsrev Bey'in erkek kardeşlerinin isimleri Mehmet Ali Bey, Ahmet Ziyaettin Bey, Besalet Bey, kız kardeşlerinin isimleri ise Ayşe Fahriye Hanım, Fatma Münire Hanım, Saniye Hanım'dır⁷.

Hüsrev Bey, 1913 yılında Atina'ya askeri ateşemiliter olarak gönderildiği zaman Atina'da Lamia Hanım⁸ ile tanışmıştır⁹. Londra Konferansı için Roma'ya giden Ankara heyetini, Galip Kemal Bey karşılamış, Hüsrev Bey ile Lamia Hanım'ın nikâhı ise bu dönemde alınan kararla gerçekleşmiştir¹⁰. Lamia Hanım ile evliliğinden büyük oğlu Ali Faruk 21 Ekim 1923'te ve küçük oğlu Mehmet Selçuk 19 Mart 1927'de dünyaya gelmiştir¹¹. Hüsrev Bey ile Lamia Hanım balolarda ideal çift olarak gösterilmiştir. Lamia Hanım, Hüsrev Bey ile aralarında geçen konularla ilgili bütün mektupları vefatından önce yakmıştır. Lamia Hanım 21 Mayıs 1981'de vefat etmiş, naaşı Edirnekapı Şehitliği'ndeki aile kabrine defnedilmiştir¹². Hüsrev Bey'i hayatta olan akrabalarından yalnızca gelini Canan Hanım tanımaktadır, bu yüzden Canan Hanım ile yaptığımız röportaj önem arz etmektedir. Canan Hanım'ın anlatımlarında; *Rıdvan Hüsrev Bey aslen Bosna - Hersekli ve ilk soyadı "Begoviç"tir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı çıkan Gerede Ayaklanması'nı bastırmak için görevlendirilen Hüsrev Bey yakalanarak hücreye kapatılmıştır. Gerede'deki isyancılar Hüsrev Bey'i yakalandıkları günün ertesinde asmaya karar vermişler, ancak sabah 05.00'da güneş yüzünü aydınlatınca, Hüsrev Bey o kadar güzelmiş ki asmaya kıyamamışlar, kısa bir süre sonra da Mustafa Kemal Paşa'nın yardımı yetmiş ve kurtulmuştur*¹³. Bu olay üzerine Mustafa Kemal Paşa, Hüsrev Bey'e 2 Ocak 1935'te Soyadı Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile 'Gerede' soyadını vermiştir¹⁴.

⁶ Şimşir, a.g.e., 1996, 330.

⁷ Griffe, H. M. E. (2005), *Osmanlı'nın Hizmetkârı Galip Ali Paşa Rıdvanbegovic-Stocevic*, Ankara: Babil Yayıncılık, 215-216.

⁸ Lamia Hanım, 13 Aralık 1899 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir, *SGK, KGEDBA*, MT110087. Osmanlı Devleti'nde diplomat olarak görev alan Galip Kemal Söylemezoğlu'nun kızıdır. Galip Kemal Söylemezoğlu

Bükreş Başkâtipliği, Atina ve Berlin elçiliklerindeki müsteşarlık görevlerinden sonra Atina Elçiliği (1913 - 1916), Tahran Elçilik Vekilliği (1917 - 1918), Petrograd/Brest Litovsk temsilcilikleri (1918), Moskova Büyükelçiliği (1918), Muhtelit Mütareke Komisyonu Reisliği (1918 - 1919), Roma Büyükelçiliği (1919 - 1920), Kopenhag ve Stockholm Orta Elçilikleri (1921-1922) görevlerinde bulunmuştur. Bkz. Aydın, M. (2018), "Galip Kemalî (Söylemezoğlu) Bey'in Hatıratında Atina Müsteşarlığı Sırasında Balkan Sorunu" *Belgi Dergisi*, C.2, S.16, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 963.

⁹ Esra Alkan, Canan Gerede ile Söyleşi, Taksim\ İstanbul, (13 Ağustos 2017).

¹⁰ (2002), *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, s. 214.

¹¹ *SGK, KGEDBA*, MT110087.

¹² Milliyet, 23 Mayıs 1981.

¹³ Esra Alkan, *Canan Gerede ile Söyleşi*, Taksim\ İstanbul, (13 Ağustos 2017).

¹⁴ Ulus, 11 Ocak 1935.

Canan Hanıma göre, Hüsrev Bey hitabeti ve yaptıkları ile asil bir insan, tam bir diplomattır. Hüsrev Bey'in çocuklarına karşı sert bir yapısı vardır. Çocuklarının yetişmesinde büyükbabaları Galip Kemali Söylemezoğlu'nun etkisi bulunmaktadır. Hüsrev Bey'e Tokyo ve Tahran Büyükelçiliği sırasında ailesi de eşlik etmiş, ancak Berlin ve Brezilya Büyükelçiliği sırasında yanında bulunamamışlardır. Diplomat olarak görev aldığı zamanlarda çocuklarının kolejdeki eğitimlerinin kesintiye uğramaması için, onları yanında götürmediği zamanlar olmuştur. Küçük oğlu Selçuk Bey, babası Hüsrev Bey'i sert bir yapısı olan prensip sahibi, her şeyin saatinde yapılmasına dikkat eden bir kişi olarak tanıtmıştır. Oğlu Selçuk Bey'in anlatımıyla, eğer eve geç gelinirse babası, “*Burası otel değil*” diyerek tepkisini gösterirmiş. Selçuk Bey'in en aklında kalanlardan birisi de gençken odasına astığı posterleri görmesi üzerine Hüsrev Bey oğluna; “*Sen bunlara benzeme, kendine benzemeye bak, önemli olan kendine benzemektir*” cümlesi olmuştur¹⁵. Büyük oğlu Faruk Bey 16 Eylül 1950'de Ankara'da yedek subaylığı görevi sırasında bir kaza sonucu vefat etmiştir. Faruk Gerede'nin naaşı 17 Eylül'de Merkezefendi Kabristanı'na defnedilmiştir¹⁶. Tıp eğitimi alan küçük oğlu Selçuk Gerede ise Birleşmiş Milletlerde görev yapmış¹⁷, 14 Haziran 2003 tarihinde geçirdiği kalp krizi sonucunda vefat etmiştir¹⁸.

Hüsrev Bey, vefatından önce İstanbul Nişantaşı'ndaki Demirağ Apartmanı'nda ikamet etmiştir. Vefatından sonra ailesi ev sahibinin kirayı arttıracaklarını söylemesi ve evden çıkmalarını istemesi üzerine, oturdukları evden ayrılarak şimdiki Hüsrev Gerede Caddesi'nde küçük bir ev satın almışlardır¹⁹.

Türkiye Büyük Millet Meclisi vatana üstün hizmette bulunan milletvekili, asker ve diplomat ailelerine aylık vermektedir. Hüsrev Bey de hem askeri hem de diplomatik çalışmaları ile Türkiye Cumhuriyeti Devletine üstün hizmetlerde bulunmuştur. Hüsrev Bey'in vefatından sonra, 1978 yılı Meclis Bütçe Yasa Tasarısı'nda “Ç” cetveli olarak belirtilen kısımda “*Vatana Hizmet*” aylığı ile Hüsrev Bey'in eşi Lamia Hanım'a 175 Lira verilmesi kararlaştırılmıştır²⁰. İstanbul Belediyesi de, aldığı bir kararla Hüsrev Bey'in İstanbul Teşvikiye'de oturduğu caddeye “*Hüsrev Gerede Caddesi*” adını vermiştir²¹.

¹⁵ Esra Alkan, *Canan Gerede ile Söyleşi*, Taksim\ İstanbul, (13 Ağustos 2017).

¹⁶ Cumhuriyet, 17 Eylül 1950.

¹⁷(2002), *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, 8 - 11.

¹⁸ Cumhuriyet, 15 Haziran 2003.

¹⁹ Esra Alkan, *Canan Gerede ile Söyleşi*, Taksim\ İstanbul, (13 Ağustos 2017).

²⁰ Milliyet, 31 Ocak 1978.

²¹ Şimşir, a.g.e. 1996, 332.

Hüsrev Bey'in okul hayatı, babası Mehmet Ali Bey'in görev yaptığı Erzurum'da başlamıştır. Hüsrev Bey, çocukluğunun geçtiği serhat şehri Erzurum'dan babasının vefat etmesi üzerine ayrılarak, eğitimine İstanbul'da devam etmiştir. Çocukluk döneminde Hüsrev Bey, Erzurum halkı için babası Ferik Mehmet Ali Bey'in, “*Burası bir kaledir. Kuşatmaya uğrayabilir. Bir serhat şehridir. Halkın askerle kaynaşması, sevişmesi gereklidir,*” sözlerine notlarında yer vermiştir. Babası Mehmet Ali Bey gibi asker olarak Erzurum'a Birinci Dünya Savaşı yıllarında Kurmay Binbaşı rütbesi ile görev aldığı zaman, Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Erzurum Kongresi için Karargâh Kurmay Başkanlığı Haber Alma ve Siyasi Şube Müdürü olarak gitmiştir. Hüsrev Bey 1894-1900 yılları arasında Erzurum'da eğitim almış, bu dönemde Osmanlı Devleti mekteplerinde verilmeyen birçok spor branşı o dönemde Erzurum'da faaliyet gösteren Ermeni Okulu Sansaryan Mektebi'nde verilen patinaj eğitimi için kışları buraya gitmiştir. Hüsrev Bey'in askeri okula kaydolma sebebi ise babası Ferik Mehmet Ali Bey'in vefat etmesinin ardından, baba mesleğinde eğitim görme istemesidir. Hüsrev Bey, babası Ferik Mehmet Ali Bey gibi bir asker olabilmek için Askeri İdadi sınavı ile son sınıfa başlamıştır. Hüsrev Bey'in Erzurum'daki askeri okulda kaldığı ilk gece meydana gelen şiddetli deprem unutamadığı anılarından²².

Hüsrev Bey, 1 Ocak 1902 tarihinde Harp Akademisi'ne öğrenci olarak kaydolmuş ve 1 Temmuz 1905'te Piyade Teğmen²³ rütbesiyle mezun olmuştur. 2 Temmuz 1905'te Asteğmen olarak göreve başlayan Hüsrev Bey, 28 Ağustos 1908'de Kurmay Yüzbaşı rütbesine yükselmiştir²⁴. Harp Akademisinden mezun olan Hüsrev Bey 2. Ordu'da göreve başlamış, 83. Alay, Hafif 1. Süvari Alayı ve 10. Tümen Topçu Alayında Kurmay stajını tamamlamıştır. Hüsrev Bey, 83. Alayda görevli bulunduğu sırada kıtasıyla Adana Olaylarının bastırılmasında görevlendirilmiş, 17 Kasım 1910'da Genelkurmay 2. Şubesine atanmıştır. 24 Nisan 1911'de 7. Fırka Kurmayına nakledilen Hüsrev Bey, 29 Eylül 1912'de Balkan Savaşı'nda seferberlik ilan edilmesiyle, birliğiyle beraber Kurmay Yüzbaşı olarak Balkan Savaşına katılmıştır²⁵. 7. Tümen Kurmay Başkanlığı'nda Balkan Savaşı'nda

²² (2002), *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, 53 - 59.

²³ Hüsrev Bey'in Harp Okulundan mezuniyet tarihi hakkında Çoker, F. (1996), *Türk Parlamento Tarihi: Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923*, III. Cilt I. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri Ankara: TBMM Yayınları, 934 çalışmasında 13 Ocak 1903 tarihi verilmektedir. Ancak bu çalışmada *SGK, KGEDBA*, MT110087'deki tarih esas alınmıştır.

²⁴ *SGK, KGEDBA*, MT110087.

²⁵ Çoker, a.g.e., 1996, 934-935.

Pınarbaşı–Lüleburgaz–Çatalca Muharebelerinde yer alan²⁶ Hüsrev Bey 16 Şubat 1913’de Önyüzbaşı rütbesine getirilmiş ve 1913’te Trakya Tahdit-i Hudut üyeliği görevinde bulunmuştur²⁷. 5 Haziran 1913 tarihinde Hüsrev Bey, Bulgaristan’la yapılacak olan sınır tespiti için görevlendirilen heyette yer almıştır²⁸. 12 Ocak 1914’te Atina Elçiliği Askerî Ataşeliğine tayin edilen Hüsrev Bey, Birinci Dünya Savaşı’nda 16 Şubat 1915’te 3. Ordu’ya tayin edilerek Doğu Cephesi’ndeki savaflara katılmıştır²⁹. Hüsrev Bey, Kafkas Cephesi’ndeki Aras Mihveri Birlikleri içerisinde 9. Kolordu Kumandanlığında Yüzbaşı rütbesiyle cephede mücadele etmiştir³⁰. 25 Mayıs 1916’da Kurmay Binbaşı³¹ olarak askeri görevine devam eden Hüsrev Bey, 1914-1917 yılları arasında Şark Cephesi Kafkas Ordusu Harekât Şube Müdürlüğü görevine getirilmiştir³². 18 Mart 1917’de cephelerde inceleme yapmak üzere bir askerî heyet arasında Almanya’ya gönderilen Hüsrev Bey, 14 Nisan 1918’de 1. Kafkas Kolordusu Kurmay Başkanlığına atanmıştır³³. Hüsrev Bey, 12 Şubat - 9 Haziran 1918’de Tirebolu – Kemah – Kiği –Muş-Bitlis hattında başlatılan harekât sırasında 3. Ordu’da Binbaşı rütbesi ile görevlendirilmiştir³⁴. 16 Ekim 1918’de 25. Kolordu Kurmay Başkanı³⁵ olan Hüsrev Bey 30 Ekim 1918’de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması öncesi İstanbul Erkan-ı Harbiye Başkanlığı ve Umumi Süvari Müfettişliği’ ne tayin edilmiştir. Bu görevi sırasında gösterdiği gayret ve fedakârlıktan dolayı Hüsrev Bey, 7 Haziran 1916’da Gümüş Liyakat, İmtiyaz Madalyaları ve kıdem zammı ile ödüllendirilmiştir³⁶. Hüsrev Bey, 30 Ekim 1918’de Mondros Ateşkes Antlaşmasının ilânından sonra Genel Karargâh Kurmaylığına alınmıştır³⁷. Hüsrev Bey, askerlik mesleğinde 25 yılı doldurmuş olması sebebiyle emekliye sevk edilmesi gerektiği belirtilerek (321-5)1281 numaralı kanun maddesince askerlik mesleği ile 9 Ekim 1928 tarihinde ilişiği kesilmiştir³⁸.

---

²⁶ Görgülü, İ. (2004), *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912- 1922 Balkan Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 7.

²⁷ Konukçu, E. (2000), “Hüsrev Gerede’ye Mustafa Kemal’in Samsun Yolculuğu” 19 Mayıs ve Milli Mücadele’de Samsun Sempozyumu Bildiriler 20-22 Mayıs 2000,Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, 233.

²⁸ *TBMM 414 Numaralı Tercüme-i Hal Belgesi*

²⁹ Çoker, a.g.e., 1996, 934.

³⁰ Görgülü, a.g.e., 2004, 140.

³¹ *SGK, KGEDBA*, MT110087.

³² Çağlar, a.g.e.,1997,18.

³³ Çonker, a.g.e., 1996, 935.

³⁴ Görgülü, a.g.e., 2004, 168.

³⁵ Çoker, a.g.e., 1996, 935.

³⁶ Tevetoğlu, F. (1971), *Atatürk’le Samsun’a Çıkanlar*, Ankara: Atatürk ve Çevresi Yayınları, s.203.

³⁷ Çoker, a.g.e.,1996,935.

³⁸ *SGK, KGEDBA*, MT110087.

Hüsrev Bey, 23 Nisan 1920 - 11 Ağustos 1923 tarihleri arasında Trabzon Milletvekilliği, 12 Ağustos 1923 - 6 Mayıs 1924 tarihleri arasında Urfa Milletvekilliği yapmıştır. Hüsrev Bey, meclisin ikinci dönemki çalışmalarına ara vererek Dışişleri Bakanlığı tarafından 7 Mayıs 1924 tarihinde Budapeşte Elçiliği'ne atanmıştır. Budapeşte Elçiliği sırasında, 21 Şubat 1926 tarihinde Kurmay Yarbay rütbesine yükselen Hüsrev Bey, 30 Ekim 1926 tarihinde Sofya Elçiliği'ne getirilmiştir. 1 Eylül 1929'da Birinci Sınıf Orta Elçisi olarak görevlendirilen Hüsrev Bey, 1 Ağustos 1930'da ise Tahran'a Büyükelçi unvanı ile tayin edilmiştir. Tahran Büyükelçiliğinden Temmuz 1934'te ayrılan Hüsrev Bey, 1 Mart 1935'te Sivas Milletvekili seçilmiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki yerini almıştır. Meclis çalışmalarına 6 Ocak 1936 tarihinde görevinden istifa ederek son veren Hüsrev Bey, 22 Şubat 1936'da Tokyo'ya Büyükelçisi olarak atanmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında 5 Eylül 1939'da Berlin Büyükelçisi olarak göreve başlayan Hüsrev Bey, 27 Temmuz 1942 - 4 Şubat 1947 tarihleri arasında Dışişleri Bakanlığı merkezinde Büyükelçi olarak görevine devam etmiştir. Hüsrev Bey en son diplomat olarak 5 Şubat 1947'de Rio de Jenario'ya Büyükelçi olarak atanmış, bu görevi 13 Temmuz 1949'da sona ermiştir³⁹.

Hüsrev Bey, çevresini etkileyen, aldığı görevleri başarıyla yerine getiren başarılı bir asker ve büyükelçi olarak tanınmıştır. Hüsrev Bey, sert yaradılışlı, tuttuğunu koparan, iş bitiren ve Mustafa Kemal Paşa'ya yakınlığı ile bilinen bir kimse şeklinde tanınmıştır⁴⁰. Cemal Kutay, Hüsrev Bey'i çok değerli, malumatlı, çalışkan, dürüst, mesaiye sahip muntazam bir şahsiyet olarak tarif etmektedir⁴¹. Diplomat olarak da dikkat çeken Hüsrev Bey için Şah Rıza Pehlevi, "*Hüsrev Bey, Tahran'a geldiği zaman kılıç çekmişti. Duayen olarak yabancıları tuttu,*" ifadelerini kullanmıştır.⁴²

Fethi Tevetoğlu, Hüsrev Bey'in şahsiyetinden, çok nazik ve terbiyeli, vatansever, kanaatleri için medeni cesaret sahibi, temiz ve doğru bir insan olarak bahsetmiştir. Tevetoğlu, aynı zamanda Hüsrev Bey'in kudretli bir kaleme sahip olduğunu da ifade etmiştir⁴³. Mustafa Kemal Paşa, Hüsrev Bey için "Benim ilk inkılap ve müşkülât arkadaşım⁴⁴" cümlesini kullanmıştır. Hüsrev Bey ise Mustafa Kemal Paşa ile ilgili düşüncelerini şu şekilde anlatmıştır;

---

³⁹ "SGK, KGEDBA", MT110087.

⁴⁰ Şimşir, a.g.e., 1996, 329.

⁴¹ Kutay, C. (1992), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yüzyılımızda Bir İnsan Hüseyin Rauf Orbay (1881-1964)*, İstanbul: Kazancı Yayınevi, 414.

⁴² Şimşir, a.g.e., 1996, 330.

⁴³ Tevetoğlu, a.g.e., 1971, 194.

⁴⁴ Şimşir, a.g.e., 1996, 329.

Arkadaşlık ve şakacılığı, şeflerin şefi bu büyük adama yakışan şekilde idi. Resmîyetle hususiyeti ayırt eden maiyetine bu hususta misal olan büyükleri tarih pek az kaydeder. Tatlı içer tatlı konuşur, şakalarında muhakkak bir mana olan, kalp kırmayan latifeleriyle meclise neşe saçan bu büyük adam, bilhassa kadınlara karşı son derece hüremetkâr, nazik bir centilmendi.⁴⁵

Hüsrev Bey, 1943 Eylül'ünde Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'ne 13 Ocak 1921 tarihli 'Bolu İsyanı ve Harekâtı' hakkındaki notlarını vermiştir. Burada, Bolu isyanı ve kendi yaşamıyla ilgili bilgiler bulunan Hüsrev Bey'in notlarında ayrıca şu bilgiler yer almıştır;

30 Nisan 1919'da 9. Ordu Müfettişliği'ne tayin olunan Mustafa Kemal Paşa ile İstanbul'da bugünkü Halaskârgazi Caddesi'nde, o zaman kira ile oturduğu ufak evdeki mülakatıma müteakip, 16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan hareketle Kurtuluş Savaşı'nın ve inkılâbımızın başlangıcı olan 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak basan Büyük Kumandan'ın karargâhında, Matbuat ve Propaganda ve Siyasi İşler Bürosu Şefliği vazifesi ile bu mübarek ayağın izi üzerinde yürüyerek sırasıyla (İzmir Şehitleri ruhuna) Havza'da (30 Mayıs 1919) ve Amasya'daki (20 Haziran 1919) mevlit ve mitingler, Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyeti Teşekkülü, Erzurum Milli Kongresi (23 Temmuz 1919), Heyet-i Temsiliyesi'ni içine alan Sivas Milli Umumi Kongresi (4 Eylül 1919), Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin teşekkülü, Umum Heyeti Temsiliye ile Sivas'tan Ankara'ya (27 Aralık 1919) gelerek dünyanın üç ülkesinde, üç kıtasında zafer takları kuran şanlı, kuvvetli, necip ırkımızın medeniyete hizmetini, Asya kadar eski tarihinden çıkararak, güzel dilimizi yabancılıktan sıyıran, yazımızı güçlükten kurtaran, bugünkü varlığımızı kendisine borçlu olduğumuz bu büyük dâhinin yanında çalışmak, tarihi tâli'ine mazhar olmuş ve 14 Ocak 1920'de milletin taziyeki ile açtırılan, fakat düşman süngüleri altında toplanmak mecburiyetinde kalan son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na Anadolu'dan Trabzon Mebusu olarak Heyeti Temsiliye'nin tevdi eylediği Sivas Kongre'sinin tespit eylemiş olduğu Misak-ı Milli'yi hamilen gönderilmiş, esasen 13 Kasım 1918'den beri düşman donanmalarının topları altındaki İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından tamamen askerî işgal altına alınarak nihayet medeni tarihin lanetle yâd edeceği elim siyasi bir facia teşkil eden Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın İngilizler tarafından askerle basılarak dağıtılması ve ele geçirdikleri vatanperver arkadaşlarımızı tevkif ve Malta'ya sürmeleri (16 Mart 1920) üzerine, Anadolu'ya geçmeğe muvaffak olarak 19 Mart 1920'de toplanmağa davet olunan Birinci Büyük Millet Meclisi'ne aynı sıfatla iltihak etmiştim. Meclisin açılma günü (23 Nisan 1920) Bolu ve havalisi müfettiş ve kumandanı olarak gönderildiğim Gerede'de arkadaşlarım, Bolu Mebusları Genç Osman Beylerle birlikte asilerin pususuna düşerek bir müddet Gerede ve Düzce'de zindanda ve hapisane de kalmış, nihayet kurtularak Ankara'ya avdetle mebusluklarla beraber Ankara Kumandanlığı vazifesini de yapmışım.⁴⁶

Hüsrev Bey gittiği yerleri incelemiş, analiz etmiş ve not almış, hatta dönemine kaynaklık edecek eserler kaleme almıştır. Bu aldığı notlar, yazdığı eserler ile Hüsrev Bey, hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır. Hüsrev Bey'in aldığı notlarda Erzurum ve İstanbul şehri için yazdıkları dikkat çekmektedir. Bu şehirler içinde onun için İstanbul ayrı bir yere

⁴⁵ Gerede, H. (1956), "Atatürk", C. 20, S.80, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 566.

⁴⁶ Tevetoğlu, a.g.e.,1971,192 - 194.

sahiptir. Bunu şu sözlerinden anlıyoruz; “İki büyük dünyanın kavşağında, Türk yurdunun süsü, Türk tarihinin serveti, Türk ulusunun gözbebeği İstanbul bütün vatandaşların kalbinde yeri olan şehirdir”⁴⁷.

Hüsrev Bey’in Eserleri

Hüsrev Bey, Milli Mücadele’de Mustafa Kemal Paşa’nın yanında yer almış askeri, siyasi çalışmalar ile dolu bir ömür geçirmiştir. Hüsrev Bey yaptığı faaliyetleri not almış, bazı zamanlarda ise dönemin gazetelerinde makaleler kaleme alarak duygu ve düşüncelerini ifade etmiştir.

Hüsrev Bey, Milli Mücadele’nin yayın organı olan Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi’nde “İstanbul Felaketi, Anadolu’ya, 150’likler Meselesi ve Seçkin” makalelerini yayınlamıştır⁴⁸. Bu çalışmalarından birisi olan İstanbul Felaketi isimli makalesini Osmanlı Mebusan Meclisi’nde Trabzon milletvekili olduğu dönemde İstanbul’un İtilaf Devletleri tarafından işgale uğrması üzerine kaleme almıştır. Hüsrev Bey makalede işgali, “... güzel İstanbul’umuzun başına gelen büyük felaket, 16 Mart 1920 gecesi hiç şüphesiz bütün Müslümanların kalbinde bir matem gecesi olarak kalacaktır” şeklinde yorumlamıştır⁴⁹.

Hüsrev Bey’in eserleri Milli Mücadele Dönemi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin dış politikasının anlaşılması ve yorumlanması konusunda dönemine ışık tutmaktadır. Hüsrev Bey’in gazetelerde yayınladığı makalelerinin dışında anılarından aldığı notlardan derlenmiş kitapları ve makaleleri bulunmaktadır.

Kitapları;

- 1- Hüsrev Gerede’nin Anıları, Yay. Haz. Sami Önal, Literatür Yayınları, İstanbul, 2002
- 2- Hüsrev Gerede, Siyasi Hatıralarım I: İran (Ağustos 1930-Haziran 1934), Vakıf Basımevi, İstanbul, 1952
- 3- Hüsrev Gerede, Harp İçinde Almanya (1939-1942), Yay. Haz. Hulûsi Turgut- Sırrı Yüksel Cebeci ABC Yayınları, İstanbul, Şubat, 1994
- 4- Türk- Nippon Dostluğunun Sonrasız Hatırası Ertuğrul, Türkiye Cumhuriyeti Tokyo Büyükelçiliği, 1937

⁴⁷ (2002), *Hüsrev Gerede’nin Anıları*, 25.

⁴⁸ Tevetoğlu, a.g.e., 1971, 194 - 195.

⁴⁹ Hâkimiyet-i Milliye, 10 Nisan 1920.

5- Hüsrev Gerede, Mübarek Ertuğrul Şehitlerimiz ve Anıtları, Deniz Kuvvetleri Basımevi, İstanbul, 1956

Hüsrev Gerede'nin Anıları

Dönem sıralamasına göre Hüsrev Bey'in anılarından oluşan kitaplarını incelersek, ilk olarak Sami Önal tarafından yayına hazırlanan “*Hüsrev Gerede'nin Anıları*” adlı eser ele alınmalıdır. Bu kitap iki bölümden oluşmakta ve birinci bölümde Hüsrev Bey'in, Birinci Dünya Savaşı'nın son zamanlarında 9. Kafkas Kolordusu Kumandanlığındaki görevi ile başlamaktadır. Hüsrev Bey anılarında Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasının ardından İstanbul'a gelişi ile beraber, yaşadığı duygu ve düşüncelere yer vermiştir. Hüsrev Bey, mütareke döneminde İstanbul'daki yeni görevi olan Sansür Komisyonu Üyeliği'nden bahsetmiş, Sansür Komisyonu üyeliğine gelişini ve görevden ayrılma sebebini ayrıntılı bir şekilde notlarına kaydetmiştir. Hüsrev Bey notlarında Mustafa Kemal Paşa ile olan karşılaşmasından bahsetmiş ve 9. Ordu Müfettişliği Heyeti içinde yer alışı ile ilgili düşüncelerini yazmıştır. Burada 9. Ordu Müfettişliği Heyeti'nin 16 Mayıs 1919 tarihinde Bandırma Vapuruyla başlayan yolculukla Havza, Amasya, Erzurum, Sivas'ta Milli Mücadele için yürütülen faaliyetlere gün gün yer verilmiştir. Bu arada Hüsrev Bey yaşanan olaylar karşısındaki duygu ve düşüncelerini de aktarmıştır. Bolu'da Büyük Millet Meclisi'ne karşı çıkan ayaklanma hakkında ayrıntılı bilgi veren Hüsrev Bey, isyanın bastırılmasındaki etkisinden bahsetmiştir. Eserin ikinci bölümünde Mustafa Kemal Paşa ile ilgili gözlemlerine yer veren Hüsrev Bey, yapılan inkılap çalışmalarını ve inkılapların amaçlarını da anı defterine not almıştır. Bu kitabın yayına hazırlanmasında Hüsrev Bey'in oğlu Selçuk Bey'in de emeği bulunmaktadır⁵⁰.

Siyasi Hatıralarım I: İran (Ağustos 1930 - Haziran 1934)

Hüsrev Bey, Sofya Büyükelçiliği görevinde bulunduğu yıllarda Türkiye - İran arasında önemli bir sorun haline gelen ve dönemin hükümetlerini karşı karşıya getiren sınır sorununu çözmek amacıyla Tahran Büyükelçiliği'ne atanmıştır. Tahran Büyükelçiliği sırasında tuttuğu notları “*Siyasi Hatıralarım I: İran (Ağustos 1930- Haziran 1934)*” adlı eserde toplamıştır. Hüsrev Bey, burada İran ile yaşanan sınır sorununun çözümünde takındığı tavizsiz tutumu, yaşanan olayların sebeplerini ve Tahran Büyükelçisi olarak yaptığı çalışmalar hakkında bilgi vermiştir. Hüsrev Bey yapılan diplomatik çalışmaların neticesinde Türkiye ve İran arasında sınır sorununu çözmek amaçlı imzalanan sınır

⁵⁰(2002), *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, 1 - 296.

antlaşması hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca Hüsrev Bey, Tahran Büyükelçisi olarak bulunduğu dönemde, İran toprakları üzerinde İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya'nın politikalarından bahsederek değerlendirmelerde bulunmuştur. Hüsrev Bey notlarında İran Şahı Rıza Pehlevi ile kurduğu iyi ilişkilerden bahsetmiş ve Türkiye - İran arasında bir köprü oluşturduğunu notlarına kaydetmiştir. Ayrıca Hüsrev Bey, İran Şahı Rıza Pehlevi'nin sınır sorununun çözümü sonrasında Türkiye'ye düzenlemiş olduğu gezinin ayrıntılarına yer vermiş, gezi programından bahsetmiştir⁵¹.

Harp İçinde Almanya (1939 - 1942)

Hüsrev Bey, İkinci Dünya Savaşı sırasında Berlin Büyükelçiliği görevine atanmış, bu görevi sırasında da, diğer görev yerlerinde olduğu gibi, not tutmaya ve anılarını yazmaya devam etmiştir. "*Harp İçinde Almanya (1939-1942)*" adlı eser, Hüsrev Bey'in Berlin Büyükelçiliği sırasında kaydettiği notlarından derlenerek yayınlanmış ve Almanya'da Berlin Büyükelçisi olarak bulunduğu dönemdeki faaliyetlerini anlatmıştır. Hüsrev Bey, Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi olarak İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye - Almanya arasında siyasi köprü vazifesi görmüştür. Hüsrev Bey, iki ülke arasında yürüttüğü başarılı diplomatik ilişkilerden dolayı Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi Von Papen ve Almanya Başbakanı Adolf Hitler'in dikkatini çekmiştir. Bu eserde Almanya'nın savaş sırasında yapmış olduğu işgaller, izlemiş olduğu savaş stratejisi ve iki ülke arasında gerçekleşen anlaşmalar ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Hüsrev Bey, Berlin Büyükelçisi olarak savaşın en şiddetli zamanlarında Türk Hükümetine gönderdiği raporlarla Türk - Alman siyasetinde etkili oluşunu notlarına aktarmıştır. Hüsrev Bey'in, notlarında siyasi olaylar dışında Almanya'da öğrenim gören Türk öğrencilerle ilgili çalışmalara da yer verilmiştir. Hüsrev Bey, daha sonra eserin giriş bölümüne düştüğü: "*Yurt dışında aziz vatanımıza yıllarca yaptığım naçizane hizmetlerim süresinde özellikle savaş içinde hava saldırıları altındaki Berlin'de geçen çok çetin ve nazik siyasi görevlerim sırasında, çocukluğundan beri içinde büyüdüğü diplomatik hayattan aldığı tecrübe ve yüksek kültür ile Türk kadının onurunu yüceltmiş, temaslarıyla aziz vatanımıza çok faydalı olmuş hayat arkadaşım Lamia Hanım'a...*" cümleleri ile eseri eşi Lamia Hanım'a hediye etmiştir⁵².

⁵¹ Gerede, H. (1952), *Siyasi Hatıralarım I: İran (Ağustos 1930 – Haziran 1934)*, İstanbul: Vakıf Basımevi, 1 - 310.

⁵² Gerede, H. (1994), *Harp İçinde Almanya (1939 - 1942)*, Yay. Haz.: Hulusi Turgut - Sırrı Yüksel Cebeci, İstanbul: ABC Yayınları, 1 - 416.

Türk- Nippon Dostluğunun Sonrasız Hatırası

Tokyo Büyükelçiliği tarafından yayınlanan, *Türk- Nippon Dostluğunun Sonrasız Hatırası* adlı eserde, Japonya açıklarında batan Ertuğrul Firkateyni anısına yapılan anıtın restorasyon çalışmaları anlatılmaktadır. Eser, Türkiye'nin Tokyo Büyükelçiliği tarafından iki ülke arasındaki dostluk bağının bir göstergesi olarak yayınlanmıştır. Eserin hazırlanmasında Hüsrev Bey'in çalışmaları da etkili olmuştur. Hüsrev Bey, Tokyo Büyükelçiliği sırasında Ertuğrul Şehitliği Anıtı'nın onarım ve bakıma sağladığı katkıdan bahsetmiştir. Eser Türkçe ve Japonca olmak üzere iki ayrı dilde tek kitap olarak basılmıştır. Türk- Japon Bahriye Arşivlerinden Ertuğrul Firkateyni kazası zamanında çıkan gazetelerinden alınarak ve Ertuğrul Şehitliği Anıtı'nın açılış töreni ile ilgili gazetelerde çıkan haberlere yer verilerek hazırlanan esere Hüsrev Bey'in açılış konuşması da eklenmiştir⁵³.

Mübarek Ertuğrul Şehitlerimiz ve Anıtları

Hüsrev Bey, Tokyo Büyükelçiliği sırasında *Mübarek Ertuğrul Şehitlerimiz ve Anıtları* adlı eserini kaleme almıştır. Hüsrev Bey eserde, Ertuğrul Firkateyni anısına yapılan anıt ve Türk - Japon ilişkileri hakkında bilgi vermiştir. Tokyo Büyükelçisi olarak göreve başladığı zaman Hüsrev Bey, Sultan Abdülhamit Han zamanında Japonya'ya gönderilen Ertuğrul Firkateyni ile ilgili öğrendiği bilgileri not almıştır. Hüsrev Bey, Japon hükümetinin Ertuğrul Firkateyni anısına bir anıt diktirdiğini öğrenmiş ve anıtın bulunduğu bölgeye giderek yaptığı incelemelerden eserde bahsetmiştir. Bu eserinde Hüsrev Bey, Türk hükümeti ve Japon hükümetinin ortak çalışmalarını, anıtın restorasyon aşamalarını ve Ertuğrul Firkateyni ile ilgili tarihi bilgiyi içeren bilgiler vermiştir. Hüsrev Bey, Ertuğrul Firkateyni anıtı ile ilgili düşüncelerini, "*Japon halkının nazarında ruhu mübarek bir mahiyet taşıyan bu şehitliğin kutsiyetini bu ulvi jestle hem kendi milletine hem de dünyaya ilân eylemiş bulunmasını düşünerek Türkiye'nin mümessili sıfat ve vazifesiyle hem resmen, hem de Türk ve Müslüman olarak vicdanen ve dinen mecbur olduğum hürmet ve sevgi ziyaretimi yaparken, Atatürk Türkiye'sinin medenî şiarını milletimizin ölülerine, şehitlerine karşı sevgi ve minnettarlığını ifade edecek bir program tatbikine karar verdim ve derhal durumun haliesef istimalini yani teessüf olunacak vaziyeti ve aldığım kararı hükümete bildirdim,*" şeklinde açıklamıştır.

---

⁵³(1937), *Türk- Nippon Dostluğunun Sonrasız Hatırası Ertuğrul*, Türkiye Cumhuriyeti Tokyo Büyükelçiliği, 1-46.

Hüsrev Bey, eserinde Japon hükümetinin Mustafa Kemal Paşa ile ilgili düşüncelerine de yer vermiştir. Japonya’da bulunan Türk elçiliği tarafından *Türk- Nippon Dostluğunun Sonrasız Hatırası* kitabının hazırlanmasında bulunduğu katkıdan bahsetmiştir. Kitabın hazırlanmasında Ataşemiliter Rüştü Erdelhun ve Japon Profesör Okubo’nun da katkıları olmuş ve Hüsrev Bey katkılarından dolayı onlara şükranlarını sunmuştur. Eser Türkçe ve Japonca olmak üzere, Türk - Japon Bahriye Arşivleri’nden kaza zamanı çıkan Japon gazetelerinden tertip edilmiştir. Eserde Japon alfabesine göre sağ kısımda Japon imparatorunun, sol kısımda ise Mustafa Kemal Paşa’nın fotoğrafı bulunmaktadır. Eser Japon imparatoruna ve Japon prenslerine açılış töreni hediyesi olarak, Japon geleneklerine göre takdim edilmiştir. Eser, hediye olarak Mustafa Kemal Paşa ile beraber, İsmet İnönü ve Celal Bayar’a da elçilikte ikinci tercüman olarak görev yapan Raif Bey ile Ankara’ya gönderilmiştir. Hüsrev Bey, eserin daha sonra sırasıyla Ertuğrul kazasından sağ kurtulan vatandaşlara, Meclise, bakanlıklara ve Müdafaa-i Milliye ve Erkânı Harbiye’ye de gönderildiğini ifade etmiştir⁵⁴.

Makaleleri

- 1- Hüsrev Gerede, “Çoşma Deniz Muharebesi” Donanma Dergisi, C.70, Sayı 422, 1958
- 2- Hüsrev Gerede, Atatürk, Türk Tarih Kurumu, Belleten, C.20, S. 20, Ankara, 1956

Çoşma Deniz Muharebesi

Çoşma Deniz Savaşı Rusya ve Japonya arasında gerçekleşmiştir. Bu savaşı 10 Ağustos 1904’te Amiral Gemisi’nde bulunan Binbaşı Semenof, kaleme almıştır. Hüsrev Bey ise bu eseri Atina Ataşemiliterliği görevi sırasında Bahriye zabıtlarından Mustafa Kemal Bey’in İngilizceden Türkçeye çevirerek okuması ile öğrenmiştir. Hüsrev Bey, Tokyo Büyükelçiliği sırasında Çoşma Muhaberesi üzerine bir makale yazmıştır. Hüsrev Bey, Rusya ve Japonya arasındaki savaşın gelişiminin yanında, Mikasa’da bulunan Bahriye Müzesi hakkında Şeref Karapınar’dan aldığı bilgileri eserine aktarmıştır. Bahriye Müzesi’nde Türkiye için ayrılan bölümde;

- a) Mustafa Kemal Paşa’nın Mareşal üniforması ile büyük bir fotoğrafı,
- b) Deniz Meydan Muharebesi’ni gösteren yağlı boya bir tablo,
- c) Kırım Harbi’nde Sivastopol Muharebesi’ne ait eski Türkçe taş basma bir resim, resmin altında kale, liman ve civarı hakkında eski yazı ile tafsilatı basılmıştır.

---

⁵⁴ Gerede, H. (1956), *Mübarek Ertuğrul Şehitlerimiz ve Anıtları*, İstanbul: Deniz Kuvvetleri Basımevi, 1 - 38.

- d) Japon sularında, Tayfun fırtınasında batan Ertuğrul harp gemimize ait, inşa mektebi ikinci sınıf talebelerinden Yakup imzalı mektebi bahriyesi tarafından, Japon Bahriye Mektebi'ne hediye edildiği yazılı iki plan bulunur.
- e) Ertuğrul Fırkateyni'nin ve kazadan kurtulan denizcilerimizle bunları İstanbul'a götüren Japon zabitlerinin fotoğrafları vardır. Hüsrev Bey bizzat bu eseri kaleme alarak, Çoşima Savaşı'nın önemini dile getirip genel bir kanaat oluşturarak ve kendi devletinde de müze çalışmalarına dikkat çekmektedir⁵⁵.

Atatürk

Hüsrev Bey, Mustafa Kemal Paşa ile Samsun'a çıkan heyetin içinde yer alarak onu yakından tanıma fırsatı bulmuş ve daha sonraki yıllarda da onun yanında yer almıştır. Bunun için de Hüsrev Bey, Mustafa Kemal Paşa ile ilgili gelecek nesillere bilgi vermek ve tanıtmak amaçlı bir makale yazmıştır. Hüsrev Bey makalesine, "*Rejimin koruyucusu, vatanın istikbali gençlerimize,*" hitabı ile başlamıştır. Makalesinde Mustafa Kemal Paşa ile ilgili bilgi ve düşüncelerini maddeler halinde sunan Hüsrev Bey, Mustafa Kemal Paşa'yı ilk olarak sportif, kuvvetli, hem askeri üniforması hem de sivil kıyafetleri içinde zarif, kibar bir centilmen olarak tasvir etmiştir. İkinci olarak Mustafa Kemal Paşa'nın sofrası hakkında bilgi veren Hüsrev Bey, bu sofranın anlatımına bir örnek ile başlamıştır. Bu sofranın için eski şairlerin "*işi nuş*" dedikleri bir içki ve sefahat toplantısı olmadığını, bu sofranın değerli, seciyeli fedakâr arkadaşları, devlet ve inkılap adamları için bir okul olduğunu belirtmiştir. Hüsrev Bey ayrıca Avrupa tarzı iyi dans eden Mustafa Kemal Paşa'nın zeybek oyununun milli bir dans olarak görülmesini çok istediğini yazmıştır. Eserin üçüncü maddesinde ise Mustafa Kemal Paşa'nın özel hayatına dair bilgi verilmiş, "*Bekârlığı tercih ve teşvik ettiği doğru değildir. Bizzat evlenmesi bu iddiaya cevaptır,*" sözleri ile Mustafa Kemal Paşa'nın bekârlığı tavsiye etmediğini açık şekilde belirtmiştir. Hüsrev Bey makalesinin devamında Mustafa Kemal Paşa'nın zekâsından bahsetmiş ve Mustafa Kemal Paşa'yı, Lenin, Hitler ve Mussolini gibi devlet adamları ile kıyaslamıştır. Ayrıca Hüsrev Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın Sakarya Meydan Muharebesi sırasında söylemiş olduğu, "*Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır,*" sözünü hatırlatarak askeri ve siyasi çalışmalarına da vurgu yapmıştır. Hüsrev Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın gözlerinde gördüğü anlamı; "*Şehla mavi gözlerinde, karşısındakini iradesine boyun eğdiren, düşüncesine nüfuz eden garip bir mıknatisiyet vardır,*" şeklinde tasvir etmiştir. Öte yandan Mustafa Kemal Paşa'nın inkılapçılığına vurgu yapan Hüsrev Bey, Türk gencine; "...

⁵⁵ Gerede, H. (1958), "Çoşima Deniz Muharebesi", C.70, Sayı 422, Donanma Dergisi,1-5.

Bayramların bayramı olan senin bu 19 Mayıs Spor Bayramı'nın; vatanın, istiklale, milletin hürriyete kavuşmasının ilk müjdecisi olduğunu o gün spor sahasında hatırlamakla kalma, vücudunu çelikleştirmek için her gün yapacağın beden hareketlerinde düşün, vücutça, ruhça ona layık bir evlat olmak idealin olsun,” ifadeleriyle yol göstermiştir. Hüsrev Bey, din ve inanç konusunda çok tartışmaların yaşandığını, ancak kendi gözlem ve kanaatlerinde tartışmaya gerek olmadığını belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Hafız Yaşar'a Kuran-ı Kerim okumasını istediğini örnek göstermiştir. Hüsrev Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın, okunan Kuran-ı Kerim'i huşu ve gözyaşları ile dinlediğini nakletmiştir⁵⁶.

Hüsrev Bey, Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecine tanıklık etmiş, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşuna katkı sağlamış, yaşadığı dönem içinde önemli görevler almıştır. Hüsrev Bey'in hayatı ve siyasi kişiliği hakkında müstakil bir eser bulunmaması çalışmamızın ortaya çıkış sebebi olmuştur.

Hüsrev Bey, Birinci Dünya Savaşı sürecinde Kurmay Binbaşı rütbesi ile aktif olarak görev almış, mütareke sürecinde ise Sansür Komisyonu Üyesi olarak basında İtilaf Devletleri ile ilgili çıkan haberlerin denetlenmesi görevini üstlenmiştir. 30 Nisan 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişi olarak atanması ile beraber Hüsrev Bey de 9. Ordu Müfettişliği Heyeti'nde Karargâh Kurmay Başkanlığı Haber Alma ve Siyasi Şube Müdürlüğü görevine getirilmiştir. Hüsrev Bey, Milli Mücadele sürecinde de Mustafa Kemal Paşa'nın yanında bulunmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı çıkan isyanların bastırılması için kurulan Heyet-i Nasiha'da yer alan Hüsrev Bey, Heyet-i Nasiha adına isyancılara Milli Mücadele'yi anlatmak ve isyana son vermek için gittiği Gerede'de isyancılar tarafından tutuklanmıştır. Hüsrev Bey, Gerede'de tutuklu bulunduğu sırada isyancılarının lideri olan Sefer Bey'i Milli Mücadele hareketini destek vermeye razı etmiş, sonrasında ise Mustafa Kemal Paşa'nın gönderdiği kuvvetlerin yardımı sonucunda serbest kalmıştır.

Hüsrev Bey, Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Trabzon Milletvekili, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ise Trabzon, Urfa ve Sivas Milletvekilli olarak çalışmalara katılmıştır. Siyasi yaşamına diplomat olarak görev aldığı süreçte ara vermiştir. Hüsrev Bey, diplomat olarak sırasıyla Budapeşte (7 Mayıs 1924 - 29 Ekim 1926) ve Sofya (30 Ekim 1926 - 31 Temmuz 1930) orta elçilikleri, daha sonra Tahran (1 Ağustos 1930 - 1 Temmuz 1934), Tokyo (22 Şubat 1936 - 4 Eylül 1939), Berlin (5 Eylül 1939 - 26 Temmuz 1942) ve Rio de Jenario (5 Şubat 1947 - 13 Temmuz 1949) Büyükelçilikleri görevlerinde bulunmuştur. Hüsrev

---

⁵⁶ Gerede, a.g.m., 1956, 565 - 570.

Bey'in hayatı ve siyasi kişiliğini konu edinen bu çalışma, onun müstakil biyografisini oluşturmak için hazırlanmıştır.

Bu çalışmada arşiv belgelerinden azami olarak istifade edilmiş, Sosyal Güvenlik Kurumu Kamu Görevlileri Emeklilik Daire Başkanlığı'ndan Hüsrev Bey'in hayatı ile ilgili bilgiler elde edilmiştir. Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi İstiklal Harbi Koleksiyonundan Hüsrev Bey'in askerî faaliyetlerini destekleyecek belgelere ulaşılarak yararlanılmıştır. Milli Savunma Bakanlığı Arşivi'nin tasnif çalışmaları devam ettiği için, burada araştırma yapılamamıştır. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve TBMM Arşivi'nden de yararlanılmıştır. Arşiv kaynakları dışında Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Milli Kütüphanede bulunan ulusal gazetelerden, Hüsrev Bey ile ilgili kaleme alınan yazılardan yararlanılmıştır. Gelini Canan Gerede ile İstanbul'daki evinde yapılan röportajda yeni ve önemli bilgiler elde edilmiştir. Arşivlerin, süreli yayınların ve sözlü kaynakların yanı sıra Hüsrev Bey'i ve dönemin siyasî olaylarını konu edinen telif - tetkik eserlere de müracaat edilmiştir.

Tezimizde her ne kadar Hüsrev Gerede ifade edilmişse de metin içerisinde bir bütünlük olması dolayısıyla Hüsrev Bey olarak ifade edilmiştir.

2. ASKER OLARAK HÜSREV GEREDE

2.1. Kafkas Cephesi'nde Hüsrev Bey'in Faaliyetleri

Birinci Dünya Savaşı Avusturya - Macaristan İmparatorluğu veliahdı François Ferdinand'ın Saraybosna'da Gavrilo Princip adlı bir Sırp genci tarafından öldürülmesiyle 28 Haziran 1914'te başlamıştır. Avusturya - Macaristan İmparatorluğu'nun Sırbistan'a savaş ilan etmesi ile Rusya'nın Sırbistan, Almanya'nın da Avusturya- Macaristan İmparatorluğu'nu desteklemesi ile başlayan savaş, daha sonra genel bir dünya savaşına dönüşmüştür. Osmanlı Devleti savaşın başında tarafsız olduğunu ilan etmiş ise de seferberlik ilan ederek Birinci Dünya Savaşı için gerekli önlemleri almaya başlamıştır. 29 - 30 Ekim 1914 gecesini Miralay Souchon, Osmanlı donanmasını alarak Karadeniz'e çıkmış ve Odesa ve Sivastopol gibi Rus limanlarını topa tutmuştur⁵⁷. Bu olay Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinde rol oynamıştır. Osmanlı Devleti'ne ait birkaç savaş gemisinin Karadeniz'de tatbikat icra ederken, Karadeniz Boğazı'na torpil dökmek vazifesi ile hareket ettiği anlaşılan Rusya'nın savaş gemilerine müdahale etmesi üzerine, olay hakkında Rusya'ya tahkikat önerilmiştir. Ancak Rusya'nın, büyükelçisini geri çağırarak Osmanlı Devleti sınırlarına saldırıya başlaması, Fransa ile İngiltere devletlerinin de Çanakkale ve Akabe bölgelerinde saldırıya geçmeleri üzerine Osmanlı Devleti adı geçen üç devlete 11 Kasım 1914'de savaş ilanını duyurmuştur⁵⁸.

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya savaşında yedi cephede savaşmıştır. Kafkas ve Galiçya Cephelerinde Rusya, Makedonya cephesinde Yunanistan ve Fransa, Çanakkale Cephesi'nde İngiltere, Fransa ve İtalya devletleri, Filistin, Suriye ve Irak, Kanal, Yemen Cephelerinde İngiltere ordusuyla mücadele etmiştir. Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Almanya ile yaptığı savaş planına göre; Doğu Anadolu ve Kafkasya üzerinden Çarlık Rusya'ya darbe vurulacaktır. İngiltere'nin ana imparatorluk yolunu kesmek için Süveyş ve Mısır'da cihat ilan edilecek ve askeri sevkiyat yapılacaktır. Ege ve Akdeniz'de Fransız ve İngilizler hâkim konumda olduğu için, Çanakkale'yi korumak için Trakya bölgesinde de asker bırakılması gerekmektedir. Şeyhülislam Hayri Efendi, 23 Kasım 1914'de cihat ilan ederek Müslümanları İngiltere, Fransa ve Çarlık Rusya devletlerine karşı savaşa davet etmiş⁵⁹, ancak bu çağrı karşılık bulmamıştır.

⁵⁷Armaoğlu, F. (2012), *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, İstanbul: Alkım Yayınevi, 132-145.

⁵⁸Gurulkan, K. vd, (2013), *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi I*, İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 130, 90.

⁵⁹Armaoğlu, a.g.e.,2012,147.

Osmanlı Devleti, savaş öncesinde Erkan-ı Umumiye’de bulunan dört şubeden birisini dağıtmış ve Kazım (Karabekir) Paşa’yı müdür olarak görevlendirmiştir. Kazım Paşa’nın emriyle Doğu Cephesi Kafkas Harekâtı Şube Müdürlüğü’ne⁶⁰, Bükreş ataşesi Kadri Bey ile Hüsrev Bey görevlendirilmiştir⁶¹. Hüsrev Bey, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Kurmay Binbaşı rütbesi⁶² ile Atina Ataşemiliterliği görevinde yer almıştır. Yeni görevi için 7 Mayıs 1918’de Kafkas Cephesine giden Hüsrev Bey, verilen görevleri yerine getirmesi, disiplinli çalışmalarıyla dikkat çekmiştir⁶³. 9 Mayıs 1918’de Kazım Paşa cepheyi teftiş için Hüsrev Bey, Avni Bey, Yüzbaşı Talat Bey ve Yaver Halit Bey ile birlikte gitmiştir. Kazım Bey ve Hüsrev Bey önce Tihnis’le Vartanlı arasındaki tepeye çıkarak bölgeyi teftiş ettikten sonra Pirvali, Kızılçakçak bölgelerini incelemiş, sonra Başgedikler istasyonundan karargâha gitmişlerdir⁶⁴. Ordu Kumandanı Vehip Paşa ve Ermeni Kolordu Kumandanı Nazarbekof ve bir generalin Gümrü’ye geleceği haberi üzerine, 23 Mayıs günü Kazım Paşa ile Hüsrev Bey hazırlıkları kontrol için bölgeye gitmişlerdir. Hüsrev Bey ile Kazım Paşa iki ay kadar burada çalışmışlardır. Hüsrev Bey, 9 Temmuz günü geçirdiği talihsiz bir kaza sonucunda⁶⁵ görevli olduğu birlikten izin almak durumunda kalmıştır⁶⁶. İstanbul’a giderek, bir ay kadar görev yerinden uzak kalan Hüsrev Bey, daha sonra tekrar Kafkas Cephesine dönmüştür.

Hüsrev Bey, Kafkas Cephesi’ndeki görevinin başındayken, Trabzon’da bulunan Kafkas Sulh Komisyonu Üyeliği’ne getirilmiştir⁶⁷. Bu komisyon Rusya’nın kontrolünde bulunan Kars, Ardahan ve Batum’un imzalanacak olan antlaşmayla çizilecek sınırın belirlemesi amacıyla oluşturulmuştur. Kafkasya, Rusya’nın Karadeniz, Boğazlar ve Akdeniz yoluyla sıcak denizlere inmesi açısından önemli bir konumda bulunmaktadır. Bu durum Rusya ile Osmanlı Devleti birçok kez karşı karşıya getirmiştir. 17. yüzyılda Çehrin Antlaşması ile başlayan ilişkiler, Kafkasya için 19. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen 1877 - 1878 Osmanlı - Rus Savaşı sonucunda imzalanan Berlin Antlaşması ile Kars, Ardahan ve Batum’un Rusya’ya verilmesine kadar devam etmiştir. Rusya’da 1917 İhtilali ortaya çıkmış ve Çarlık Rusya yıkılarak, yerine Bolşeviklerin kontrolünde Sovyet Rusya kurulmuştur. Yeni kurulan rejim Birinci Dünya Savaşı’ndan çekilme kararı alarak Osmanlı

⁶⁰Tevetoğlu, a.g.e.,1971,185.

⁶¹Karabekir, K. (2011), *I. Dünya Savaşı Anıları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 224.

⁶²SGK, KGEDBA, MT110087.

⁶³Karabekir, a.g.e.,2011, 824 - 840.

⁶⁴Demirel, Y. (2009), *Kazım Karabekir Günlükler (1906-1948)*, C. 1. -2, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 607.

⁶⁵Karabekir, a.g.e., 2011, 824 - 840.

⁶⁶Demirel, a.g.e., 2009, 632.

⁶⁷Tevetoğlu, a.g.e., 1971,185.

Devleti, Almanya, Avusturya - Macaristan ve Bulgaristan ile 3 Mart 1918'de Brest Litovsk Barış Antlaşması'nı imzalamıştır. Ayrıca Rusya, Birinci Dünya Savaşı devam ederken, İtilaf devletleriyle imzaladığı gizli antlaşmaların geçersizliğini de ilan etmiştir. Rusya'da kurulan yeni hükümet, 15 Kasım 1917'de Millet'in Hakları Bildirisi ile her milletin kendi geleceğini kendisinin tayin etmesi ilkesini kabul ettiklerini açıklamıştır. Kafkas Bölgesi'nde bu arada siyasi teşekküller oluşmaya ve Rusya'dan ayrılmaya başlamışlardır. Transkafkasya'da ise Gürcü Menşeviklerin liderliğinde Gürcü, Ermeni ve Azerbaycanlılar tarafından oluşan, 28 Kasım 1917'de *Mavera-yı Kafkas Komiserliği Transkafkas Federasyonu* kurulmuştur. Rusya, Kars, Ardahan ve Batum'u halk oylaması yapmak şartı ile boşaltmış, savaşta işgal ettiği Erzurum, Van, Bitlis ve Trabzon vilayetlerini de Osmanlı Devleti'ne iade etmiştir. Ayrıca, Rusya gerek ülkesinde ve gerekse işgal ettiği Türk eyaletlerinde, Osmanlı ve Rus tebaasından olan Ermeni çetelerinin terhisini ve bu çetelerin tamamıyla feshini sağlamayı kabul etmiştir⁶⁸.

Hüsrev Bey, Brest Litovsk Antlaşması'ndan sonra *Mavera-yı Kafkas Devletleri* ile gerçekleştirilecek olan Trabzon Konferansı'na Sadrazam Talat Paşa'nın isteği üzerine katılmıştır. Konferansın toplanma sebebi Kars - Ardahan – Batum arasında çizilecek olan sınırı belirlemektir. Trabzon Konferansı'nda Hüsrev Bey ile beraber Nezaret Müsteşarı Nusret Bey, İsmail Hami Bey, Binbaşı Nurettin Bey ve Rauf Bey ile çeşitli müşavirler görev almıştır⁶⁹. 28 Mart günü Vehip Paşa da Trabzon'a hareket ederek, Ordu karargâhını da Trabzon'a taşınmıştır⁷⁰. 1 Mart 1918'de toplanan konferans 28 Mart'a kadar müzakereler ile devam etmiş, imzalanan antlaşma ile Türkiye - Kafkas sınırı belirlenmiştir.⁷¹

2.2. Mütareke Döneminde Sansür Komisyonu'ndaki Faaliyetleri

Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında İtilaf Devletleri'nin basını denetleme çalışmaları başlamıştır. 21 Ocak 1919 tarihli Vakit Gazetesinde, bu tarihten itibaren gazeteleri denetlemek üzere, hem Bab-ı Ali'nin hem de İtilaf Devletleri'nin tayin ettiği memurlardan oluşan bir komisyon kurulacağı duyurulmuştur. Komisyon için müzakerelere İtilaf Devletleri adına Miralay Thomson, Osmanlı Devleti adına Miralay Hüsrev Bey ve Matbuat Müdürü Salih Bey'in katılacağı ve iki taraf arasında müzakere edilen kararlara dair bir

---

⁶⁸Ateş, S. (2013), "Birinci Dünya Savaşı ve Kafkasya", C. 2 S. 5, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi, 174.

⁶⁹Kutay, a.g.e., 1992, 80.

⁷⁰Karabekir, a.g.e., 2011, 693.

⁷¹Kutay, a.g.e., 1992, 110.

kararnamenin de yakında yayınlanacağı basında yer almıştır. Bu durum üzerine Matbuat Müdürü Salih Bey istifa etmiş, ancak bu istifayı Hariciye Nazırı kabul etmemiştir. Komisyon için toplanan bu görüşmede alınan kararlar 5 Şubat 1919'da kabul ve irade edilerek, 9 Şubat günü Takvim-i Vekayi'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 7 madde olarak hazırlanan bu kararname, 10 Şubat 1919'da Vakit Gazetesi'nde Sansür Kararnamesi adıyla yayınlamıştır⁷².

Mütareke sonrasında İstanbul'da bulunan Hüsrev Bey'i, Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa Harbiye Nezareti'ne çağırıştır. Hüsrev Bey, Mondros Ateşkes Antlaşması sonucunda çıkardığı askeri üniformasını giyerek Harbiye Nezareti'ne gitmiştir. Hüsrev Bey, Harbiye Nezareti'ne gittiği zaman Cevat Paşa'nın kendisini çağırma sebebini; İtilaf Devletleri ordularının Rusya'ya, yani Bolşeviklere karşı yapılacak askeri harekât hakkında gazetelerde yayın yapılmamasını ve İtilaf Devletlerine karşı basında çıkan haberlerin denetlenmesi için bir sansür kurulu oluşturulması şeklinde açıklamıştır. Cevat Paşa, Hüsrev Bey'den seçtiği subayları yanına alarak Galata'da İtilaf Devletleri'nin gösterecekleri handa sansür bürosunu kurmasını ve İngiltere Elçiliği'nde General Deeds ile bu konuda görüşmesini istemiştir. Cevat Paşa'nın bu isteği Hüsrev Bey için ağır gelmiş ve ülkenin içinde bulunduğu bu durumda düşmanlarla temas kurmaya sıcak bakmamıştır. Bunun üzerine Cevat Paşa, "*Biz yapmazsak herifler kendileri zorla yapacaklar. Vatanın çıkarı uğruna bu fedakârlığı yap,*" cümleleri üzerine Hüsrev Bey, İngiliz Elçiliği'nde, İngiliz Haber Alma Bürosu üst düzey yöneticileri ile görüşmüştür. Hüsrev Bey, İngiliz tüccar Mr. Thomsen ile tanıştıktan sonra Galata'daki hanlardan birinde Sansür Komisyonu çalışmaları için yerini almıştır. Sansür Komisyonu çalışmaları için Galata'daki hanı, İngiliz bir tüccar ayarlamıştır. Hüsrev Bey, komisyonda kendisi ile beraber çalışma arkadaşı olarak İstihbarat Şubesi'nden Giritli Yüzbaşı Tevfik Bey, Yüzbaşı Aziz Hüdaî Bey ve iki bağımsız subayı belirlemiştir⁷³. Hüsrev Bey ve arkadaşlarının buradaki görevi, İstanbul'da çıkan tüm gazetelerin gözden geçirerek, İtilaf Devletleri'nin askeri harekât ve nakliyatı ile ilgili yazılara dikkat edilmesidir.

Osmanlı Matbuat Sansür Heyeti'nin çalışma sistemi şu şekildedir. Komisyonda iki grup oluşturulmuş, bu oluşturulan grupların sabah ve akşam gazetelerinin nüshalarının incelenmesi ve uygun olmayan gazetelerin özetleri çıkartıldıktan sonra basıma gönderilmiştir. Osmanlı Matbuat Sansür Heyeti, gazetelerin incelenmesine tahsis edilen

⁷²Korkmaz, E. (2012), "Mondros Mütarekesi Döneminde Sansür" (29-55), Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, 42-43.

⁷³(2002), *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, 19.

çalışma saatlerini sabah gazeteleri için yediden on ikiye, akşam gazeteleri için saat on ikiden dört buçuğa kadar belirlenmiştir. Genellikle gazete provaları ikişer nüsha olarak sansüre gönderileceklerinden bu provalardan birer nüshaları incelendikten sonra gazete idarehanelerine iade edilecek ve ikinci nüshaları sansür müfettişliğinde saklanacaktır. Türkçeden başka diller ile yazılı gazetelerden çıkartılacak kısımların tercümeleleri, özet olarak gazete provalarının kenarlarına yazılacaktır. Sansürlenmiş nüsha kontrol edildikten sonra iki taraftan inceleyen memur, gazetenin provalara uygun olarak basılıp basılmadığını incelemekten sorumlu olacaktır⁷⁴.

Askeri Sansür Müfettişliği görevinde birinci grupta, Hayri Bey ve Hüsnü Bey Türkçe; Nasih Bey ve Jak Efendi Fransızca; Hasan Zeki Bey Rumca; Karaber Efendi Ermenice gazeteleri kontrol etmek, Mehmet Namık Efendi ise özet yazmakla görevlendirilmiştir. İkinci grup olarak, Binbaşı Nahit Bey, Aziz Hüdayi Bey, Abdullah Bey, İsmail Hakkı Bey Türkçe; Jöleti Efendi, Onnik Efendi Fransızca; Halil Efendi Rumca; Balyan Efendi, Pervant Efendi Ermenice ve Ali Efendi özet yazmakla görevli olmuşlardır. Askeri Sansür Müfettişliğinde nöbetlerin kırk sekiz saat tutulması ve her nöbette, nöbeti devralan subaylardan biri gündüz gazetelerini, diğer subay ise gece gazetelerini sansür etmekten sorumlu olacaktır⁷⁵.

İtilaf Sansür Heyeti, gazetede yazılardan sansürlenecek olan konuları belirlemekte ve Osmanlı Sansür Heyeti'ne bildirmektedir. Mesela Sansür Heyeti'nin 14 Aralık 1918'deki üçüncü toplantıda İngiliz Kumandanlığı'ndan gelen bir yazıyı okuyan Hüsrev Bey, Yenigün Gazetesi'nde Medine Kumandanı Fevzi Paşa hakkındaki başmakalenin sansürlenmeden yayınlaması üzerine, İngiliz Kumandanlığı tarafından Sansür Heyeti'nin çalışmalarına dikkat edilmesinin istendiğini bildirmiştir. İngiliz Kumandanlığı Yenigün gazetesinin ya tamamen ya da ceza olarak uzun süreli kapatılmasını istenmiştir. Mösyö Reveran, Yenigün gazetesinin Divan-ı Harb-i Örfiye sevkine ceza işlemlerini geciktireceğini, bu nedenle konu ile Fransa'da olduğu gibi Dahiliye Nezareti'nin ilgilenmesini istediğini Sansür Komisyonuna bildirmiştir⁷⁶.

Sansür Heyeti, İtilaf Devletlerinin Kumandalıkları tarafından yakından takip edilmiş, gazetelerde çıkan haberlerin titizlikle kontrol edilmesi istemiştir. Buna örnek olarak Mösyö Thomson tarafından Hüsrev Bey'e 6 Aralık günü Ermenice Türkistan Gazetesi'nde

⁷⁴ **Atase Arşivi**, İstiklal Harbi Koleksiyonu Kutu No: 211 Gömlek No: 19 - 1.

⁷⁵ **Atase Arşivi**, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No: 211 Gömlek No:19 - 2.

⁷⁶ **Atase Arşivi**, İstiklal Harbi Koleksiyonu Kutu No: 211 Gömlek No: 15.

bulunan bir fıkranın, 17 Aralık günü İkdam Gazetesi'ndeki başmakalenin kaldırılmasını gösterebiliriz⁷⁷.

Hüsrev Bey, Erkan-ı Harbiye İkinci Başkanı Kazım Paşa'ya 16 Aralık 1918'de yazı göndererek komisyonun çalışması ile ilgili düzenlemeler hakkında bilgi vermiştir. Savaş zamanında sansürde çalışmalarından dolayı belirlenen subayların yeti sahibi olduğunu belirtmiştir. Hüsrev Bey'e göre sansür görevinde yer alan subaylardan biri Beyoğlu'nda, birisi de İstanbul'un merkezinde nöbet bekleyecek, bu suretle sansür memurlarını sıkı düzen altında tutarak görevlerini yapabileceklerdir. Hüsrev Bey yazısında basın araştırması sırasında ortaya çıkan ihtimaller dışındaki gelişmeleri önlemek için Erkan-ı Harp'den Binbaşı Tevfik Bey'in müfettiş olarak tayinini istemiş ve devamlı çalışacak olan subaylara ödenek verilmesini de önermiştir.⁷⁸.

8 Şubat 1919'da Fransız İşgal Kuvvetleri Komutanı Mareşal Franchet D'Esperey'in zafer alayı ile beraber İstanbul'a beyaz bir atla girmesi üzerine şair ve yazar Süleyman Nazif Bey'in Hadisat gazetesindeki köşesinde "*Kara Bir Gün*" adlı makalesi sansür edilmeden yayınlanmıştır⁷⁹. 9 Şubatta Hadisat Gazetesi'nde Yunanlılar ile ilgili çıkan bir yazının da sansürlenmemesi üzerine sinirlenen Fransız subayları o gün nöbetçi olan Yüzbaşı Aziz Hüdayi'yi tutuklayarak Fransız Elçiliği'nde hapsedmişlerdir. Hüsrev Bey, 11 Şubatta çalışma arkadaşı Yüzbaşı Aziz Hüdayi'nin Fransızlar tarafından tutuklandığını öğrenmiştir. Hüsrev Bey ve arkadaşları bu olayı toplu olarak protesto etmek için istifa etme kararı almışlardır. Ayrıca Hüsrev Bey ve arkadaşları tepkilerini göstermek için Sansür Heyeti bürosunun kapısındaki levhayı söküp İtilaf Sansür Heyeti'nin bulunduğu kısmın ön tarafına atmışlardır⁸⁰. Sansür Heyeti, yaşanan bu olayı Harbiye Nazırı Şakir Paşa'ya bildirmiştir. Hüsrev Bey ile Şükrü Paşa görüşmüş ve bir Türk subayının Türk Divan-ı Harbi'nde yargılanabileceğini ve bu durumun işgal kuvvetlerine bildirilmesini istemişlerdir. Hüsrev Bey, İstanbul'da bulunan tümen kuvveti arkadaşlarından Kemalettin Sami ve Galatalı Kurmay Albay Şevket ile görüşerek Fransız kuvvetlerine karşı silahlı direniş gösterme planı yapmışlardır. Aziz Hüdayi'nin de direnci ve girişimleri sonucu Fransızlar Yüzbaşı Aziz Hüdayi'yi Harbiye Nezareti'ne teslim etmişlerdir. Aziz Hüdayi Bey'in tutuklanmasının ardından da Hüsrev Bey ülkenin içinde bulunduğu durumu ve

⁷⁷ **Atase Arşivi**, İstiklal Harbi Koleksiyonu Kutu No: 211 Gömlek No: 19 - 1.

⁷⁸ **Atase Arşivi**, İstiklal Harbi Koleksiyonu Kutu No: 211 Gömlek No: 16.

⁷⁹ Eğilmez, İ. (2006), *Hadisat Gazetesine Göre Milli Mücadele'nin Başlangıç Devresi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 49.

⁸⁰ Bıyıklıoğlu, T. 81959), "Hüsrev Gerede Mütarekede Karma Basın Sansüründen Niçin Çekilmişti?", C.1, S. 4, *Tarih Coğrafya Dünyası*, 309.

duygularını şu kelimeler ile ifade etmiştir: “*Ben bu tarihten sonra gerek asker arkadaşlarımla, gerekse onurlu dostlarımla yurt ve ulusun bu alçaltıcı durumdan ve tutsaklıktan nasıl kurtulacağı üzerine dertleşiyor, görüş alışverişi yapıyordum*”.

Hüsrev Bey, kurtuluş için birlik olunması gerektiğine inanmış ve Deniz Albayı Hüseyin Rauf Bey ve İzmir tüccarlarından Nazmi Bey ile birlikte, Memleket adlı günlük gazeteyi çıkarmıştır. Hüsrev Bey, gazetede milli duyguları ortaya çıkaracak yazılar kaleme almış, yazılarında takma isim kullanmıştır⁸¹.

2.3. Hüsrev Bey’in 9. Ordu Müfettişliği Heyeti İçindeki Faaliyetleri

Osmanlı Harbiye-i Umumiye Riyaseti’nin 9 Temmuz 1910’da kabul ettiği Teşkilat-ı Askeriye Nizamnamesi ile ordu komutanlıkları kaldırılıp, yerlerine ordu müfettişlikleri teşkil edilmiştir. Ordu müfettişliği uygulaması, Osmanlı Harbiye ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetleri’nin benimsediği ve olağanüstü durumlarda uygulamaya koyduğu bir yöntemdir. Ordu müfettişliklerinin kurulması, Mondros Mütarekesi sonrası orduların lağvedilmesi ile görevlerinden alınan, İstanbul’da toplanmış üst rütbeli komutanların yeniden aktif vazifeye atanmaları için fırsat olmuştur. Müfettişlik Teşkilatlanması, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti tarafından 30 Nisan 1919’da kabul edilerek, Harbiye Nezareti’nin tasdikinden geçmiştir. Aynı tarihte Padişahın da müfettişlik teşkilatına geçilmesi hakkındaki iradesi çıkmıştır. Buna göre irade hükümlerinin yürütülmesi vazifesi Harbiye Nezareti’ne verilmiştir. Harbiye Nazırı Şakir Paşa, hazırladığı talimatnameleri 6-7 Mayıs 1919’da ordu müfettişlerine tebliğ etmiş, böylece müfettişlik teşkilatı resmen kurulmuştur⁸².

Hüsrev Bey’in Mustafa Kemal Paşa birlikte görev aldığı ilk yer 9. Ordu Müfettişliği Heyeti olmuştur. Aslında Hüsrev Bey, Mustafa Kemal Paşa’yı ilk defa Balkan Savaşı öncesi Trakya’da büyük bir tatbikatta birkaç subaya, Fransa’da gördüğü Picarde taktiğini anlatırken görmüştür. Hüsrev Bey, Mustafa Kemal Paşa ile ilgili ilk izlenimlerini bu tatbikat sırasında edinmiştir. Trakya’da edindiği ilk izlenimleriyle Hüsrev Bey, Mustafa Kemal Paşa ile İstanbul’da gerçekleşen görüşmesinden sonra düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir;

Bende o zaman kendini beğenmiş, kabına sığmayan, propagandacı bir insan izlenimi bırakmıştı. Beni güler yüz ve nezaketle kabul eden bu genç paşanın bir asker; açık

⁸¹(2002), *Hüsrev Gerede’nin Anıları*, 20 - 21. Hüsrev Bey’in gazetede kullandığı takma adlar bilinmediği için yazıları tespit edilememiştir.

⁸²Bostancı, M. (2016), “Mütareke Döneminde II. Ordu (Yıldırım) Kıtaat-ı Müfettişliği”, C. 9, S. 18, Akademik Bakış, 94 - 96.

sarı saçları, şehla, mavi gözleriyle güzel bir erkek olduğunu gördüm. Hakkımdaki olumlu izlenimlerine teşekkür ederek, ülkenin bu acılı döneminde asker üniforması taşıyamadığımdan söz ettim, ancak ulusal birlik için çalıştığımı, bu konudaki alçak gönüllü çabalarımı anlattım. Paşa, görevinin ordu müfettişliğinden, yani askeri bir işten çok, iç güvenlikle ilgili olduğu, İstanbul'da ulusal alanda hizmetin çok güç ve kuşku uyandırıcı bir biçim aldığını söyledi...⁸³

Harbiye Nazırı Şakir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'yı makamına davet ederek eline Samsun ve çevresindeki durumu bildiren bir dosya vermiş ve Mustafa Kemal Paşa'dan Samsun'a giderek yerinde inceleme yapmasını istemiştir. Böylece Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliği göreviyle, Samsun ve çevresini incelenmek için çıkacağı bu yol, Milli Mücadele'nin ilk adımı olacaktır. Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliği görevi ile ilgili yönergesi, 6 Mayıs 1919'da 2690 sayılı yazı ile bildirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa da Samsun'a beraberinde gideceği kişileri belirlemek için harekete geçmiştir⁸⁴.

Hüsrev Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisini 9. Ordu Müfettişliği görevine davetini anılarında şu şekilde anlatmaktadır;

Birinci Dünya Harbi sonunda, yani Mütareke esnasında Kafkas Cephesi'nde Kazım Karabekir'in Erkan-ı Harbiye Reisi iken tedavi için mezunen İstanbul'a gelmiştim. Bir gün Mustafa Kemal Paşa'nın beni görmek istediğini söylediler. Üçüncü Ordu Müfettişliği ile şarka gideceğini duymuştum. Fakat o ana kadar kendisini tanıımıyordum. Mütareke günlerinin İstanbul'unda, sivil gezmekten başka çare yoktu. Fakat Mustafa Kemal Paşa'nın davetine icabet ederken üniformamı giydim. Şişli'deki –şimdi Atatürk Müzesi olan- evine gittim. O da beni ilk defa görüyordu. Buna rağmen munis bakışları karşısında hiç yabancılik hissetmedim, emirlerini sordum. Müfettişliğe tayin edilmiş olduğunu söyleyerek:

– Sizi Erkan-ı Harbiyeme almak isterim, dedi.

Derhal muvafakat ederek, düşman işgali altındaki İstanbul'da, ancak kendilerini ziyaret için üniformamı giydiğimi söyledim.

– Şimdi, neyle meşgulsün? diye sordu.

Cevap verdim:

– Milli sahada, vatandaşlarımızı ikaz etmek üzere arkadaşlarımla çalışıyorum. Aynı zamanda Memleket Gazetesi'ne nam-ı müstearla, yine vatani ve milli mevzularda yazılar yazıyorum.

Dedi ki:

– Düşman süngüsü altında milli birlik olamaz. Ancak hür vatan topraklarında hamiyetli, fedakâr arkadaşlar el ele vererek memleketin istiklali ve milletin hürriyeti için çalışabilirler. Ben de zaten onun için gidiyorum.

O anda İstanbul'a çöken kâbustan sıyrılmış gibi, ruhumun bir ümit ışığıyla birdenbire aydınlanmış olduğunu hissettim.

⁸³ (2002), **Hüsrev Gerede'nin Anıları**, 23.

⁸⁴ Arıburnu, K. (1997), **Sivas Kongresi Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 11 - 22.

– Yarından itibaren emrinizdeyim, Paşam!... dedim ve tarif edilemez bir heyecanla evime giderek çantamı hazırlamağa başladım.⁸⁵

Hüsrev Bey'e göre Mustafa Kemal Paşa'nın onu seçme sebebi Birinci Dünya Savaşı yıllarında Erzurum'da bulunmuş ve Kafkas Cephesi'nde savaşlara katılmış olmasıdır. Ayrıca babası Ferik Mehmet Ali Paşa'nın Erzurum Bölgesi'nde iyi bir intiba bırakması, Hüsrev Bey'in cana yakınlığı ve askeri faaliyetleri Mustafa Kemal Paşa'ya bahsedilerek, onun da karargâha alınmasının önerilmiş olması da bu karada etkili olmuştur⁸⁶.

Hüsrev Bey, Kurmay Binbaşı rütbesi ile 9. Ordu Müfettişliğinde, Karargâh Kurmay Başkanlığı Haber Alma ve Siyasi Şube Müdürlüğü görevi getirilmiştir. Hüsrev Bey dışında, Kazım (Dirik) Bey, Hayati Bey, Mehmet Arif Bey, Kemal (Doğan) Bey, İbrahim Tali (Öngören) Bey, Refik (Saydam) Bey, Cevat Abbas (Gürer) Bey, Muzaffer (Kılıç) Bey, Mümtaz (Tünay) Bey, İsmail Hakkı (Ede) Bey, Ali Şevket (Öndersev) Bey, Mustafa Vasfi (Süsoy) Bey, Abdullah (Kunt) Bey, Faik (Aybars) Bey, Memduh (Atasev) Bey ve Arif Hikmet (Gerçekçi) Bey 9. Ordu Müfettişliği görevinde Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer almışlardır⁸⁷.

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiği 15 Mayıs 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın Şişli'deki evinde Refet Bey, İbrahim Tali Bey ve Hüsrev Bey çıkacakları Samsun yolculuğunun son hazırlıklarını tamamlamışlardır⁸⁸.

Hüsrev Bey'in Milli Mücadele için yolculuğu 16 Mayıs 1919'da saat 04.30'da Bandırma Vapuru'nda Mustafa Kemal Paşa ve karargâha mensup kişiler ile başlamıştır. Hüsrev Bey, İstanbul'dan ayrılış hikâyesini şu cümleler ile kaleme almıştır,

Güzel İstanbul, gönüllerde yer tutan şehir! Dört yıllık savaştan sonra senin şefkatli kucağına can atan, güzelliğine tutkun, lacivert renkli göklerine vurgun benim gibi bir biçarenin seni terk edişi ne büyük bir zorunluluktur bilir misin? Savaşta yiğitçe çarpışan asker evlatların hor görülüyor. İş başındaki oğulların ise nankör, duygusuz, namussuz. Hükümet daireleri yabancıların uşağı. İşte ben bunun için seni ağlaya ağlaya terk ediyorum. Gittiğim yerler de yabancı değil... Öz Anadolu, Erzurum Türklüğü. Ya Rabbi, sen bu millete zeval verme. Türklüğü yükselt, güzel İstanbul'u onun daima kalbi yap...⁸⁹

Bandırma Vapuru, Kız Kulesi yakınlarına geldiği zaman İngiliz motorlusunu tarafından durdurulmuştur. Mustafa Kemal Paşa vapurun İtalyan, Fransız ve İngiliz subaylarının

⁸⁵Tevetoğlu, F. (1969), "Atatürk ile Samsun'a Çıkanlardan: Hüsrev Gerede", S.82, Ankara: *Türk Kültürü*, 696 - 698.

⁸⁶(2002), *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, 23.

⁸⁷ Arıburnu, a.g.e., 1997, 22.

⁸⁸ Kutay, a.g.e., 1992, 345.

⁸⁹ (2002), *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, 24.

gemide arama yapmak için durdurduğunu öğrenince; “*Bunlar cephane ve silah arıyorlar. Sanıyorum onlar Türk ulusunun bağımsızlık aşkını, savaşıma azminin derece ve kapsamını değerlendiremezler. Bütün güvendikleri işte bu maddi kuvvetlerdir. Biz, büyük ülkümüzün ve salt bağımsızlığımızın gerçekleştirilmesi için manevi kuvvetlerimizi kaçırtıyoruz,*” demiştir. İtilaf Devletlerinin askerleri vapurdan indikten sonra vapur, Samsun’a doğru kaldığı yerden devam etmiştir⁹⁰.

Hüsrev Bey ve arkadaşları, 16-17 Mayıs 1919’da yolculuklarını, hava şartlarının kötü olması dolayısıyla güvertede dinlenerek geçirmiştir. 18 Mayıs’ta vapur, Sinop limanına ulaşmıştır. Hüsrev Bey ve Müfettişlik Heyeti, İzmir’in işgali ve beraberinde yaşanan olayları Liva Mutasarrıfı Mazhar Tevfik Bey’den öğrenmiştir. Müfettişlik Heyeti, 19 Mayıs sabahı saat 06.00’da Samsun’a varmıştır. Samsun’daki görevi istihbarat ve propaganda işlerini yürütmek olan Hüsrev Bey, yanına çalışma arkadaşı olarak Yüzbaşı Mümtaz Bey’i seçmiştir⁹¹.

21 Mayıs 1919’da Mustafa Kemal Paşa, 15. Kolordu Kumandanı Kazım Paşa’ya bir telgraf göndermiştir. Telgrafında Mustafa Kemal Paşa, Kazım Paşa’ya Samsun’a Miralay Refet Bey, Manastırlı Kazım Bey, Kaymakam Arif Bey, Binbaşı Hüsrev Bey, Doktor Albay İbrahim Tali Bey, Doktor Binbaşı Refik Bey ve birkaç yaver ile geldiğini yazmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Samsun ve havalisinde yaşanan olaylara müdahale ettikten sonra memleketin durumu hakkında onunla görüşmek istediğini belirtmiştir⁹².

Mustafa Kemal Paşa, Samsun’da yaptığı incelemeler neticesinde, Samsun ve çevresinde bulunan Rum çetelerinin Müslüman halka uyguladıkları saldırılar karşısında, bölge yöneticilerinin tedbir almadığını gözlemlemiştir. Bu arada Mustafa Kemal Paşa, geçici olarak 3. Kolordu Komutanını Canik mutasarrıflığına atamış ve halkın aydınlatılması için bölgede milli teşkilat kurulması için faaliyetlere girişilmiştir⁹³.

Mustafa Kemal Paşa, Samsun’da İngiliz işgal kuvvetleriyle Rum çetelerinin sayısının fazla olmasından dolayı rahatsız olmuştur. Aslında bu durum Müfettişlik Heyeti’nin Samsun’da rahat çalışma ortamını engellemiştir. Bu sebeple Mustafa Kemal Paşa da Müfettişlik Heyeti’nin daha rahat çalışabilmesi için, Samsun’dan Havza’ya geçmesi kararını almıştır. 25 Mayıs 1919’da Samsun’dan hareket eden Müfettişlik Heyeti, üç saatlik yolculuktan

---

⁹⁰ Milliyet, 21 Mayıs 1969.

⁹¹ (2002), *Hüsrev Gerede’nin Anıları*, 24 - 27.

⁹² Karabekir, a.g.e., 2011, 29.

⁹³ Atatürk, K. (2009), *Nutuk 1919-1927*, (Yay. Haz.) Zeynep Korkmaz, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 12.

sonra Havza'ya ulaşmıştır. Mustafa Kemal Paşa ve beraberindeki heyet Havza'da bir otele yerleşmişlerdir. Havza'da Hüsrev Bey, Kavak'ta bulunan tabur komutanı arkadaşına milli egemenlik konusundaki fikirlerini anlatmıştır. Havza'da İzmir'in işgaline karşı miting yapılarak protesto telgrafları çekilmiş, Havza Cami'sinde İzmir şehitlerinin ruhuna mevlit okutturulmuştur. Bu arada Anadolu'daki birçok komutanlıktan Havza'daki Mustafa Kemal Paşa'ya telgraflar gelmektedir. Bu telgraflarda bölge komutanlıklarının çalışmaları ile halkın durumlarını içeren notlar vardır. Afyonkarahisar'daki Ali Fuat Paşa'dan 28 Mayıs 1919'da gelen telgrafta, 23. Tümen'in halktan alacağı takviye ile bölgelerini savunacağı yazılmıştır. Bir başka telgrafta, Cafer Tayyar Bey'in Edirne'de 1. Kolordu'nun başında olduğu bildirilmiştir. Bunun üzerine Cafer Tayyar Bey'e bir telgraf gönderen Müfettişlik Heyeti, Trakya'da yaşanan işgal girişimlerine karşı bölge halkının isteklerinin dikkate alınmasını önermiştir⁹⁴. 30 Mayıs 1919'da Havza'da bir miting yapılmış ve miting sonrasında işgalleri protesto telgrafları çekilmiştir.

Hüsrev Bey, Kafkas Cephesinde beraber görev aldığı Kazım Paşa ile 9-11 Mart 1919'da İstanbul'da bir araya gelerek, imzalanan Mütareke sonrasında fikirlerini öğrenmek için görüşmüştür⁹⁵. Bu görüşmeler daha sonra Hüsrev Bey'in, Havza'ya geçtikten sonra Kazım Paşa'ya gönderdiği telgraflar ile devam etmiştir. Hüsrev Bey, Havza'dan 7 Haziran'da Kazım Paşa'ya bir telgraf göndermiştir. Hüsrev Bey'in bu telgrafı 27 Haziran'da Kazım Paşa'ya ulaşmıştır. Hüsrev Bey, Kazım Paşa'ya gönderdiği telgrafta Türk Sovyet ilişkilerine değinmiştir. Sovyet Rusya'nın yardımının kabul edilmesinin, komünist yönetimin de kabul edilmesi anlamına geldiğini yazan Hüsrev Bey, Sovyet komünist rejiminin incelenmesi gerektiği konusunda görüşlerin hâkim olduğunu belirtmiştir. Bu telgrafta Hüsrev Bey, yurdun kaderinden sorumlu olanların, Bolşevikler ile resmi ilişkiler kurarak komünist ilkeleri öğrenmelerini ve bu ilkelerin İslam'a, Türk inanç ve geleneklerine aykırı değilse komünist rejim konusunda kesin bir karara varmalarını istemiştir. Ayrıca Hüsrev Bey, düşmana karşı direnmek için Ruslardan ihtiyaç olan silah ve malzemenin sağlanmasını, bu maksatla iki ülke arasında ortak bir sınır olması gerektiğine de işaret etmiştir. Yine telgrafta Hüsrev Bey'e göre böyle bir sınır ancak Bolşeviklerin Kafkasları işgaliyle olacaktır⁹⁶.

Hüsrev Bey, 7 Haziran tarihli mektubunda Bolşevikler ile ilgili görüşünün dışında bir de Amerikan mandasının kabulü hakkındaki görüşlerinden bahsetmiştir. Hüsrev Bey'e göre,

⁹⁴ (2002), *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, 29 - 31.

⁹⁵ Demirel, a.g.e., 2009, 685.

⁹⁶ Sonyel, S. R. (1987), *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, Ankara: TTK, 84.

Amerika Birleşik Devletleri gibi tarafsız ve prensipleri olan bir devletin himaye değil, ancak onların gözetiminde bir yönetimin olabileceğini ifade etmiştir⁹⁷. Hüsrev Bey, bu durumun Türk milletine sağlayacağı faydayı sorgulayarak, çıkılan yolda İstiklal mücadelesi verilmesi gerektiği sonucuna varmıştır. Ayrıca Hüsrev Bey, İstanbul Hükümeti'nin tutumu hakkındaki telgrafında İngiliz mandasını kabul etme yönünde olduğunu, aynı zamanda Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın da aynı düşüncede olduğunu belirtmiştir⁹⁸.

Bu arada Hüsrev Bey, Müfettişlik Heyeti ile Havza'daki çalışmalarına devam ederken, General Milne imzasıyla Harbiye Nezaretine verilen notada Mustafa Kemal Paşa ve beraberindeki Heyet üyelerinin İstanbul'a çağırılması istenmiştir. Heyetin geri çağırılmasının istenmesinin sebebi İngilizlerin, Havza'daki Müfettişlik Heyeti'nin çalışmalarından rahatsızlık duymalarıdır. Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, 8 Haziran 1919'da Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf çekerek, Müfettişlik Heyeti ile beraber İstanbul'a dönmesini istemiştir. Bu durum İngilizlerin, Mustafa Kemal Paşa'nın Havza'daki çalışmalarından ne kadar rahatsızlık duyduğunu göstermektedir. İstanbul'dan gelen bu telgrafa cevaben, Mustafa Kemal Paşa, kömür ve benzin yokluğunu öne sürerek hemen dönemeyeceğini bildirmiştir⁹⁹. İngilizlerin Müfettişlik Heyetine karşı olan tavırlarına bir de İngiliz subaylarının Hüsni Çavuş çetesi tarafından soyulması olayının eklenmesi, Müfettişlik Heyeti'nin bölgeden ayrılma kararı almasında etkili olmuştur. Hüsrev Bey, 11 Haziran'da aldığı notlarına asıl mücadelenin İtilaf Devletleri'nin kontrolünde olmayan Anadolu'nun iç kesimlerinde yapılabileceğini yazmıştır. Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandığı günden itibaren Hüsrev Bey, ülkenin içinde bulunduğu durumdan ve İstanbul'da İtilaf Devletleri askerlerini görmekten dolayı derin üzüntü hissetmiştir. Bu hislerini yazdığı notlarında da belirten Hüsrev Bey, yurdun bağımsızlığı için yapılan mücadele sırasında Müfettişlik Heyeti tamamen ortadan kaldırılrsa dahi, Mustafa Kemal Paşa ile birlikte yurdu ve milleti için her şeyini ortaya koymaya hazır olduğunu ifade etmiştir. 9. Ordu Müfettişliği Heyeti 13 Haziran 1919'da Havza'dan daha güvenli görülen Amasya'ya hareket etmiştir¹⁰⁰.

---

⁹⁷ Ayıışı, M. (2013), *Mareşal Ahmet İzzet Paşa Askeri ve Siyasi Hayatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 325.

⁹⁸ Karabekir, a.g.e., 2011, 55 - 58.

⁹⁹ Demirci, Y. (2010) *Amasya Tamimi'nin Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'in Kuruluşuna Olan Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 47- 48.

¹⁰⁰ (2002), *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, 35 - 36.

Mustafa Kemal Paşa, Amasya'ya hareket etmeden önce Zile'de bulunan Binbaşı Cemil Cahit (Toydemir) Bey'den Amasya hakkında bilgi istemiştir. Mustafa Kemal Paşa, Amasya'daki en nüfuzlu kişinin Müftü Hacı Tevfik Efendi olduğunu öğrenmiş, Müftü'ye Havza'da yaptığı bir konuşmanın özetini ve Amasya'ya doğru yola çıkacağını bildiren bir yazı göndermiştir¹⁰¹. Havza'dan daha güvenli olarak görülen Amasya'ya giden Müfettişlik Heyeti'ni en gönülden ve coşkun karşılayan Amasya halkı olmuştur. Amasya halkı ve Müftü, müfettişlik heyetini şehrin dışında karşılamışlardır. Bu merasim Mustafa Kemal Paşa'yı çok etkilemiştir. Müftü, güleç çehresiyle Mustafa Kemal Paşa'ya, "*Paşam... Bütün Amasya emrinizdedir. Gazanız mübarek olsun,*" cümleleri ile Anadolu halkının Milli Mücadele'ye olan desteğini göstermiştir. Müftünün bu hitabı üzerine Mustafa Kemal Paşa yanında bulunan Hüsrev Bey'e dönüp, "*Hüsrev... Müftü efendi neler söylüyor? Kulaklarıma inanamıyorum...*" diyerek memnuniyetini dile getirmiştir. Müftü, Mustafa Kemal Paşa'yı kucaklamış ve yanındaki kişileri birer birer tanıtmıştır¹⁰². Havza'daki İngiliz Kumandanlıklarının baskısı olmadan, Amasya halkının Müfettişlik Heyetine olan desteği ile yurdun kurtuluşu için çalışmalar başlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa, Amasya'da bulunduğu süre zarfında ülkenin içinde bulunduğu durumu anlatan bir belge hazırlamıştır¹⁰³. 21-22 Haziran 1919'da akşam saat 21.00'da masanın etrafında Hüsrev Bey ile beraber Hüseyin Rauf Bey, eski Üçüncü Kolordu Kumandanı Albay Refet Bey, Albay Kazım (Dirik) Bey, Binbaşı Refik Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın kurtuluş eserini dinlemek için toplanmışlardır¹⁰⁴.

Mustafa Kemal Paşa toplanan heyete Amasya Genelgesi'ni göstererek,

Efendiler, o müsvedde işte bu kâğıtlardır, dört maddeliktir. İçindekileri bildirdim. Sonunda benim imzam vardır. Bir de görevi dolayısıyla Kurmay Başkanım olan Albay Kazım Bey'in, kurmay heyetinde işleriyle görevli memur Hüsrev Bey'in, askeri makamlara şifreleyen yaverim Muzaffer Bey'in ve sivil makamlara şifreleyen bir memur efendinin imzaları vardır," demiştir.¹⁰⁵

Amasya Genelgesi hazırlandıktan sonra Mustafa Kemal Paşa, maiyetindeki Kurmay Heyetinde yer alan Albay Kazım (Dirik), Yarbay Arif Bey, Binbaşı Hüsrev Bey'i davet ederek, Amasya Genelgesi'nin kararlarını bildirmiş ve onlara fikirlerini sormuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın bu sorusuna Hüsrev Bey ve heyetteki komutanlar, vatan ve

¹⁰¹ Özdemir, H. (2010), *Amasya Belgelerini Yeniden Okumak*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 18.

¹⁰² Kılıç, M. (2004), *Amasya Genelgesi ve Protokolü*, Ankara: Amasya Valiliği Kültür Yayınları No:11, 43 - 44.

¹⁰³ Kutay, a.g.e., 1992, 371.

¹⁰⁴ Gürer, T. (2006), *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer*, İstanbul: Özkaracan Matbaacılık, 216.

¹⁰⁵ Atatürk, a.g.e., 2009, 22.

milletin kurtulacağı güne kadar, ne olursa olsun aynı yolda, aynı maksatla, onunla beraber her tehlikeye göğüs gererek, beraber yürümeye devam edeceklerine askerlik, namus ve şerefleri üzerine yemin etmişlerdir¹⁰⁶.

Amasya Genelgesi hazırlanırken iki önemli karar alınmıştır. Birincisi bir milli direnme akımı yaratmak, ikincisi ise gerekirse Anadolu'da geçici bir yönetim kurmaktır. İkinci karara göre gerektiğinde Orta Anadolu'da 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa ve Doğu Anadolu'da 15. Kolordu Komutanı Kazım (Karabekir) Paşa, ülkenin sivil ve askeri yönetimini üzerine alacaklardır. Amasya Genelgesi'ndeki ikinci madde yalnız Kazım (Karabekir) Paşa'ya bildirilmiştir¹⁰⁷.

Hüsrev Bey'in günlüğünde Amasya Genelgesi ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmiştir. Hüsrev Bey'in günlüğünde yer alan notu şöyledir:

23 Haziran 1919 Amasya'nın ünlü kalesine çıktım. Doktoru da (Refik Saydam) sürükledim. Kışlalardan yürüyerek tam bir saatte vardık. Görüntü çok güzel ve şairane. Mustafa Kemal Paşa Sivas'ta Anadolu ve Rumeli adına toplanacak kongreye buralardan üçer temsilci gönderilmesi için kısa fakat açık, güzel bir genelge yazdı. Propaganda ve genelge hazırlama işlerine ben baktığım için, müsveddeyi ben de imzaladım. 10 Temmuz'da Erzurum'da toplanacağını duyduğumuz kongreye yetişmek istiyoruz. Kazım Karabekir, Sivas Kongresi Genelgesi gönderilmeden önce Vilayat-ı Şarkiye Konferansı'na katılmamızı, oradan genel kongreye Vilayat-ı Şarkiye temsilcileri olarak gitmemizi önermişti. Ermenistan tehlikesine karşı Erzurum toplantısının bir an önce yapılmasını istiyordu. Önemli olan, ulusun bağımsız, özgür bir biçimde dünyaya haykırması, hukukumuzu özellikle siyasal alanda eylemli olarak savunmasıdır. Rauf Bey de yeni gelmiş, henüz doğrudan doğruya bir görev üstlenmemiş olmasına karşılık aynı görüşü paylaştığımızdan bu genelgeyi imzalamıştı.¹⁰⁸

Sivas'ta toplanacak olan ulusal kongre için çalışmalar yapılırken, Kazım (Karabekir) Paşa'nın isteği üzerine Müfettişlik Heyeti, 10 Temmuz'da Erzurum'da toplanacak olan kongreye katılma kararı almıştır. Erzurum'da toplanacak olan kongreye katılmak için 25 Haziran günü sabah saat 08.00'da Amasya'dan Tokat'a hareket edilmiştir. Erzurum'a Mustafa Kemal Paşa ile beraber Rauf (Orbay) Bey, Refik (Saydam) Bey, Kazım (Dirik) Bey, Hüsrev (Gerede) Bey, İbrahim Süreyya (Yiğit) Bey ve Cevat Abbas (Gürer) Bey gitmiştir. 26 Haziran günü Tokat'a gelen heyet, Tokat'ta bir gece kalmıştır¹⁰⁹. Mustafa Kemal Paşa, Tokat'ın ileri gelenleri ile bir toplantı yaparak, Milli Mücadele için yapılan çalışmaları anlatmıştır. Bu arada Elazığ Valiliğine atanan Ali Galip'in Sivas valisi Reşit

¹⁰⁶ Orbay, R. (2003), *Siyasi Hatıralar*, İstanbul: Örgün Yayınevi, 313.

¹⁰⁷ Sonyel, a.g.e., 1987, 80.

¹⁰⁸ (2002), *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, 40.

¹⁰⁹ (2002), *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, 40-46.

Paşa'yı Milli Mücadele'ye karşı kışkırttığını öğrenen Mustafa Kemal Paşa, Tokat'taki telgrafhaneye el koydurarak, Müfettişlik Heyetinin yerinin öğrenilmesine engel olmak istemiştir¹¹⁰.

Müfettişlik Heyeti, Zile-Turhal-Tokat-Sivas-Erzincan üzerinden 3 Haziran günü saat 08.00'da Erzurum'a ulaşmıştır¹¹¹. Kongre için gidilen Erzurum şehir aslında Hüsrev Bey'in çocukluğunun geçtiği, Birinci Dünya Savaşında düşmana karşı mücadele ettiği şehir olmasından dolayı Hüsrev Bey için ayrı bir öneme sahiptir.

Müfettişlik Heyetine ilk karşılama merasimi, Erzurum'un batısında on yedi kilometre uzaklıktaki Ilıca'da yapılmıştır. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını karşılayan grup içerisinde, 15. Kolordu Komutanı Kazım (Karabekir) Paşa, Erzurum Valisi Ahmet Münir Bey, eski Bitlis Valisi Mazhar Müfit Bey, Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Raif Efendi ve bu cemiyetin idare heyeti bulunmaktadır¹¹².

Mustafa Kemal Paşa, Erzurum' a geldikten iki gün sonra, yani 5 Temmuz'da, Kazım (Karabekir) Paşa, Rauf Bey, eski Vali Münir Bey, Süreyya Bey, Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı Kazım Bey, Kurmay Binbaşı Hüsrev Bey, Binbaşı Refik Bey ve M. Müfit Bey'in katıldığı bir toplantı düzenlemiştir. 7-8 Temmuz 1919 gecesini Mustafa Kemal Paşa, Saray Telgrafhanesinin makinesi başında bulunan Saray Dairesi Başkâtibi Fuat Bey ile konuşmuştur. Fuat Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya padişahın emri gereği İstanbul'a dönmesi ve askerlikten alınmasıyla kendisine gelen bilgi ve emirleri bildirmiştir. Bu sırada Vali Münir Bey'in tahsis ettiği vilayet ikametgâhında ortak kullanılan salonun bitişiğinde bulunan odada Miralay Kazım Bey, Binbaşı Hüsrev Bey, yaver Cevat Abbas Müfettişlik Heyeti'nin günlük işleri ile meşguldüler. Saray Dairesi Başkâtibi ile görüşmeler devam ederken, Kazım (Karabekir) Paşa ve Rauf (Orbay) Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya askerlikten ayrılmasının uygun olacağını düşündüklerini bildirmişlerdir¹¹³. Fuat Bey ile yazışmalar devam ederken, konunun gidişatı belli olmuş ve Fuat Bey, Mustafa Kemal'in görevine son verildiğini bildirmiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, kendi isteğiyle birkaç satırlık bir yazıyla 8-9 Temmuz 1919'da askerlik mesleğinden istifa ettiğini

---

¹¹⁰ Aydoğan, E. (1998), *Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'dan Erzurum'a yolculuğu (Samsun, Havza, Amasya, Tokat, Sivas, Erzincan, Erzurum)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 14.

¹¹¹ (2002), *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, 47.

¹¹² Selvi, H. (2002), *Milli Mücadelede Erzurum (1918 - 1923)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 94.

¹¹³ Arıburnu, a.g.e., 1997, 207.

İstanbul'a bildirmiştir¹¹⁴. Rauf Bey ile beraber Mustafa Kemal Paşa gelen mektupları değerlendirirken Kazım Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya hitaben, “*Paşam, siz askerlikten istifa ettiniz, bundan sonra benim görevime devam etmeme olanak kalmadı. Müsaadenizle Kazım (Karabekir) Paşa'dan askeri bir görev isteyeceğim. Evrakı kime teslim etmemi buyuruyorsunuz?*” demiştir. Bu sözler karşısında Mustafa Kemal Paşa, “*Ya... Öyle mi efendim? Peki efendim, evrakı Hüsrev Bey'e devrediniz. Efendim,*” cevabını vermiştir¹¹⁵. Hüsrev Bey, eğer Mustafa Kemal Paşa isterse kendisinin de üniformasını çıkaracağını ve ulusun kurtuluşu için sonuna kadar yanında çalışacağını söylemiştir. Hüsrev Bey bu sözleri karşısında Mustafa Kemal Paşa'nın memnun olduğunu ifade etmiştir¹¹⁶.

Mustafa Kemal Paşa'nın istifası üzerine boşalan 3. Ordu Komutanlığına, 15. Kolordu Komutanı Kazım (Karabekir) Paşa atanmıştır. 10 Temmuz'da toplanması kararı alınan Erzurum Kongresi'ne yeterli sayıda delege gelemediği için Heyet-i Faale'nin aldığı karar ile 23 Temmuz günü kongrenin toplanması kararı alınmıştır. Erzurum Kongresi daha toplanmadan Mustafa Kemal Paşa ile beraber Rauf Paşa'nın kongreye katılıp katılamayacakları sorunu çıkmıştır¹¹⁷. Bu sorunun ortaya çıkmasında, Trabzon delegeleri arasında delege seçilmeyen kişilerin kongreye katılmaması ile ilgili yapılan söylentiler etkili olmuştur. İtirazları önlemek için Erzurum merkezden seçilen Kazım (Yurdalan) Bey ve Cevat (Dursunoğlu) Bey istifa etmiştir. Erzurum merkez delegelerinin yerine Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Paşa delege olarak geçmiştir. Erzurum Kongresi'nde 23 Temmuz 1919'da saat 11.00'da Erzurumlu Hoca Raif Efendi'nin açılış konuşması sonrasında yapılan gizli oylama ile Mustafa Kemal Paşa kongre başkanı seçilmiştir¹¹⁸. 25 Temmuz gecesi toplanan Mustafa Kemal Paşa, Rauf Paşa, Kazım (Karabekir) Paşa, Erkân-ı Harp Kâzım Paşa, Binbaşı Hüsrev ve İbrahim Tali Bey Erzurum Kongresi'nin mali konularını görüşmüşlerdir¹¹⁹. Erzurum Kongresi, İstanbul Hükümeti'nin bütün engelleme çabalarına rağmen çalışmalara devam etmiştir.

Erzurum Valisi Münir Bey'in İstanbul Hükümeti'nce görevinden alınması üzerine, Münir Bey ile Bitlis Valiliği'nden ayrılıp İstanbul'a gitmek üzere olan Mazhar Müfit Bey

---

¹¹⁴ Boyacıoğlu, R. (2002), “Erzurum'dan Sivas Kongresi'ne”, *Sivas Kongresi I. Uluslararası Sempozyumu (2 Eylül 2002 - Sivas)*, Sivas: Siskav Yayınları, 76.

¹¹⁵ Arıburnu, a.g.e., 1997, 207.

¹¹⁶ (2002), *Hüsrev Gerde'nin Anıları*, 51.

¹¹⁷ Gül, M. (1985), *Erzurum Kongresi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 79-80.

¹¹⁸ Çil, Y. (2003), *Erzurum Kongresi'ne Katılan Delegelerin Biyografileri*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü, Erzurum, 7-8.

¹¹⁹ Demirel, a.g.e., 2009, 722.

Erzurum'da Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek için beklemişlerdir. Mustafa Kemal Paşa bu iki valiyle birlikte 15. Kolordu Komutanı Kazım (Karabekir) Paşa ve yanında bulunan Rauf Bey, eski İzmit Mutasarrıfı Süreyya Bey, karargâha bağlı Kurmay Başkanı Kazım Bey, Kurmay Hüsrev Bey ve Doktor Refik Bey ile bir görüşme yapmayı uygun görmüştür. Mustafa Kemal Paşa, kendilerine genel ve özel durumu açıklayarak, izlenmesi gerekli olan yolu anlatmıştır. Mustafa Kemal Paşa, bu münasebetle en elverişsiz durumları, genel ve şahsi tehlikeleri, her ihtimale karşı göze alınması kaçınılmaz olan fedakârlığı dile getirmiştir¹²⁰.

Erzurum Kongresi'nin bitmesine az bir süre kala, Heyet-i Temsiliye içinde Mustafa Kemal Paşa'nın yer alıp almaması konusu tartışılmıştır. Mustafa Kemal Paşa bir akşam Heyet-i Temsiliye'ye katılması konusunda arkadaşlarına sorular sormuş ve cevaplarının altına imzalarını atmalarını istemiştir. Hüsrev Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın Temsilciler kurulunda yer alması ile ilgili; "*Temsilciler Kurulu'nun kongrece değil de, iller tarafından seçilmesi durumunda Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in bu kurula girmeleri, örgütün onlar tarafından kurulduğu sanısını vermekten başka bir işe yaramaz,*" cevabını vermiştir. Katılanlar arasında tek olumlu yanıt veren kişi ise İbrahim Süreyya Bey olmuştur¹²¹.

Bütün bu çalışmalar arasında, Hüsrev Bey, babası Ferik Mehmet Ali Paşa'nın Murat Paşa Camisi'ndeki anıtını ziyaret etmiştir. Bu ziyaret Hüsrev Bey'e eski günlerini hatırlatmıştır. Amcası şair Hersekli Arif Hikmet'in yazdığı mezar taşını okumuştur. Aynı zamanda mezarlıkta bulunan büyükannesi, kardeşlerinin ve hatta savaş yıllarında vefat eden eski komşusu Cennetzade Cemil Bey'in mezarını da ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında Askeri İdadi binasını görmüştür. Albay Kazım Bey ve Doktor Refik Bey tarafından askeri hastaneye çevrilen Askeri İdadi binasını gören Hüsrev Bey, askeri okulda kaldığı ilk gece yaşadığı şiddetli bir depremi hatırlamıştır. Hüsrev Bey, aldığı notlarına sadece siyasi ve askeri çalışmalarını değil, Erzurum'da geçen çocukluğu ile ilgili anılarını da yazmıştır. Erzurum Sağlık Müdürü, eski ev sahibesi Cennetzade Saliha Paşa'nın damadı Şerif Bey tarafından Hüsrev Bey yemeğe davet edilmiştir. 19 Ağustos günü Dumludağı'na çıkan Hüsrev Bey, babası ile çıktığı geziyi hatırlatmıştır. Hüsrev Bey, kendisinin okumuş olduğu Mülki İdadi Okulu ile Sansaryan Okulu'nun eğitim seviyesini karşılaştırmış ve büyük acı

---

¹²⁰ Selvi, a.g.e., 2002, 94.

¹²¹ Arıburnu, a.g.e., 1997, 47.

duyduğunu ifade etmiştir¹²². Hüsrev Bey, Erzurum'da kaldığı günlerde unutulmaz çocukluk anılarını tekrar hatırlayarak notlarının arasına yazmıştır.

Heyet-i Temsiliye'nin Erzurum'dan Sivas'a uğurlanması sırasında, hareket noktasından ve İstanbul Kapısı dışında uğurlama yapılmıştır. Üç otomobil ve bir kamyon ile Heyet-i Temsiliye üyeleri Sivas'a uğurlanmıştır. Birinci otomobilde Mustafa Kemal Paşa, Hüseyin Rauf Bey ve Hoca Raif Efendi, ikinci otomobilde İbrahim Süreyya Bey, Hüsrev Bey ve Mazhar Müfit Bey, üçüncü otomobilde, Refik Bey, Cevat Abbas Bey, Muzaffer Bey ve Osman Bey yer almıştır¹²³. 1 Eylül'de Çardak Boğazı'na gelen Heyet-i Temsiliye, boğazın tutulduğunu fark etmiştir. Heyeti korumak için Osman Tufan Bey komutasındaki öncü kuvveti, arkasında ise Binbaşı Hüsrev Bey ve geri kalan askerler, heyeti savunmak için yer almıştır¹²⁴.

Amasya Genelgesi'nde belirlendiği gibi, Sivas'ta milli bir kongreyi toplanmak için 2 Eylül 1919'da Mustafa Kemal Paşa, Sivas'a gitmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Heyet-i Temsiliye ile Sivas'a geçtiğini öğrenen Fransızlar ve İstanbul Hükümeti, Sivas Kongresi'nin toplanmaması için çalışmalara başlamışlardır. Sivas Kongresinin toplanmaması için Mösyö Brunot, Reşit Paşa'ya iletişime geçmiştir. Reşit Paşa da Fransızların bu beyanatlarını Heyet-i Temsiliye bildirmiştir. Heyet-i Temsiliye, Sivas Kongresi'nin toplanması için bir taraftan çalışmalarına devam ederken, diğer taraftan Fransız subaylarının beyanatlarına karşı gereken cevabı vermek ile meşgul olmuştur. İstanbul Hükümeti ise Sivas'ta milli bir kongrenin toplanmaması için Temsil Heyeti'ne telgraf göndermiştir¹²⁵. Ayrıca İstanbul Hükümeti, tarafından Sivas Kongresini önlemek amacıyla Sivas Valiliği'ne Ali Galip'in, Kastamonu Valiliği'ne ise Ali Rıza Bey'in atandığı haberi Heyet-i Temsiliye ulaşmıştır. Hüsrev Bey, yeni atanan Kastamonu Valisi Ali Rıza Bey'in oğlunun, Erzurum'da çocukluğundan tanıdığı ve okul arkadaşı Mustafa Suphi Bey olduğunu hatırlamış, Suphi Bey'in trajik sonunu hatıralarına yazmıştır¹²⁶. Sivas Kongresi'nin toplanmasını önlemek için İstanbul Hükümeti ve Fransız subaylarının çalışmalarına karşı, Türk milleti ile ilgili işleri Heyet-i Temsiliye'nin yapması, Sivas'ta toplanacak olan milli kongre için delegeleri harekete geçirmiştir. İstanbul Hükümeti ve Fransızlar, ne yapsalar da Sivas'ta milli kongrenin toplanmasına engel olamamışlardır.

---

¹²² (2002), *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, 52 - 69.

¹²³ Konukçu, E. (2002), "Erzurum'dan Sivas'a (29 Ağustos - 2 Eylül 1919)", *Sivas Kongresi I. Uluslararası Sempozyumu* (2 Eylül 2002 - Sivas), Sivas: Siskav Yayınları, 98 - 99.

¹²⁴ (2002), *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, 71.

¹²⁵ Karabekir, a.g.e., 2011, 124 - 125.

¹²⁶ (2002), *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, 76-77.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin önderliğinde Sivas Kongresi 4 Eylül 1919 tarihinde toplanmıştır. Sivas Kongresi'nin toplanması için belirlenen bina Sivas'ta bir okuldur. İstanbul Hükümeti'nin kongreyi önleme çalışmalarından dolayı katılımcı sayısı az olmuştur. Aslında 61 vilayetin hepsinin üçer kişiyle temsil edilmesi öngörülmüştür¹²⁷.

Sivas Kongresi'nin ilk günlerinde kongreye kimin başkanlık edeceği sorunu ortaya çıkmıştır. Yapılan oylama ile Mustafa Kemal Paşa kongre başkanlığına seçilmiştir. Sivas Kongresi toplantılarında Hüsrev Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın kaç oyla kongre başkan seçildiğinin belgelerde yer alması gerektiğini, 5 Eylül Cuma günü ikinci toplantıda dile getirmiştir. 5 Eylül günü ikinci toplantı saat 14.30'da Mustafa Kemal Paşa başkanlığında açılmış, kâtipliklerde İsmail Hami Bey ve Mehmet Şükrü Bey bulunmuştur. Hami Bey birinci toplantının zaptını okuduktan sonra, toplantıda Hüsrev Bey'in, "*Reis Paşa Hazretleri'nin kaç oyla seçildiklerine dair zabıtta açıklık yok. Mutlaka açıkça belirtilmeli,*" fikrine karşılık, Mehmet Şükrü Bey, "*Oy sayısına gerek yok, çoğunlukla demek yeterli,*" cevabını vermiş ve genel kurul, oy birliği denmeli şeklinde karar almıştır¹²⁸.

Sivas'ta toplanan kongre, dönemin gazete haberlerine de yansımıştır. Tasvir-i Efkâr gazetesi, Sivas Kongresi'ni yakından izlemek ve bilgi vermek için yazar Ruşen Eşref Bey'i göndermiştir. Ruşen Eşref Bey, Sivas'ta bulunduğu günlerde Hüsrev Bey ile epey vakit geçirmiştir. Kongre devam ederken, Harbiye ve Dâhiliye Nazırlıkları Sivas Kongresi'nin basılması, delegelerin tutuklanması için Ali Galip'e şifreli telgraf göndermiştir. 10 Eylül günü Heyet-i Temsiliye, İstanbul Hükümeti'ni eleştiren bir telgraf çekmiş, ancak telgraf engellenmiştir. Bunun üzerine Heyet-i Temsiliye aldığı bir kararla, İstanbul Hükümeti ile olan tüm iletişimini kesmiştir.¹²⁹

Kazım (Karabekir) Paşa, 10 Eylül'de toplanan kongre hakkında kendisine bilgi verilmemesi konusunda Heyet-i Temsiliye'ye serzenişte bulunduğu bir telgraf çekmiştir. Bu serzeniş üzerine, Heyet-i Temsiliye adına Hüsrev Bey, Erzurum müstahkem mevkii kumandanı Kazım (Karabekir) Paşa'ya telgraf çekerek, onu kongre hakkında bilgilendirmiştir. Erzurum Kongresi sırasında alınan kararların genelleştirilerek kabul edildiğini, İstanbul Hükümeti'ne gönderilen telgrafın engellenmesi üzerine, İstanbul Hükümeti ile iletişimin kesildiğini bildirmiştir. Ayrıca Heyet-i Temsiliye olarak Amerikan Senatosu'na bir haber gönderilerek, Anadolu'da inceleme yapılabileceği, ancak Milli

¹²⁷ Kreiser, K. (2010), *Atatürk*, (çev. Dilek Zaptçioğlu), İstanbul: İletişim Yayınları, 180.

¹²⁸ Toparlı, R. (2010), *Sivas Kongresi'nin Tutanakları*, Sivas: Sivas 100 Temel Eser, 20.

¹²⁹ (2002), *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, 77 - 78.

Mücadele aleyhine karar almayacak bir heyet gönderilmesini istediklerini telgrafında bildirmiştir¹³⁰. 20 Eylül 1919'da Heyet-i Temsiliye'nin Sivas'taki faaliyetleri hakkında uzun bir telgraf Hüseyin Rauf Bey, Refik Bey ve Hüsrev Bey tarafından imzalanarak, Kazım (Karabekir) Paşa ile birlikte Miralay Kazım ve İbrahim Tali Bey adına çekilmiştir¹³¹.

Sivas Kongresi'ne kimin başkanlık edeceği tartışması sonrasında kongrenin bir diğer önemli tartışma konusu Amerikan mandası olmuştur. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, İstanbul'da Wilson Prensipleri Cemiyeti kurulmuş ve bu cemiyet Osmanlı Devleti'nin Amerikan mandası altında olması gerektiğini savunmuştur. İstanbul'da bulunan cemiyet üyeleri, manda sisteminin kabulü için milleti temsil eden bir kurum veya mecliste onaylanması gerektiğini bildikleri için, Sivas Kongresine katılmışlardır. Böylelikle Kongrenin bir diğer önemli konusu manda meselesi olmuş, İstanbul delegesi İsmail Fazıl Paşa kongrede Amerikan mandasının kabul edilmesi gerektiğini söylemiştir. Rauf Bey, kongreye manda meselesi ile ilgili teklif sunmuş, bu teklife göre Amerikan Senatosu'na bir telgraf çekerek Anadolu'ya gelmelerini ve inceleme yapmaları istenmiştir. Rauf Bey'in bu teklifi kongrede kabul edilerek, 11 Eylül günü Amerikan Senatosu'na telgraf çekilmiştir¹³². Telgrafta Amerika Birleşik Devletleri Senatosu'na Osmanlı coğrafyasını tarafsız bir devlet olarak incelemesi ve yapılacak barış antlaşması öncesi durum değerlendirmesinde bulunacakları bir ziyaret gerçekleştirmeleri istenmiştir¹³³.

Mustafa Kemal Paşa, 17 Ağustos 1919'da Ali Fuat Paşa'ya gönderdiği telgrafta Amerikan mandası hakkındaki görüşlerini dile getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa'ya göre, milli hedefteki tek bir gaye etrafında, milli akım içinde hareket etmek gerekmektedir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa telgrafında kongre kararlarının nasıl şekilleneceğini ileride göreceklerini yazmıştır¹³⁴. Amerikan Mandasının gündemde olduğu günlerde, Heyet-i Temsiliye ile görüşmek için General Harbord ve Fransız Picot Sivas'a gelmiştir. Görüşmeler sırasında Hüsrev Bey yer almadığı için konuşulanları Rauf Bey'in kendisine anlattığı kadar bilmektedir¹³⁵. Hüsrev Bey, Kazım (Karabekir) Paşa'ya gönderdiği telgrafında Amerikan Heyeti ile Sivas memurunun, eşraf ve kongre azasından bir heyetin

¹³⁰ Karabekir, **a.g.e.**, 2011, 208.

¹³¹ Tevetoğlu, **a.g.e.**, 1971, 117.

¹³² Tosun, R. (1996), "Milli Mücadele'de Sivas'ın Yeri ve Önemi", C. XII, S. 34, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 80-81.

¹³³ Arıburnu, **a.g.e.**, 1997, 124.

¹³⁴ Atatürk, **a.g.e.**, 2009, 71-72.

¹³⁵ (2002), *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, 135.

görüşüğünü bildirmiştir. Ayrıca Hüsrev Bey, Amerikan Heyeti'nin elinde yazılı birçok sorunun olduğunu, bu sorulara verilen cevapların not alındığını da ifade etmiştir. Hüsrev Bey, Kazım (Karabekir) Paşa'ya gönderdiği bir diğer telgrafta ise 25 Eylül'de 30 Amerikalının Erzurum'a geleceğini bildirmiştir¹³⁶. Erzurum'a gidecek olan General Harbord ve heyetine eşlik etmek için Mustafa Kemal Paşa tarafından Kılıç Ali ve Hüsrev Bey'i görevlendirilmiştir¹³⁷.

Heyet-i Temsiliye'nin İstanbul ile iletişimini kesme kararı İstanbul'da etkisini göstermiş ve 2 Ekim 1919'da Ferit Paşa hükümeti istifa etmiştir. Ferit Paşa yerine Anadolu'daki milli harekete daha olumlu bakan Ali Rıza Paşa kabinesi kurulmuştur. 3 Ekim günü Mustafa Kemal Paşa tarafından Ali Rıza Paşa'ya heyetin istekleri benimsenmesi dâhilinde, İstanbul hükümetiyle kesilen ilişkilerin yeniden başlayabileceği bildirilmiştir. 7 Ekim günü Harbiye Nazırı Cemal Paşa, hükümet adına Mustafa Kemal Paşa'ya verdiği cevapta, isteklerine olumlu yaklaştıklarını bildirmiştir. Ali Rıza Paşa Hükümetinden gelen bu olumlu haber ile beraber, iki taraf arasında Sivas Kongresi ile kesilen iletişim yeniden kurulmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Amasya'da Hükümet adına Salih Paşa ile 20-22 Ekim tarihleri arasında görüşmüş ve 28 Ekim'de Sivas'a geri dönmüştür¹³⁸. Amasya'da gerçekleşen bu görüşmeler sonucunda, üçü açık, ikisi kapalı imzalı olmak üzere toplam beş protokol imzalanmıştır. Protokol maddelerine göre, ordunun siyasetten uzak durması, meclisin en kısa zamanda toplanması, seçimlerin tarafsız bir şekilde yapılması, Malta'ya sürgüne gönderilen Osmanlı vatandaşlarının geri getirilerek Osmanlı mahkemelerinde yargılanmaları, bazı askerler için verilen ordudan çıkarılma kararlarının gözden geçirilmesi ve Sivas Kongresi kararlarının kabul edilmesi yer almıştır. Protokolde yer alan ve görüşmelerde en çok tartışma yaratan konu ise meclisin nerede açılacağı olmuştur. Görüşmelerde Anadolu'da güvenli bir yerde meclisin açılması istenmiştir¹³⁹.

İstanbul Hükümeti ile olan görüşme sonrasında 16-28 Kasım 1919 tarihleri arasında Heyet-i Temsiliye on toplantı yapmıştır. Bu toplantıların gündem maddeleri ise, Meclis-i Mebusan'ın toplantı yeri, toplantıdan önce Heyet-i Temsiliye'nin alacağı şekil ve çalışma düzeninin tespiti, Paris Barış Konferansı'nın Osmanlı coğrafyası için olumlu ya da

---

¹³⁶Karabekir, a.g.e.2011, 209.

¹³⁷ (2005), *Atatürk'ün Sırdışı Kılıç Ali'nin Anıları*, Yayına Hazırlayan Hulusi Turgut, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 72.

¹³⁸ Ural, S. (2003), "Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin İstifası Üzerine Sivas Vilayetin' den Gönderilen Protesto Telgrafları", S. 21, Erzurum : *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 232.

¹³⁹ Zeyrek, Ş. (1989), "Amasya Mülakatı", C. 5, S. 14, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 470-471.

olumsuz bir karar vermesi halinde izlenecek yol ve alınacak tedbirler olmuştur. Bu toplantılarda Hüsrev Bey alınan kararların yazılması vazifesini üstlenmiştir¹⁴⁰.

Hem Amasya görüşmesinde hem de Heyet-i Temsiliye'nin kendi toplantılarında en çok konuşulan konu Meclis'in nerede açılacağı olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Meclis'in Anadolu'da açılması gerektiğini vurgulamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın bu isteğinin sebebi İstanbul'da bulunan İtilaf Devletlerinin Mebusan Meclisi üzerinde baskı kurarak, tarafsız çalışmalar yapmasını engelleyecek olmasıdır. Ancak İstanbul Hükümeti'nin Meclisin İstanbul'da açılması kararını alması üzerine, Sivas'tan hareketle Heyet'in Ankara'ya taşınması kararı alınmıştır¹⁴¹. 18 Aralık 1919 tarihinde Sivas'tan Mustafa Kemal Paşa ve beraberinde Heyet-i Temsiliye üyeleri üç otomobille Ankara'ya hareket etmişlerdir. 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelen Heyet-i Temsiliye üyelerini Dikmen surlarından geçen Kırşehir-Ankara şosesinin Ankara havzasına döndüğü noktada Ali Fuat Paşa ve Vali Vekili Yahya Galip Bey karşılamıştır¹⁴².

2.4. Hüsrev Bey'in Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ndeki Faaliyetleri

Birinci Dünya Savaşı sırasında 21 Aralık 1918'de Meclis'in Padişah tarafından feshedilmesiyle Osmanlı Mebusan Meclisi kapatılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle beraber, Mustafa Kemal Paşa, kendisinin de destek olduğu, Fethi Okyar'ın çıkardığı Minber gazetesinde seçim düşüncesini gündeme getirmiştir. Ayrıca Damat Ferit Hükümeti zaman zaman seçimlerin yapılması konusunda çalışmalar yapmış, ama sonuç alınamamıştır. Meclis-i Mebusan seçimleri Amasya görüşmeleri sonucu tekrar gündeme gelmiştir. Amasya görüşmeleri sonrasında Ali Rıza Paşa Kabinesi, 7 Ekim 1919'da seçimlere mahsus kararnameyi yayınlarak seçimlerin yapılacağını açıklamıştır¹⁴³.

Meclis'in açılacağı haberi üzerine Heyet-i Temsiliye üyeleri çalışmalara başlamıştır. Heyet-i Temsiliye üyelerinin hangi bölgeden milletvekili olarak seçimlere katılması gerektiği ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Hüsrev Bey'in Trabzon'dan aday olması kararlaştırılmıştır. Heyet-i Temsiliye, Hüsrev Bey'in milletvekilliği adaylığının Maçka halkı tarafından uygun görüldüğünü bildiren yazıyı Kaymakam Halit Bey'den

---

¹⁴⁰ Kutay, a.g.e., 1992, 414.

¹⁴¹ Turan, M. (2012), "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi: Milli Temsil Meselesi", C.5, S. 10, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 8 - 13.

¹⁴² Milliyet, 21 Haziran 1969.

¹⁴³ Uçar, A. (2011), *Son Osmanlı Mebusan Meclisi ve Felâh-ı Vatan Grubu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Edirne, 23.

istemiştir.¹⁴⁴. Osmanlı Mebusan Meclisi yapılan çalışmalar sonucunda 12 Ocak 1920’de İstanbul’da açılmıştır. Hüsrev Bey, Trabzon’dan milletvekili seçildiği haberini arkadaşları Galip Bahtiyar Bey, Hacim Bey ve Rüştü Bey’den öğrenmiştir¹⁴⁵.

Mebusan Meclisi çalışmalarının en önemlisi Misak-ı Milli belgesinin onaylanmasıdır. Misak-ı Milli, Milli Mücadele sırasında Türk Milleti’nin maksatlarını özetleyen ve Milli Mücadele’nin başından sonuna kadar değişmeyen programın adıdır. Mustafa Kemal Paşa, ortaya koyduğu bu programın ilk müsveddelerini 1919 yılı Aralık ayı sonunda yazmıştır. Misak-ı Milli metni üzerindeki ilk görüşmeler Ankara’da Mustafa Kemal Paşa’nın başında bulunduğu Heyet-i Temsiliye toplantılarında yapılmıştır. Bu toplantılar sonunda Türk milletinin bağımsızlığının esaslarını tanzim eden bir metin hazırlanmıştır. Bu metin başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, Heyet-i Temsiliye üyeleri tarafından imzalanmıştır. Misak-ı Milli metni Trabzon Mebusu Hüsrev Bey aracılığıyla Mecliste barış programını tetkikle görevlendirilen komisyona ulaştırılmıştır. Meclis-i Mebusan’a intikal eden metin, 22 Ocak 1920’de Felah-ı Vatan Grubu’nun gizli toplantısında Hüsrev Bey tarafından okunmuştur¹⁴⁶. Hüsrev Bey meclisteki konuşmasında Milli Mücadele içinde Misak-ı Milli belgesinin önemine vurgu yapmıştır. Hüsrev Bey’in, meclis kürsüsündeki konuşması şu şekildedir:

*Arkadaşlar, her şeyden evvel kabul edilmesi zarurî olan bir karar vardır. Onu size teklif ediyorum. Anadolu’da, vatan müdafaası için ortaya çıkmış olan Kuvây-ı Milliye’yi tanıdığımızı, millî hareketi tasvip ettiğimizi ve bu harekete istinat etmekte olduğumuzu dünyaya karşı ilân etmeliyiz. Dağınık sürüye yol gösterecek çoban yıldızı, millî bir ümit halinde Anadolu topraklarının üzerinde doğup yükselmiştir. Bugünkü vazifesi vatan müdafaasından ibaret olan Millet Meclisi, bu müdafaada yalnız olmadığını, son vazife için yeni bir mücadelenin lüzum gösterdiği bütün fedakârlıklara razı olarak, mücadele ve istiklâl bayrağını çeken Anadolu hareketiyle, bizim aramızdaki iştirak ve vahdeti kayıt ve ilân etmelidir. Ancak bundan sonra söz söylemek, müzakere etmek, karar vermek hakkına haiz oluruz.*¹⁴⁷

Misak-ı Milli, 28 Ocak 1920’de gizli toplantıda oylanarak mevcut bütün üyelerin ittifakı ile kabul edilmiştir¹⁴⁸. Belge, 17 Şubat’ta kamuoyuna açıklanmış, 16 Mart 1920’de İtilaf Devletleri’nin askerleri tarafından İstanbul’un işgali edilmesi ve Osmanlı Mebusan Meclisi’nin basılması üzerine, Hüsrev Bey meclisten ayrılarak Beşiktaş’a geçmiştir.

¹⁴⁴ Erkmen, C. (2019), *Erzurum’dan Ankara’ya Heyet-i Temsiliye*, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kars, 67 - 68.

¹⁴⁵ (2002), *Hüsrev Gerede’nin Anıları*, 164.

¹⁴⁶ Yalçın, S. (2009), *Atatürk’ün Milli Dış Siyaseti*, Ankara: Berikan Yayınevi, Ankara, 56.

¹⁴⁷ Kıyıcı, A.K. (2013), *Mustafa Kemal Paşa Önderliğinde Milli Mücadele Kadrosu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Karabük, 44 - 45.

¹⁴⁸ Yalçın, a.g.e., 2009, 56.

Hüsrev Bey, geceyi Beşiktaş'ta Serencebey Yokuşu'ndaki eniştesi Halil Nasır Bey'in evinde geçirmiştir.¹⁴⁹

İtilaf Devletleri askerleri Osmanlı Mebusan Meclisi'ne baskın düzenleyerek birçok milletvekilini Malta Adası'na sürgün etmiştir. İtilaf Devletleri'nin bu baskınından kaçabilen milletvekilleri Ankara'ya geçmek için hareket etmişlerdir. İstanbul'dan Ankara'ya geçmek isteyenler arasında Hüsrev Bey de bulunmaktadır. Hüsrev Bey, Gebze'nin Kuşçu mevkiinden Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf göndermiş ve İstanbul'dan birçok aydın ile Ankara'ya hareket ettiklerini bildirmiştir¹⁵⁰.

2 Nisan 1920'de İstanbul'dan kaçarak Ankara'ya gelen Halide Edip Hanım, Adnan (Adıvar) Bey, Hüsrev Bey, Yunus Nadi Bey, Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey, Rıza Nur Bey ve Cami (Baykut) Bey'i istasyonda Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye üyeleri karşılamıştır¹⁵¹.

Hüsrev Bey, Ankara'ya gelişi sırasında Mustafa Kemal Paşa'ya çekmiş olduğu bir telgrafının altına Kurmay Binbaşı Hüsrev imzasını atmıştır. Telgraftaki bu imza üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın, "*Bizim Hüsrev Bey askerlikten ayrılamıyor,*" şakasını yaptığını Ankara'ya ulaştığı zaman arkadaşlarından öğrenmiştir. Hüsrev Bey de Kurmay Binbaşı imzasını, basılan ve kapatılan bir Meclis üyesi kimliği yerine, askerlik mesleğindeki günlerini düşünerek yazdığını notlarına kaydetmiştir¹⁵². Hüsrev Bey, Ankara'ya geldiği zaman Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde Milli Mücadele ruhuyla halkı bilinçlendirmeye yönelik yazılar yazmıştır. 10 Nisan 1920'deki İstanbul Felaketi 1 yazısında; "*Şanlı tarihimizin, Türk Medeniyetinin haşmetli, ulu abideleriyle bezenmiş, medreseleri, mektepleri ve müesseseleriyle Osmanlı Müslümanlığının feyiz ve irfanı olmuş bulunan güzel İstanbulumuzun başına gelen büyük felâketi, dilimin döndüğü kadar dindaşlarımıza anlatmak benim için vicdani bir vazifedir,*¹⁵³" demiştir.

2.5. Hüsrev Bey'in Gerede Ayaklanması ve Heyet-i Nasiha'daki Faaliyetleri

Ankara'da açılacak olan meclis için yapılan seçimlerde 232 milletvekili belirlenmiştir. 23 Nisan 1920'de Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılmıştır. İtilaf Devletleri, Büyük Millet

¹⁴⁹(2002), *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, 184.

¹⁵⁰ Karabekir, a.g.e., 2011, 547.

¹⁵¹ Kocatürk, U. (2002), "Erzurum, Sivas ve Ankara'da Heyet-i Temsiliye Kadrosu" *Sivas Kongresi Uluslararası Sempozyumu (2 Eylül 2002 Sivas)*, Sivas: Siskav Yayınları, 209.

¹⁵² (2002), *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, 188.

¹⁵³ Uslu, M. (2006), *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Trabzon Milletvekilleri ve Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Cumhuriyet Tarihi) Anabilim Dalı, Kars, 61.

Meclisi çalışmalarına karşı Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde ayaklanmalar çıkarmıştır. İstanbul Hükümeti, Büyük Millet Meclisi'ne karşı çıkan ayaklanmaların çoğalmasında için çalışmış, ayrıca Meclisi'in çalışmalarını durdurabilmek için Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi'den fetva almıştır¹⁵⁴.

Bolu ve çevresinde Ankara'da yeni açılan Büyük Millet Meclisi'ne karşı ayaklanmalar çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Meclis'e karşı çıkan bu ayaklanmaları bastırmak için harekete geçmiştir. Bolu ve çevresinde çıkan ayaklanmayı bastırmak için Hüsrev Bey'e Bolu ve yöresinin Genel Müfettişliği ve Komutanlığı görevi verilmiştir. Mustafa Kemal Paşa tarafından bizzat Hüsrev Bey'e harita üzerinden isyan hakkında bilgi verilmiştir. Hüsrev Bey, Adapazarı üzerinden, 24. Tümen Komutanı Mahmut Bey'le birlikte isyanı bastırmak için hareket edecektir¹⁵⁵.

13 Nisan 1920'de Bolu ve çevresinde çıkan ayaklanmada, Bolu'da eski milletvekili ve Bolu eski Matbaa Müdürü Hacı Abdülvahhab, Gerede'de Selânikli Kör Ali, Mudurnu'da Taşcızade Salih ve Nallıhan'da Tosunbeyoğlu Asaf, Damat Ferit Paşa'nın politikasını yürütmek üzere meydana getirilen hilâfet heyetlerinin başkanlıklarını yapmaktaydılar. Büyük Millet Meclisi'nin açılışını engellemeye yönelik Düzce-Bolu Ayaklanmasının kısa zamanda meydana getirdiği etki, Ankara yakınlarına kadar yayılmıştır. Meclis Reisi olan Mustafa Kemal Paşa, Ankara'yı tehdit eden Düzce Ayaklanmasını Bolu - Mudurnu hattında durdurmak ve yok etmek için bazı askerî tedbirler almıştır. Mustafa Kemal Paşa, Bolu'da bulunan ve sayıları pek fazla olmayan Bölge Jandarma Birlikleri'nin, Düzceli isyancıların Bolu'ya girmelerine engel olmak için, Bolu Dağı derbendinde mevzilenmelerini istemiştir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, Geyve'de bulunan 14. Fırka ile Bolu'nun kuzeydoğusundaki 32. Kafkas Piyade Alayı'nın Devrek üzerinden harekete geçmesini emretmiştir. Bu sırada Afyon civarında bulunan Karakeçili Milli Müfrezesi Kumandanı Kaymakam Arif Bey'e de Bolu'ya hareket etme emri verilmiştir¹⁵⁶. Bu sırada Düzce'nin Ömerfendi Köyü'nde isyancılar, Asayiş Müfrezesi Komutanı Binbaşı Mahmut Nedim'i esir almıştır. İsyancıların elebaşlarından Berzek Sefer Düzce Kaymakamlığı'na, Maan Ali Jandarma Komutanlığı'na, Koç Bey de Düzce Belediye Başkanlığı'na getirilmişlerdir¹⁵⁷.

¹⁵⁴ Kreiser, **a.g.e.**, 210, 185 - 189.

¹⁵⁵ (2002), *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, 190.

¹⁵⁶ Çağlar, **a.g.e.**, 1997, 15 - 17.

¹⁵⁷ Toker, Y. (2009), *Milli Mücadelede İç İsyancılar*, İstanbul: Toker Yayınları, İstanbul, 88 - 92.

14 Nisan'da Beypazarı'nda, 23 Nisan'da Safranbolu'da Büyük Millet Meclisi'ne karşı isyan için hareketlenmeler başlamıştır. İsyancıların hızlı bir şekilde ilerlemesini durdurmak amacıyla Ali Fuat Paşa Geyve yolundan, Refet Paşa da Beypazarı yolundan Adapazarı'na gönderilmiştir¹⁵⁸.

Büyük Millet Meclisi'nin ilk toplantısını yaptığı günlerde, Düzce ve Bolu çevrelerindeki isyancılar oldukça güçlenirken, olayları bastırmakla görevlendirilen askeri birlikler yetersiz kalmışlardır. İsyancıların hedefi, Ankara ve Mustafa Kemal Paşa'nın karargâhı olan Ziraat Mektebi'ni ele geçirmektir¹⁵⁹.

İsyancıları sonlandırmak için görevlendirilen askeri birliklerin yetersiz kalması sonucu, isyancıları durdurabilmek için Heyet-i Nasiha kurulmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Nasiha'nın meydana getiriliş sebebini Büyük Millet Meclisi'nin gizli oturumunda, milletvekillerine açıklamıştır. Mustafa Kemal Paşa tarafından kurulan Heyet-i Nasiha, askeri tedbirlerin yeterli olmaması sebebiyle, bölgenin idari kontrolünü sağlamak için isyancıların bulunduğu bölgelere gidecektir. Bolu ve Düzceli isyancılar ile görüşmek için gidecek olan Heyet-i Nasiha, Büyük Millet Meclisi'nin faaliyetlerinin Padişaha karşı değil, yurdu her yönüyle işgal eden İtilâf Devletleri'ne karşı yapıldığını anlatarak halkı aydınlatacaktır. Böylelikle isyancılar, Büyük Millet Meclisi tarafına çekilecektir. Bolu'ya gönderilmesi kararlaştırılan Heyet-i Nasîha, Büyük Millet Meclisi lehinde propaganda yaparak, millî teşkilatı Bolu'da vücuda getirecektir. Mustafa Kemal Paşa tarafından, 32. Kafkas Alayı ve Karakeçili Millî Müfrezesi'ne gereken emirler verildikten sonra, ayaklanma bölgesine Heyet-i Nasîha gönderilecektir. Heyet-i Nasiha, 32. Kafkas Alayı ile buluşarak, birlikte Bolu'ya gidecek, burada Kaymakam Mahmut Bey ile beraber hareket edecektir. Fuat Bey, Heyet-i Nasîha'nın görevleri arasında Bolu isyanını nasihat ve icabında silahı bırakmalarını sağlamak olarak saymaktadır. Hüsrev Bey, Bolu ve çevresindeki isyancılara karşı kurulan Heyet-i Nasiha grubu içinde bölgeye gidecek olan heyette yer almıştır. Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'nın karargâhı olan Ziraat Mektebi'nde yapılan toplantıda Heyet-i Nasîha üyeleri içinde Hüsrev Bey dışında Mehmet Fuat (Umay) Bey, Şükrü (Güleç) Bey ve Osman Nuri (Özgen) Bey bulunmaktadır¹⁶⁰.

Heyet-i Nasiha'da görev alan Fuat Bey, Heyet-i Nasiha'nın oluşumu ve görevi hakkındaki bilgilerini şu şekilde anlatmıştır: “Ankara'da Mustafa Kemal Paşa karargâhında yapılmış

¹⁵⁸ Özkaya, Y. (1981), “Türk İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi”, Sayı:414, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayını, 80 - 85.

¹⁵⁹ Öztürk, İ. S. (2007), *Ulusal Kurtuluş Mücadelesinde İç İsyancılar*, Ankara: Fark Yayınları, 61.

¹⁶⁰ Çağlar, a.g.e., 1997, 1 - 17.

*olan toplantıdaki karar üzerine Trabzon Mebusu Hüsrev, Lazistan Mebusu Osman Bey, Bolu Mebusu Şükrü Beylerle Bolu isyanını nasihat ve icabında silahla yatıştırmaya memur edilmiştik*¹⁶¹”.

Büyük Millet Meclisi'nin 1 Mayıs 1920 günü, saat 07.15'te başlayan dördüncü gizli oturumunda Mustafa Kemal Paşa Bolu ve çevresindeki isyan olaylarıyla İzmir Cephesi, Anzavur Hareketleri, Adana Cephesi ve siyasi durum hakkında milletvekillerini bilgilendirmiştir¹⁶². Mustafa Kemal Paşa, milletvekillerine bilgi verdiği sıralarda Hüsrev Bey ve arkadaşları da Gerede'ye doğru hareket etmişlerdir. Heyet-i Nasîha üyeleri Gerede önlerindeki Afatlar Köprüsü'ne gelindiğinde, kasabadan çıkan bir kalabalığın bayrak salladığını fark etmiştir. Bu arada kasabaya bir kilometre kadar yaklaşan Heyet-i Nasîha üyeleri birdenbire bir yaylım ateşi ile karşılaşmışlardır. Hüsrev Bey ile arkadaşları beklenmedik bir karşı hücumla maruz kaldıklarını anlayarak, kendilerini hemen emniyete almışlardır. Gerede istikametinden yaklaşmakta olan kalabalıktan birkaç kişinin daha öne çıkarak, kendilerine doğru ilerlediğini görmüşlerdir. Birkaç atlıdan meydana gelen grup onlara doğru yaklaşmış, içlerinden boynunda Kur'an-ı Kerim asılı olan Kör Ali, Hüsrev Bey'e hitaben; “*Ateş etmeyiniz, Müslümanız!*” diye bağırmıştır. Sonra da, “*Gelmeyiniz. İslam, İslam'ı kırmayın!*” diye bağırdığı duyulmuştur. Hüsrev Bey'in bu şahsın yanına gelmesini beklemesine rağmen, o sokulmaktan kaçınmıştır. Bunun üzerine, süratle ve düzenli olarak tehlikeli bölgeden çıkmaya karar verilmiştir. Bütün köprüler tutulmuş olduğundan, Çerkeş yolu üzerinden Gerede'ye gidilmek istenmiştir. Yeni geçtikleri bu yolun etraf köyleri civarında ellişer, yüzer kişilik toplanmalar başlamıştır. Heyet-i Nasîha üyeleri bu bölgeyi süratle geçtikten sonra, sıcakta son derece yorulan asker ve hayvanların bir müddet dinlenmesi için uygun olduğu düşünülen bir yol kenarında mola vermek mecburiyetinde kalmışlardır. Ancak bu mola sırasında isyancılar tarafından saldırıya uğramışlardır¹⁶³. Ankara'dan Bolu'ya görevli olarak gönderilen heyet üyeleri de isyancılar tarafından yakalanıp Bolu'ya ve Düzce'ye sevk edilmişlerdir. Fırka Komutanı Mahmut Bey ise Hendek'te şehit edilmiştir¹⁶⁴.

---

¹⁶¹ Üstünel, S. (2010), *Bolu Mebusu Mehmet Şükrü Gülez*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarih Bilim Dalı, Bolu, 26.

¹⁶² Öztürk, a.g.e., 2007, 191.

¹⁶³ Çağlar, a.g.e., 1997, 89.

¹⁶⁴ Öztürk, a.g.e., 2007, 61.

Hüsrev Bey, yakalandıktan sonra isyancılar tarafından tutuklanmış ve önce Hükümet Konağı'na, oradan da hapishaneye götürülmüştür¹⁶⁵. İsyancılar, üzerinde haki bir elbise bulunan Hüsrev Bey'i üst rütbeli bir asker olarak düşündükleri için daha çok zarar vermiştir. Yaralanan Heyet-i Nasiha üyeleri tedavi için belediye önünde beklemekte olan halktan yardım istemiş, ancak halk; “*Biz buraya yara kapatmak için değil, yara açmak için geldik,*” şeklinde cevap vermiştir¹⁶⁶. İlyaszade Bey bıçakla bacağından yaralanmış, Hüsrev Bey ise sırtı parçalanmış halde, isyancılar tarafından tedaviye muhtaç halde bekletilmişlerdir. Bu sayede Geyve, Adapazarı, Düzce ve Bolu yörelerinde bulunan Çerkez Ethem isyancılara karşı kendi birliklerini güvenceye almıştır. Gerede'de bulunan Hüsrev Bey ve diğer tutukluların isyancılar tarafından Düzce'ye sevk edilmesine karar verilmiştir¹⁶⁷.

Bu arada Mudurnu Cephesi'ne gelen Erkân-ı Harp Binbaşı Hayri Bey, Hürriyet ve İtilâf Fırkası binasında gözaltında tutulan Hüsrev Bey'i ziyaret etmiştir. Hüsrev Bey, Osmanlı ordusundayken tanıdığı ama yolları ayrılmış olan Hayri Bey gibi aydın bir Türk Erkân-ı Harbiyelisinin böyle bir görevi nasıl kabul ettiğine şaşırıldığını itiraf etmektedir. Hüsrev Bey'i ziyareti sırasında Binbaşı Hayri Bey isyanla ilgili konuşmazken, bölgenin asayişini sağlamak istediğini söyleyerek, Hüsrev Bey'e bir teklifte bulunmuştur. Hayri Bey'in teklifine göre, Düzce-Bolu mıntikasının kendilerinde kalması ve Kuvayı Milliye'nin de elindekilerle yetinmesidir. Bu hususta Hüsrev Bey de bir anlaşma yapabilmesi için Mustafa Kemal Paşa ile kendisi arasında aracılık yapacaktır. Bu teklif üzerine, Hayri Bey'in Kuvayı Milliye lehinde kazanılamayacağını anlayan Hüsrev Bey, konuşmayı kesmiştir. Hayri Bey, Hüsrev Bey'e gösterdiği yumuşak tutumu, yine aynı yerde tutuklu bulunan Süleyman Zihni Bey ve Bolu Mal Müdürü Reşat Bey'e karşı göstermemiştir. Hayri Bey, Gerede hadiselerinde tutuklanan Heyet-i Nasiha üyeleri hakkında, nöbetçilere, gayet soğuk ve sert bir tutumla, “*Yüreklende Allah nuru kalmamış olan bunları ne tutuyorsunuz? Gebertiniz!*” emrini vermiştir¹⁶⁸. Hüsrev Bey anılarında Hayri Bey ile yaptığı görüşme sonrası, hırsının her türlü milli duygularından üstün olduğunu hissettiği için Hayri Bey ile konuşmayı gereksiz gördüğünü belirtmiştir.

Halide Edip (Adıvar) Hanım, Hüsrev Bey'in kurtuluşu hakkında, “*Garip olarak, canını kurtaran şey, sırf çok yakışıklı bir adam olmasıydı. Kalabalık arasından ihtiyar bir kişi*

¹⁶⁵ (2002), *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, 194.

¹⁶⁶ Milliyet, 29 Eylül 1970.

¹⁶⁷ (2002), *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, 195.

¹⁶⁸ Çağlar, *a.g.e.*, 1997, 24 - 44.

Binbaşı Hüsrev'in üstüne kapanarak, bu kadar cesur ve güzel adamı nasıl öldürebilirsiniz? Ben ömrümün sonuna geldim. Allah ve Peygamber aşkına öldürmeyin! diye feryat etmiş. Garip olarak, bir an için kalabalık durmuştur ,” şeklinde bilgi vermektedir.¹⁶⁹. Halide Edip Hanım'ın bu cümleleri, Hüsrev Bey'in gelini Canan Gerede'den öğrendiğimiz ile aynıdır. Canan Hanım da, Hüsrev Bey için isyancılar tarafından idam edilmesi kararının verildiğini, ancak sabah 05.00'da güneşin Hüsrev Bey'in yüzüne vurması ile isyancıların bundan etkilenmeleri sonucu idam etmekten vazgeçtikleri şeklindedir¹⁷⁰.

Hüsrev Bey, tutuklu kaldığı süreçte Albay Refet Bey'in Düzce ve Bolu Bölgesi'nde ilerlediği haberini almış ve isyancı lider Sefer Bey ile görüşmüştür¹⁷¹. Hüsrev Bey, isyancı lider Sefer Bey'e Kuva-yı Milliye hareketinin İttihatçı bir hareket olmadığını ve bu hareketin amaç ve niteliğini anlatmıştır. İttihatçı bir hareket olmadığına örnek olarak, Rıza Nur Bey'in Ankara'da Milli Eğitim Vekili olduğunu göstermiştir. Annesi Firdevs Hanım ve amcasının sözlerinden etkilenen Sefer Bey, elinde bulunan Heyet-i Nasiha üyeleri aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek istemiştir. Aslında Hüsrev Bey'e, Büyük Millet Meclisi lehine olayların yaşanması, Sefer Bey ve Mehmet Ağa'da gelişen tasavvur fikri son derece gizli tutulması kaydı ile duyurulmuştur. Asi liderlerinden olan Abdülvahhab Bey, Hüsrev Bey ve Osman Bey'i Hürriyet ve İtilaf Fırkası binasından çıkararak, Belediye Başkanı Koç Bey ve Sefer Bey'in bulunduğu eve götürmüştür. İsyancı liderler, Hüsrev Bey ve Osman Bey'e Alemdar Gazetesi'nin, imzalanması muhtemel olarak görülen Sevr Antlaşması'nın lehindeki yazıyı göstererek hata ettiklerini ifade etmişlerdir. Fikirleri değişen isyancılar, Hüsrev Bey ve Osman Bey'den Ankara Hükümeti ile anlaşma gerçekleştirmelerini istemişlerdir. Ancak 13 Nisan'dan itibaren telgraf hatlarının kesik olması nedeniyle Ankara ve Düzce arası görüşme yapılmamıştır. Bunu üzerine görüşme yapmak için Hüsrev Bey ve Osman Bey'in Mudurnu Cephesi'ne giderek, oradan Kuva-yı Milliye Cephesi'ne ulaşması kararlaştırılmıştır. Aynı gece, Hüsrev Bey ile Osman Bey, Mudurnu Cephesi'ne götürülmek üzere yola çıkarılmıştır. Cephede de Sefer Bey ile gizli bir görüşme yapan Hüsrev Bey, Ankara ile anlaşma sağlandığında, Düzcelilerin geri çekileceklerinden kesinlikle emin olmuştur¹⁷². Rıza Nur Bey, Büyük Millet Meclisi adına isyancı lider Sefer Bey ile telgrafla görüşmüş, sonucunda kendi taraflarına geçmesini ve hayatını temin edeceğini söylemiştir¹⁷³. Miralay Refet Bey ve

¹⁶⁹ Çağlar, a.g.e., 1997, 61.

¹⁷⁰ Alkan, Canan Gerede ile Söyleşi, Canan Gerede'nin Evi, (13 Ağustos 2017).

¹⁷¹(2002), *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, 198.

¹⁷² Çağlar, a.g.e. 1997, 53 - 57.

¹⁷³ Grace, E. ve Nur, R. (2007), *İlk Meclisin Perde Arkası (1920- 1923)*, İstanbul: Örgün Yayınevi, 91.

Binbaşı Nazım Bey, Düzce ve Bolu'yu içine alan askerî harekâta başlamıştır. 28 Mayıs günü Bolu'ya ulaşan Miralay Refet Bey, bölgede kontrolü ele geçirmiştir. Miralay Refet Bey, 2 Haziran'da Meclis'e gönderdiği telgrafla askerî harekâtın başarı ile sona erdiğini bildirmiştir¹⁷⁴. Hüsrev Bey, isyancıların elinde bir ay tutuklu kalmıştır¹⁷⁵. Tutuklu bulunduğu isyancıların elinden kurtulduğunu telgrafla bildirmiş, bu arada 25 Mayıs 1920'de Refet Bey'den gelen telgraftan, Lazistan Mebusu Osman Bey'in isyancıların elinden kurtulamadığını öğrenmiştir¹⁷⁶.

Hüsrev Bey ve Fuat Bey yaşadıkları olayların etkisini uzun süre üzerlerinden atamamışlardır¹⁷⁷. Hüsrev Bey, Gerede'de tutuklu kaldığı sürede yaşadığı zorluklardan kurtulmak ve dinlenmek için Kırşehir'de Asker Alma Dairesi Başkanı olan kardeşi Binbaşı Besalet Bey'in yanına gitmiştir. Bu arada Büyük Millet Meclisi'ne karşı Yozgat'ta bir ayaklanma çıkmıştır. Yozgat ayaklanmasının Kırşehir'i de etkileyeceğinden endişe edilmiş, Hüsrev Bey gerekli önlemlerin alınması sırasında kardeşi Besalet Bey'in yanında bulunmuştur. Tokyo Büyükelçiliği görevi sırasında Hüsrev Bey'in, Gerede'de tutuklu kaldığı arkadaşlarından Mehmet Şükrü Bey'e yolladığı bir kartta, “*Felaket Arkadaşıma*” diye hitap ederek, Gerede'de tutuklu kaldığı günleri unutmadığı anlaşılmaktadır¹⁷⁸.

Hüsrev Bey, kısa bir süre sonra Ankara'ya geri dönmüş, Trabzon milletvekilliği görevinde kalmak koşuluyla, Ankara Kumandanlığına atanmıştır. Hüsrev Bey, Düzce'de tutuklu olduğu zaman tanıdığı Düzce Jandarma Komutanı Erzurumlu Yüzbaşı Avni Efendi'yi de yanına almıştır. Hüsrev Bey'in yeni görevi Ankara'yı korumaktır. Hüsrev Bey, Çocuk Esirgeme Kurumu adına Bolu'nun eski belediye doktoru milletvekili Fuat Bey ile kurum yararına bugünkü 19 Mayıs Stadyumu bölgesinde at yarışı düzenlemiştir. Bu etkinliği sadece kurum için değil, Milli Mücadelede Ankara halkının moralini yükseltip, güven ve barış ortamı sağlamak için de istemiştir¹⁷⁹.

---

¹⁷⁴ Çağlar, a.g.e., 1997, 62.

¹⁷⁵ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi**, Dönem 1, Toplantı 48, C. 3, (14.08.1920) s. 215.

¹⁷⁶ **Atase Arşivi**, Kutu No:25A Gömlek No: 37.

¹⁷⁷ Grace, ve Nur, a.g.e., 2007, 92.

¹⁷⁸ Üstünel, a.g.e., 2010, 28.

¹⁷⁹ (2002), **Hüsrev Gerede'nin Anıları**, 204 - 205.

3. MİLLETVEKİLİ OLARAK HÜSREV GEREDE

3.1. Hüsrev Bey'in Trabzon Milletvekilliği (23Nisan 1920-11 Ağustos 1923)

Hüsrev Bey, siyasi yaşamına Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Trabzon Milletvekili olarak başlamıştır¹⁸⁰. Mustafa Kemal Paşa tarafından Hüsrev Bey'e verilen Misak-ı Milli belgesi, mecliste sulh programının tetkikle görevlendirilen komisyonuna ulaştırılmıştır¹⁸¹. Misak-ı Milli belgesinin Osmanlı Mebusan Meclisi'nde kabul edilmesi üzerine, 16 Mart 1920'de İtilaf Devletleri'nin askerleri İstanbul'u işgal etmiştir¹⁸². İstanbul'un işgali sırasında İtilaf Devletleri askerleri, Osmanlı Mebusan Meclisi'ne baskın düzenleyerek birçok milletvekilini Malta Adası'na sürgün etmiştir. Hüsrev Bey de İstanbul'un işgali edilmesi ve milletvekillerinin tutuklanarak Malta adasına sürgün edilmesi üzerine Ankara'ya geçmek istemiştir. Ankara'da yeni açılacak olan meclise katılmak için İstanbul'dan birçok aydın ve milletvekili ile hareket ettiklerini Gebze'nin Kuşçu mevkiinden gönderdiği telgraf ile bildirmiştir¹⁸³. Hüsrev Bey İstanbul'dan kaçarak 2 Nisan 1920'de Ankara'ya gelmiştir¹⁸⁴. Hüsrev Bey, 23 Nisan 1920-11 Ağustos 1923 tarihleri arasında Büyük Millet Meclisi'nde Trabzon Milletvekili olarak görev yapmıştır. Dönem içinde 20'si gizli oturum olmak üzere, kürsüde 66 konuşma yapmıştır¹⁸⁵.

Büyük Millet Meclisi çalışmalarında aktif olarak yer alan Hüsrev Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın silah arkadaşı olması ve Meclis'e karşı başlatılan isyanların bastırılmasında önemli rol oynadığından Meclis'te ayrı bir öneme sahip olmuştur¹⁸⁶. Meclis için söylediği şu sözler Meclis'in onun için anlam ve önemini ifade etmektedir;

*Tarihi cihanda hiçbir devlet Büyük Millet Meclisi'nin yaptığı bu iş kadar büyük bir iş görmemiştir. Bugün tek mil dünyaya karşı istiklâl uğrunda mücadele eden bu milletin yegâne istinatgâhı bu binadır. İçinde bulunduğumuz için biz farkında değiliz. Bu, o kadar büyük, o kadar muazzam ve kuvvetlidir ki, inşallah şu meclisin heyeti mârieviyesiyle, milletin kudreti maddesiyle onu izhar edeceği.*¹⁸⁷

Hüsrev Bey, Büyük Millet Meclisi'nin ilk yasama döneminde Trabzon Milletvekili olarak Meclis bünyesinde çeşitli görevler almıştır. Bu görevleri şöyledir; Askeri Sağlık Kurumları'nı Teftiş Kurulu Üyeliği, Meclisin Selam ve Güvenini Orduya Arzla Görevli

¹⁸⁰ Orbay, a.g.e., 2003, 401 - 683.

¹⁸¹ Yalçın, a.g.e., 2009, 56.

¹⁸²(2002), *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, 184.

¹⁸³ Karabekir, a.g.e., 2011, 547.

¹⁸⁴Kocatürk, a.g.e., 2002, 209.

¹⁸⁵Yazıcı, M. (2002), *Yazar Trabzon milletvekilleri*, Trabzon: Eser Ofset Yayınevi, 33.

¹⁸⁶ Uslu, a.g.e., 2006, I.

¹⁸⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem 1, Toplantı: 104, C.6 (28.11.1336) s. 107- 108.

Kurul Üyeliği ve Londra Konferansı Türk Heyeti Üyeliği'dir¹⁸⁸. Hüsrev Bey, milletvekili olarak Meclis'te bulunduğu bazı dönemlerde büyükelçi olarak atanmasından dolayı Meclis çalışmalarına ara vermek zorunda kalmıştır.

3.1.1. Hüsrev Bey'in Askeri Konular ile İlgili Görüşleri

Büyük Millet Meclisi'nde Hüsrev Bey, askeri konular ile ilgili çalışmalarda aktif olarak yer almıştır. Bunun sebebi milletvekili olarak Meclis'te yer almadan önce asker olmasıdır. Hüsrev Bey, Meclis çalışmalarında asker ve asker ailelerinin durumlarının iyileştirilmesi için çalışmalar yapmıştır. Hüsrev Bey, 3 Haziran 1920'de Jandarma teşkilatının maaşlarının arttırılmasına dair Meclis'e bir önerge sunmuş ve bu önerge için detaylı bir araştırma yapmıştır. Hüsrev Bey, önergesinde devletin halkçılık ilkesi içerisinde hareket ettiğini, ancak Jandarma teşkilatının aldığı maaşlar dolayısıyla zor durumda olduğunu ve ihtiyaçlarını halktan karşıladıklarını ifade etmiştir. Önergesinin devamında Hüsrev Bey, devletin itibarını yükseltecek, köylünün ise itimat ve teveccühünü kazandıracak en önemli vasitanın jandarma teşkilatı olduğunu açıklamıştır. Hüsrev Bey, Jandarma teşkilatının köylüye olan yükünden dolayı halkın devleti canı gönülden sevmesinin çok güç olacağını, bundan dolayı jandarma personelinin maaşlarının arttırılmasını önermiştir. Hüsrev Bey, önergesinde jandarma personel maaşlarının piyade askerleri için ellilerden bin beş yüz kuruş, süvari askerlerinin ise iki bin beş yüz kuruş maaş verilmesini teklif etmiştir. Hüsrev Bey'in bu teklifinin Maliye Encümeni'ne gönderilmesine karar verilmiştir¹⁸⁹. Hüsrev Bey aynı toplantıda şehit ailelerinin vergi borçlarının affına dair önerge sunmuş, ancak bu tasarı oylamada kabul görmeyerek tekrar incelenmek üzere Maliye Encümeni'ne sevk edilmiştir¹⁹⁰.

8 Temmuz 1920'de Büyük Millet Meclisi'nde Mustafa Kemal Paşa, Trakya ve Düzce çevresinde meydana gelen yolsuzluk ve isyan olayları ilgili bir konuşma yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın bu konuşması üzerine söz alan Hüsrev Bey, Nisan ayında Gerede'de Meclis'e karşı çıkan isyan neticesinde bölgeye gittiğinden dolayı Düzce bölgesinin yapısını bildiğinden bahsetmiştir. Hüsrev Bey, konuşmasında bölgedeki olaylara karşı alınması gereken önlemler ile ilgili fikirlerini açıklamıştır. Hüsrev Bey'e göre çıkan isyanlar Hendek ve Düzce arasındaki Neferin Bölgesi'nde meydana gelmektedir. Hüsrev Bey, askerlik tecrübelerine dayanarak Neferin bölgesinin ormanlık

¹⁸⁸ Çoker, a.g.e., 1996, 1021 - 1025.

¹⁸⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 23, C.2 (03.06.1336) s. 67 - 68.

¹⁹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 23, C.2 (03.06.1336) s.67.

alan olmasından dolayı burada düzenli bir savaş yerine, çete savaşının daha etkili olacağını söylemiştir. Ayrıca Hüsrev Bey, önlem olarak isyan edenlerin bölgeden uzaklaştırılması gerektiğini savunmuş ve bu fikrini daha önce de Sivas şehrinde isyan edenlerin uzaklaştırıldığını örnek göstererek desteklemiştir¹⁹¹.

Büyük Millet Meclisi'nde askeri konular ile ilgili görüşülen tekliflerden birisi de Nisab-ı Müzakere Kanunu'dur. Meclis'te kabul edilen Nisab-ı Müzakere Kanunu'na göre; milletvekilli seçilen bir kişi memur ya da asker olarak görevine devam edemeyecektir. Milletvekilliğine devam etmek isteyenlerin, memur ve askerlik görevlerinden istifa etmeleri gerekmektedir. Nisab-ı Müzakere Kanunu'nun uygulanmasıyla birlikte ortaya çıkan sorunların çözümüne ilişkin Hüsrev Bey, Meclis'e bir kanun teklifi sunmuştur. Bu kanun teklifine göre, asker olan milletvekillerinin askerlik mesleğinden istifa etmeleri doğru değildir. Çünkü memurlar milletvekilliği görevinden istifa ettikten sonra eski memuriyetlerine geri dönebilmektedir. Ancak askerler milletvekilliği görevinden istifa ettikten sonra askerlik mesleğine dönemeyeceklerinden dolayı açıkta kalıp mağdur olacaklardır. Hüsrev Bey'in teklifi ise, meşrutiyet döneminde de yapıldığı gibi, asker olanlara bir müddet izin verilmesidir¹⁹². Hüsrev Bey'in bu teklifi Meclis'te oylamaya sunulmuş ve kabul edilmemiştir. Hüsrev Bey'in bu teklifi Lahiya Encümenliğine gönderilmiş, ancak kabul edilmemiştir¹⁹³.

Hüsrev Bey, Meclis çalışmalarında askeriye de eğitim gören öğrenciler için de çalışma yapmıştır. Hüsrev Bey, Ankara'daki Mektebi Harbiye Talimgâhı'ndan eğitim görenlere toptan yüz elliser lira teçhizat parası verilmesi teklifini sunmuştur. Hüsrev Bey'in teklifi Meclis'te tartışılmaya bırakılmıştır. Hüsrev Bey'in teklifi Meclis'te tartışılırken, bir milletvekili yüz lirayla bir elbise verme teklifinde bulunmuştur. Hüsrev Bey, bu teklifin az olduğunu belirtmiş, görüşmeler sonucunda teklifin Müdafaa-i Milliye Vekâletinin uygun görmesiyle, gelecek olan kanun ile birleştirilip müzakere edilmesine karar verilmiştir¹⁹⁴.

Hüsrev Bey'in, askeriye de eğitim gören öğrenciler için Meclis'e sunduğu bir diğer teklif, Ankara'daki Harp Okulu öğrencilerine dörder yüz kuruş maaş verilmesi olmuştur. Bu teklifini Hüsrev Bey, Meclis'te şu sözleri ile açıklamıştır;

Gençliklerine rağmen şiddetli azim ve metanetleriyle her türlü zorluk ve tehlikeleri yenerek kendilerini milletimize adanmış olan fedakâr Harp Okulu öğrencilerimizin

¹⁹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 48, C.3 (08.07.1336) s. 215 - 216.

¹⁹² TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 75, C.4 (29.09.1336) s. 415.

¹⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 87, C.5 (21.10.1336) s. 124.

¹⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 93, C.5 (01.11.1336) s. 257.

bugün Ankara'da nasıl bir iman ve aşk ile millet uğrunda hayatlarını feda etmeye hazırlandıklarını görüyoruz. Millet'in ve ordunun göz bebeği olan bu kahraman gençler burada bugün kimsesiz ve ailesizdirler. Öğrencilerin ihtiyaçlarına karşılık olmak üzere bir miktar harçlığa muhtaçtırlar¹⁹⁵” . Hüsrev Bey'in bu teklifi Meclis'te yapılan oylama ile kabul edilmiştir.¹⁹⁶

Hüsrev Bey, askeri konulara önem vermiş ve Meclis'teki askeri konular ile ilgili çalışmalarda diğer milletvekilleri ile birlikte yer almıştır. Hüsrev Bey ve arkadaşları Meclis'e, Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey tarafından yazılan Dalkılıç Marşı'nın, Ordu Marşı olarak kabul edilmesi için önerge sunmuşlardır. Meclis'e sunulan bu önerge yapılan oylama ile kabul edilmemiştir¹⁹⁷.

Hüsrev Bey'in diğer milletvekilleri ile beraber, Meclis'e sunduğu bir diğer teklif ise Meclis adına orduya bir uçak hediye edilmesidir. Hüsrev Bey, Türk ordusu içerisinde uçak eksikliğini fark etmiş ve bu eksikliği gidermek için çalışmalarda bulunmuştur. Hüsrev Bey ile beraber Meclis'e teklifi sunan diğer milletvekilleri teklif ile ilgili olarak, Türk ordusu içinde uçak filosunun bulunmadığını ve hava filosu yapacak kadar masraf yapılmadığını belirtmişlerdir. Bu eksikliği gidermek için, Meclis adına orduya bir uçak hediye edilebileceği ifade edilmiştir. Bunun için yedi bin beş yüz liranın Meclis veznesinden alınarak, ihtiyaç olan paranın bir kısmının da milletvekillerinden tahsil edilerek, orduya bir uçak hediye edilmesinin gerçekleştirilmesini istemişlerdir. Hüsrev Bey ve arkadaşlarının bu teklifi Meclis'te değerlendirilmiş ve kabul edilmiştir¹⁹⁸.

Hüsrev Bey, diğer milletvekilleri tarafından sunulan önergeler sırasında da söz alarak düşüncelerini açık bir şekilde ifade etmiştir. Hüsrev Bey'in Meclis'te söz aldığı çalışmalardan birisi, İzmit Milletvekili Hamdi Namık Bey'in asker alma şubelerinin dağıtılmasına yönelik teklifi üzerine olmuştur. Hamdi Namık Bey, büyük bir ordu kurmak ve seferberlik ilan etmek gibi bir durum olmadığı, asker kayıt ve takiplerinin hükümet tarafından yapılmasından dolayı şube askerlerinin vazifelerinin sona erdiğini, bu sebeple asker alma şubelerinin dağıtılmasını isteyen teklifi sunduğunu açıklamıştır. Bu teklife karşılık Hüsrev Bey söz alarak, asker alma şubelerinin gerekliliği ve kapatılması konusunun ancak Müdafaa-i Milliye'nin vereceği karara bağlı olduğunu, çünkü askeri

¹⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 54, C.3 (21.08.1336) s. 365.

¹⁹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 54, C.3 (21.08.1336) s. 366.

¹⁹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 186, C.27 (03.02.1339) s. 132.

¹⁹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 34, C.10 (16.05.1337) s. 295 - 296. Hüsrev Bey ile beraber Meclis'e uçak hediye edilmesini teklif eden milletvekilleri; Cebelibereket Milletvekili İhsan Bey, Canik Milletvekili Hamdi Bey, Antep Milletvekili Kılıç Ali Bey, Saruhan Milletvekili Avni Bey, Bursa Operatör Emin Bey, Karahisar Şarki Milletvekili Memduh Bey, Aydın Milletvekili Esad Bey, Saruhan Milletvekili Mustafa Necati Bey, Cebelibereket Milletvekili Rasim Bey'dir.

çalışmaları yürüten ve idare edenin Müdafaa-i Milliye olduğunu söyleyerek teklife karşı çıkmıştır. Ayrıca Hüsrev Bey, asker alma şubelerinin sadece Türkiye’de değil, tüm dünya ülkelerinde var olduğunu vurgulamıştır. Meclis’te bu konu tartışılmış ve teklifin Kanunu Esasi Encümeni’ne gönderilmesine karar verilmiştir¹⁹⁹.

Hüsrev Bey’in Meclis’te söz aldığı tekliflerden birisi de Burdur Milletvekili İsmail Suphi Bey’in gayrimüslimlerin askerlik görevine alınması veya bunun yerine bedelinin alınarak askerlikten muaf tutulmaları konusundaki kanun teklifidir. Bu teklifin tartışılması sırasında söz alan Hüsrev Bey, eğer ki Hristiyanlar askere alınmayacaksa bedelinin alınmasının doğru olduğunu, çünkü Hristiyanlar arasında da cemaat teşkilatının bulunduğunu, bu cemaatler içerisinde askerlik bedelini vermeyecek kişilerin bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca askerlik bedeli vermeyecek kişiler ile ilgili izlenmesi gereken yolun ne olacağı konusunun kararlaştırılması gerektiğini söylemiştir. Hüsrev Bey’in bu sözlerine karşılık, Çorum Milletvekili Fuat Bey de bedel ödemeyecek olan Hristiyanların askere alınması gerektiğini savunmuştur²⁰⁰. Kanun teklifi, Meclis’te oylamaya sunulmuş ve kabul edilmiştir.

Hüsrev Bey, 25 Aralık 1920 tarihinde firar eden kişilerin Divanı Harb’e sevkine dair kanun teklifini Meclis’e sunmuştur. “*İstiklal Mahkemeleri milleti esarete sürüklemek isteyenlerin, vatan hainlerinin, casusların, düşman hesabına çalışan namussuzların cezalandırılması için doğmuştur,*” cümleleriyle, İstiklal Mahkemeleri’nin kuruluş gayesini açıklayan Hüsrev Bey, İstiklal Mahkemeleri’nde yargılanan firarilerin davalarının ve tutukluluk sürelerinin uzun sürmesi sebebiyle İstiklal Mahkemeleri Kanunu’nun maksadını rencide ettiğini belirtmiştir. Hüsrev Bey, askerlikten firar eden kişilerin İstiklal Mahkemesi yerine Divan-ı Harp Mahkemeleri’nde yargılanmasının doğru olacağı görüşünü savunmuştur. Hüsrev Bey, firar eden kişilerin Divanı Harb’e sevkini bu sebep ile istediğini açıklamıştır²⁰¹. Bu teklif Müdafaa-i Milliye Encümeni’ne havale edilmiş ve Meclis’te yapılan oylama ile kabul edilmiştir²⁰².

Milli Mücadele’nin en buhranlı dönemlerinden biri de Kütahya - Eskişehir Savaşları sonrasında yaşanmıştır. Türk ordusu Kütahya – Eskişehir Savaşları sonucunda Eskişehir’den geriye doğru çekilmeye başlamıştır. Türk ordusunun bu çekilişi Meclis’te tartışmalara sebep olmuştur. Meclis’te yapılan tartışmalar sonucunda 5 Ağustos 1921’de

¹⁹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 30, C.2 (08.07.1336) s. 209.

²⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 90, C.5 (25.10.1336) s. 175 - 176.

²⁰¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 121, C.7 (25.12.1336) s.10.

²⁰² TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 153, C.8 (19.02.1337) s. 300.

Başkomutanlık yasası çıkarılmıştır. Başkomutanlık yasasının her üç ayda bir görüşülmesi kararı alınmış ve Mustafa Kemal Paşa ordunun başına geçmiştir. 4 Şubat 1922’de görüşülen Başkomutanlık yasasının 5 Mayıs 1922’de süresinin dolması üzerine Hüsrev Bey ile arkadaşları, Başkomutanlık müddetinin 5 Mayıs 1922’den itibaren üç ay süreyle uzatılmasına dair kanun teklifinde bulunmuşlardır. Meclis’e sunulan teklif şu şekildedir; *“Mücadele-i milliyemizin muvaffakiyetle tetvici maksadıyla Büyük Millet Meclisi’nin başkumandanlığa intihap eylediği Reis Mustafa Kemal Paşa Hazretleri’nin vazife-i mezkurede devamını icap ettiren esbap henüz zail olmadığından, atideki teklifi kanununin müstaceliyetle müzakeresi ile kabulünü teklif eyleriz²⁰³”*.

Kanun teklifiyle beraber, Meclis’te müzakereler başlamıştır. Müzakereler sırasında Hüsrev Bey ile Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey arasında Başkomutanlık Yasası ile ilgili tartışma yaşanmıştır²⁰⁴. Meclis’teki uzun tartışmalar sonrasında kanun teklifi 203 vekilin katılımıyla oylamaya sunulmuştur. Kanun teklifi 177 kabul, 11 ret, 15 çekimser oy ile kabul edilmiştir²⁰⁵.

3.1.2. Hüsrev Bey’in İdari Konular ile ilgili Görüşleri

16 Mart 1920’de İtilaf Devletleri tarafından İstanbul’un işgal edilmesi, Osmanlı Mebusan Meclisi’nin basılarak dağıtılması ve bazı milletvekillerinin Malta Adası’na sürgün edilmesi üzerine, İstanbul’dan Ankara’ya gelen milletvekilleri olmuştur. Ankara’ya gelen milletvekillerinden biri de Sivas Milletvekili Zeki Bey’dir. Ancak Erkan-ı Harbiye Yüzbaşlarından Zeki Bey sağlık durumundan dolayı Meclise istifasını sunmuştur. Hüsrev Bey, Zeki Bey’in istifası üzerine söz alarak, eğer sağlık durumunda ortaya çıkan problem geçici ise istifasının kabulüne gerek olmadığını söylemiştir. Hüsrev Bey’in bu tutumu üzerine Karahisarı Sahip Milletvekili Mehmet Şükrü Bey söz alarak, Sivas Milletvekili Zeki Bey’i tanımadıklarını, Hüsrev Bey’in sözlerine değer verdiklerini ancak, Zeki Bey Meclis’te çalışmak istemiyorsa buna engel olmamaları gerektiğini belirtmiştir²⁰⁶. Meclis’te yapılan oylama ile Sivas Milletvekili Zeki Bey’in istifası kabul edilmiştir²⁰⁷.

Sağlık durumu iyi olmadığı için Meclis çalışmalarına katılamayan bir diğer kişi ise Tunceli Milletvekili Ramiz Bey’dir. Ramiz Bey, sağlık durumu iyi olmadığı için Meclis çalışmalarında yer alamaması üzerine, Mustafa Zeki Bey bu konuda açıklama istemiştir.

²⁰³ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 39, C.19 (04.05.1338) s. 519.

²⁰⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 39, C.19 (04.05.1338) s. 521.

²⁰⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 40, C.19 (06.05.1338) s. 528.

²⁰⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 38, C.2 (21.07.1336) s. 367.

²⁰⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 38, C.2 (21.07.1336) s. 368.

Hamdi Namık Bey de sunduğu teklif ile Ramiz Bey'in mezun sayılmasının oylamaya sunulmasını istemiştir. Mezun sayılması teklifine karşılık İsmail Suphi Bey söz alarak, Ramiz Bey'in maaşının kesilmemesini teklif etmiştir. Meclis'teki tartışmalarda bu durumu mazur addederek ödenek verilmesi gerektiğini belirten milletvekilleri olduğu gibi, bazı milletvekilleri de tazminat verilmesine karşı çıkarak, Ramiz Bey'in bilfiil Meclis'te bulunursa tazminat alabileceğini söylemişlerdir. Bu konu üzerine söz alan Hüsrev Bey düşüncelerini şu şekilde açıklamıştır;

*Böyle rahatsız ve hasta çok arkadaşlarımız var. Mesele yalnız bir şahıs üzerine değildir. Tabii mesele yalnız bunun hakkında nazarı dikkate alınacak olursa, o zaman mebuslar maaşlı memurlara benzer. Tebdilihava alanlara da maaş verilecekse muamelât doğru olamaz. Çünkü Meclisi Mebusan azaları tahsisat alırlar, hizmetleri zamanında tazminat alırlar, maaş almazlar. Hiçbir yerde böyle bir şey yoktur. Bu, doğru değildir.*²⁰⁸

Hüsrev Bey'in Meclis'te söz aldığı bir diğer teklif, Saruhan Milletvekili Mustafa Necati Bey'in, Meclis'te bulunan milletvekillere, cephede ve cephe gerisinde yaptıkları hizmetlerinin anısına, İstiklâl Madalyası hediye edilmesini istemesi üzerinedir. İstiklal Madalyası Kanunu maddeleri Meclis'te tartışılırken Hüsrev Bey, Kanunun ikinci maddesi ile ilgili söz almıştır. Meclis üyelerine madalya verilmesine gerek görmediğini, eğer madalya verilecek ise cephede hizmet eden asker ve görevlilere verilmesinin gerektiğini belirtmiştir. Meclis'te yapılan oylama ile İstiklal Madalyası Kanun teklifi kabul edilmiştir²⁰⁹.

Bursa Milletvekili Operatör Emin Bey'in, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi'nin Dâhiliye Vekâletine bağlanmasına dair teklifi üzerine Hüsrev Bey söz almıştır. Meclis'te Matbuat Müdüriyeti Umumiyesi'nin çalışmalarının Dâhiliye Vekâleti'nin çalışma yükünü arttıracığı tartışmaları sırasında Hüsrev Bey düşüncelerini şu şekilde açıklamıştır; “*Meclisin bir özel isteği olarak mı Heyet-i Vekile'ye gidecek, yoksa teklifin kararını Heyeti Vekile'nin verilmesinin mi istendiğinin açıkça ifade edilmesini istemiştir. Eğer meclisin fikri müzakere edilecek ise Heyet-i Vekili'ye bu şekilde sunulmalıdır*”²¹⁰. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi'nin Dâhiliye Vekâleti'ne bağlanmasına dair teklif kabul edilmiş ve Heyet-i Vekile'de müzakere edilmesine karar verilmiştir²¹¹.

²⁰⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 94, C.5 (04.11.1336) s. 290.

²⁰⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı:104, C.6 (28.11.1336) s. 108.

²¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı:104, C.6 (28.11.1336) s. 90.

²¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı:104, C.6 (28.11.1336) s. 91.

Jandarma Genel Komutanlığı'nın 1920 senesi genel bütçe görüşmeleri sırasında da söz alan Hüsrev Bey, Muvazeni Umumiye Encümeni'nde kendisinin de bulunduğunu, bütçeyi kabul eden encümenlerden birisi olduğunu ifade etmiştir. Hüsrev Bey, encümen çalışmalarıyla ilgili Meclis'i bilgilendirmiştir.²¹² Meclis'e Muvazeni Umumiye Encümeni ile ilgili açıklaması Hüsrev Bey'in her konuda titiz çalıştığını gösteren bir durumdur.

Hüsrev Bey, 6 Kasım 1920'deki Meclis toplantısında makamdaki asker ve memurların makam maaşları ile ilgili olarak, üst rütbeli askerler ile ast rütbeli askerlerin maaşlarının arttırılmasını teklif etmiştir. Aslında belli olan maaşların ikmal olduğunu ifade eden Hüsrev Bey, konunun Lahiya Encümenliği'ne gönderilmesinin istenmesi üzerine, buna lüzumu olmadığını belirtmiştir²¹³. Meclis'te alınan kararlar Müdafaa-i Milliye Encümeni'nce teklif görüşüldükten sonra Muvazene Encümeni'ne gönderilmesi kararlaştırılmıştır²¹⁴.

Hüsrev Bey'in Meclise sunduğu bir diğer önerge ise Diyarbakır Milletvekili Hacı Şükrü Bey'in beyanatı üzerine olmuştur. Amasya Milletvekili Ömer Lütfi Bey'in Müdafaa-i Milliye Encümeni'nden istifası sebebiyle mezkûr encümen adına söz alan Diyarbakır Milletvekili Hacı Şükrü Bey, beyanatı arasında şu sözleri söylemiştir; “*Bu millet hiçbir vakit erkânı harplerin oyuncağı olamaz ve olmayacaktır*”²¹⁵. Bu söz üzerine Hüsrev Bey, Meclis'e önerge sunmuştur. Asker kökenli olan ve titiz çalışmalar yapan Hüsrev Bey, önergesinde kendisinin de askerlik görevi içinde yer aldığını, bundan dolayı orduyu yakından tanıdığını ifade etmiştir. Hüsrev Bey, ordunun içinde meslek olmadığını, aksine birliklerin olduğunu belirtmiştir. Buna örnek olarak da Almanya'da çıkan kitapta Ludondrof'un “*Askerî ve siyasi saadeti beşer ancak nizam ve intizamla kaimdir, başka türlü olamaz*”²¹⁶ sözünü göstererek, Hacı Şükrü Bey'in sözlerinin zabıttan çıkarılmasını istemiştir. Bunun üzerine Hüsrev Bey'in önergesi Meclis'te müzakere edilmiş ve Hacı Şükrü Bey'in sözlerinin yok sayılmasına karar verilmiştir²¹⁷.

25 Eylül 1920'de dönemin Aydın Milletvekili Mazhar Bey, Büyük Millet Meclisi bünyesinde bir kütüphane kurulması ve bu kütüphanenin açılması için bütçeden ödenek ayrılmasını öneri olarak sunmuştur²¹⁸. Aslında Osmanlı Mebusan Meclisi bünyesinde de

²¹² TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 138, C.7 (26.01.1337) s. 376.

²¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı:95, C.5 (06.11.1336) s. 307.

²¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı:99, C.5 (18.11.1336) s. 404.

²¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı:115, C. 6 (16.12.1336) s. 394.

²¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı:115, C. 6 (16.12.1336) s. 395.

²¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı:115, C. 6 (16.12.1336) s. 397.

²¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı,74, C.4 (28.09.1336) s. 387.

bir kütüphane bulunmaktaydı, ancak 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un İtilâf Devletleri tarafından resmen işgal edilmesi ile bu kütüphane de kapatılmıştır. Ankara'da 23 Nisan 1920'de açılan Büyük Millet Meclisi bünyesinde Meclis Kütüphanesinin de yeniden şekillenmesi için bu öneri sunulmuştur²¹⁹. Mazhar Bey tarafından verilen önerge, Meclis kurulunda görüşülerek, 29 Eylül 1920'de kabul edilmiş ve Kütüphane Encümeni kurulmasına karar verilmiştir. Kütüphane encümeni öneriyi veren Aydın Milletvekili Mazhar Bey, Canik Milletvekili Ahmet Hamdi Bey, Trabzon Milletvekili Hüsrev Bey olarak kabul edilmiştir²²⁰.

23 Nisan 1920'de açılan Büyük Millet Meclisi tüm siyasi, hukuki ve askeri yetkileri bünyesinde barındıran olağanüstü şartlarda kurulmuştur. Bu yeni Meclis'in Kanun-i Esasi'ye bağlı kalarak verimli çalışması mümkün değildir. Bu sebeple 18 Ağustos 1920'de Hukuk-u Esasiye Encümeni (Anayasa Komisyonu) tarafından hazırlanan ve "*Büyük Millet Meclisi'nin Şekil ve Mahiyetine Dair Mevad-ı Kanuniye*" adını taşıyan bir tasarı Meclis Genel Kurulu'nda görüşülmeye başlanmıştır. Yapılan çalışmalarla İcra Vekilleri Heyeti, 13 Eylül 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi'ne 3 maddelik bir Anayasa tasarısı sunmuştur²²¹. Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile ilgili söz alan Hüsrev Bey, Meclis'in yapacağı işlerin düşünülmesi gerektiğini belirtmiş, ayrıca memleket için yapılan çalışmanın önemine vurgu yapmıştır. Hüsrev Bey, bu çalışma sırasında Meclis'in içerisinde askerlikten iyi anlayan tanınmış askerî simalar, diplomatlar, hukuk, siyaseti bilen insanlar, maliyede ihtisas sahibi şahıslar bulunması gerektiğini ifade etmiştir. Hüsrev Bey, Anayasa Kanunu teklifindeki 11. maddeden 24. maddeye kadar kabul edilecek olan maddeleri halkçılık ilkesi ile ilişkilendirmiş ve bu hazırlanan maddeler ile halkın doğrudan doğruya kendini idare edecek şekilde hazırlanması gerektiğine vurgu yapmıştır²²². Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun, "*Büyük Millet Meclisi, illerde bulunan halktan, meslek gruplarını temsil etmek üzere doğrudan doğruya seçilmiş üyelerden bir araya gelmiştir*" maddesi üzerine, Meclis'te tartışmalar yaşanmış ve madde üzerinden çeşitli önergeler sunulmuştur. 30 Kasım 1920'deki birleşimde maddeyle ilgili öneriler dinlenmiş, ayrı ayrı oylamaya sunulmuştur. Önergeler içinden Hüsrev Bey'in, "*Büyük Millet Meclisi vilâyetler de bulunan halk tarafından seçilen üyelerden oluşur*" ve Hasan Basri Bey'in "*Büyük Millet*

²¹⁹ Rukancı, F. ve Ananmeriç, H. (2004), *Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi'nin Kuruluş Süresi ve İlk Sınıflama Çalışmaları*, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 102, 3.

²²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 75, C.4 (29.09.1336) s. 416.

²²¹ Okur, M. (2000), "Milli Egemenlik ve Teşkilâtı Esasiye Kanunu", C.3, S. 1, *Atatürk Yolu Dergisi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü Yayınları, 297.

²²² TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı:106, C.6 (30.11.1336) s.156.

Meclisi üyelerinin seçiminin mesleki temsil usulüyle yapılması bir amaçtır. Bu amaca erişmek için mesleklerin örgütlenmesi ve gelişmesi için kanunlar düzenlenecektir” şeklindeki önermeleri dikkate alınarak seçimlerin tek dereceli olması esası kabul olunmuştur. Önergelerin encümenin isteğine uyularak dikkate alınmasına karar verilerek, günün şartları içinde uygulama olasılığı bulunmayan dördüncü maddenin tasarıdan çıkarılmasına dair Hamdi Namık Bey’in önergesi, karşılıklı usul tartışmaları içinde kabul edilmiştir. 4. madde yeniden düzenlenmek üzere encüme gönderilince, görüşmeler diğer maddeler üzerinden devam etmiştir. 17 Ocak 1921’deki 65. birleşimde encüme geri verilen 4, 5, 6 ve 7. maddeler görüşülmüş ve milletvekilleri görüşlerini ifade etmişlerdir. Hüsrev Bey, seçim sistemini belirtmeye gerek olmadığını, yeni seçim kanunu olduğunu ifade etmiştir. Programın 9. maddesinde yazılı olduğu üzere “*Büyük Millet Meclisi illerce genel oyla seçilen üyelerden oluşur*” hükmünün kabul edilerek sorunun çözülebileceğini belirtmiştir. 4. madde “*Büyük Millet Meclisi üyeleri illerde bulunan halkça seçilen üyelerden oluşur*” şeklinde kabul edilmiştir²²³. Teşkilatı Esasiye Kanunu, 20 Ocak 1921’de kabul edilmiştir.

3.1.3. Hüsrev Bey’in Milli Mücadele ile İlgili Görüşleri

10 Ocak 1921’de gerçekleşen İnönü Savaşı sonrasında İtilaf Devletleri, Büyük Millet Meclisi ile temasa geçerek, Londra’da Konferans düzenleneceğini bildirmişlerdir. İtilaf Devletleri’nin bu konferansı düzenlemekteki amaçları, Yunan ordusuna zaman kazandırmak ve Sevr Antlaşması’nı kabul ettirerek Milli Mücadele’yi sonlandırmaktır. İtilaf Devletleri, diğer taraftan da İstanbul Hükümetine davet göndermişler ve iki hükümet arasında ayrılık yaratmayı amaçlamışlardır. Sadrazam Tevfik Paşa, 27 Ocak 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa’ya bir telgraf çekerek, Londra Konferansı için Osmanlı Heyeti’ne katılmak üzere Büyük Millet Meclisi’nden de üye gönderilmesini istemiştir. Mustafa Kemal Paşa, 28 Ocak 1921’de gönderdiği telgrafta, millî iradeye dayanarak Türkiye’nin geleceğine el koyan tek meşru ve bağımsız gücün Ankara’da aralıksız toplanmakta olan Büyük Millet Meclisi olduğu cevabını vermiştir. Mustafa Kemal Paşa, Türkiye ile ilgili bütün sorunların çözümüne memur ve her türlü dış ilişkiye muhatabın, ancak Büyük Millet Meclis’in Hükümeti olduğunu da belirtmiştir. Meclis’in 29 Ocak 1921’deki 202. birleşiminde Mustafa Kemal Paşa söz alarak Tevfik Paşa ile olan yazışmalarını okumuştur. Mustafa Kemal Paşa’nın yazışmaları okuması sonrasında Meclis’te Londra Konferansı’na

²²³ Çoker, F. (1994), *Türk Parlamento Tarihi I. Dönem (1919 - 1923)*, C. I, Ankara: TBMM Yayınları, 173 - 181.

katılım konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Mersin Milletvekili İsmail Safa Bey söz alarak, Tevfik Paşa'ya gönderilen öneriler arasında çok önemli bir madde olduğunu söylemiştir. Bu maddeye göre, Padişah tarafından Meclis'in meşruluğunu ve milletin geleceğine bizzat egemen bulunduğu açıklanması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Padişahın çok haklı olan bu isteği kabul etmediği takdirde kendisine karşı Büyük Millet Meclisi'nin durumunun ne olacağı sorusunu yöneltmiştir. İsmail Safa Bey'in bu sözleri üzerine Meclis'te tartışma yaşanmıştır. Söz alanlardan Hüsrev Bey, İsmail Safa Bey'in bu soruyu 9 ay önce sormuş olsaydı kendisiyle birlik olacağını, ancak geçen sürede çok şeyin değiştiğini, 8-9 ay önce şeriatın nasıl kötüye kullanılıp Anadolu aleyhine fetva çıkarıldığını, o fetvayı çıkarılanların Padişah tarafından atanmış olduğunu ifade etmiştir. O zaman meşru saymadıkları Anadolu'nun, milletin geleceğine egemen olduğunu, onun için Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin bu davranışının tam zamanında ve içinde bulunulan siyasî durumun gereği olduğunu söylemiştir²²⁴. Hüsrev Bey, bu sözleri ile Türk halkının gerçek temsilcisinin Büyük Millet Meclisi olduğu belirtmiştir. İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Paşa, 30 Ocak 1921 tarihinde Tevfik Paşa'ya dört maddelik bir telgraf çemiş ve Londra Konferansı'na gidecek Ankara heyetine ilişkin görüşlerini sert bir şekilde bildirmiştir²²⁵.

Meclis'te yapılan tartışmalardan sonra, Ankara Hükümeti, İtilaf Devletleri'ne karşı yapılan mücadelenin haklılığını anlatmak ve Misak-ı Milli belgesini tanıtmak amaçlı konferansa katılmayı kabul etmiştir²²⁶. Ancak Büyük Millet Meclis heyeti, Londra Konferansı'na resmen davet edilirse konferansa katılacaktır²²⁷.

Hariciye Vekili Bekir Sami Bey, Meclis'teki konuşmasında Londra Konferansı'na delege gönderileceğini bildirmiştir. Bunun üzerine söz alan Hüsrev Bey, konferansa katılmadan önce Londra delegesi Kreis'in Moskova'ya dönmesi konusunda Moskova'dan bilgi istenip istenmediğini sormuştur. Bu soruyu yöneltme sebebi ise Tan Gazetesi'nde okuduğu bir yazı olmuştur. Hüsrev Bey, Avrupa'da meydana gelen olayların takip edilebilmesi için yabancı gazetelerin bir suretinin Meclis'te bulunmasını istemiştir. Hüsrev Bey, sözlerine açıklık getirecek olan şu örneği vermiştir; "*Tan'da o kadar ehemmiyetli makaleler vardır*

---

²²⁴ Çoker, a.g.e., 1994, 603 - 608.

²²⁵ Güçlü, M. (2016), "Antalya'da Anadolu Gazetesine Göre Londra Konferansı'na Katılan Ankara Heyeti'nin Avrupa Yolculuğu (6-22 Şubat 1921)", XVI/33, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 74.

²²⁶ (2002), *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, 210.

²²⁷ Güçlü, a.g.m., 2016, 76.

ki, maalesef biz bunu bugün görebiliyoruz. Fransız gazeteleri büyük bir irticai siyasiye girmiştir. Yani bu Londra Konferansı'nı âdetâ angaje etmiştir²²⁸”.

6 Şubat 1921'de Meclis'te, Londra Konferansına katılacak heyet belirlenmiştir. Heyet Başkan Hariciye Vekili Bekir Sami Bey, üyeleri ise; Aydın Milletvekili Cami Bey, İzmir Milletvekili Yunus Nadi Bey, Trabzon Milletvekili Hüsrev Bey, Adana Milletvekili Zekai Bey, müşavirler; Sabık Saruhan Milletvekili Tevfik Bey, Niyazi ve Hariciye müsteşarı Münir Bey. Delege Heyeti; İzmir Milletvekili Mahmut Esad Bey, Karasi Milletvekili Vehbi Bey, İzmit Milletvekili Sırrı Bey, Erzurum Milletvekili Necati Bey'dir. Heyetin İtalya üzerinden hareket etmesi kararı alınmıştır²²⁹. Londra Konferansına katılacak olan Ankara Hükümeti Heyeti, Ankara'dan tren ile Eskişehir ve oradan da Afyon'a geçmiştir. Heyet, daha sonra kara yolu ile yolculuğuna devam etmiş, Sandıklı-Dinar-Burdur üzerinden Antalya'ya gelmiştir²³⁰. Hüsrev Bey anılarında Ankara'dan Antalya'ya uzanan yolculukları sırasında geçilen köy ve kasaba halklarının kendilerini coşkuyla karşıladıklarını yazmıştır. Hüsrev Bey, bu coşkun gösterinin sebebi olarak, halkın uzun süren savaşıardan yorgun düştüğünü ve barış istediklerinin göstergesi olarak yorumlamıştır²³¹.

Aslında Londra Konferansı'na İstanbul Hükümeti davet edilmiş, Ankara Hükümeti ise konferansa İtalyan Hükümeti'nin daveti ile katılmıştır. Heyet, 12 Şubat günü Antalya'dan hareketle Roma'ya geçmiş, resmi teklifin 17 Şubat'ta Roma'da İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza tarafından yapılması ile konferansa katılmıştır²³². Resmi davet üzerine Roma'dan hareket eden Ankara Heyeti, 22 Şubat günü Londra'ya gelmiştir. Londra Konferansı'nda İstanbul heyetinin nasıl davranacağını öğrenmek üzere Hüsrev Bey görevlendirilmiştir. Çünkü Hüsrev Bey, Tevfik Paşa'nın oğlu İsmail Hakkı Bey ile askerlik arkadaşıdır. Ayrıca Hüsrev Bey ile İsmail Hakkı Bey aynı otelde kaldıkları için görüşmesi kolay olacaktır. Hüsrev Bey ve İsmail Hakkı Bey arasındaki görüşme sonucunda, İstanbul Heyeti'nin konferansta millî birliği bozmamak için elinden geleni yapacağı anlaşılmıştır²³³.

Konferansta İtilaf Devletleri'nin isteklerinin Milli Mücadele ile uyuşmaması, Misak-ı Milli belgesine karşı İtilaf Devletleri'nin Sevr Antlaşması'nı kabul ettirmek istemesi neticesinde Londra Konferansından bir sonuç alınamamıştır. Konferansta, Türk milletinin gerçek

²²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı:142, C.8 (01.02.1337) s. 39 - 40.

²²⁹ Karabekir, a.g.e., 2011, 877.

²³⁰ Güçlü, a.g.m., 2016,78.

²³¹(2002), *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, 212.

²³² Sönmezoğlu, F. (2011), *İki Savaş Arasında Türk Dış Politikası*, İstanbul: Der Yayınları, 162.

²³³ Selek, S. (1987), *Anadolu İhtilali*, C. 2, İstanbul: Kastaş A.Ş. Yayınları, 570.

temsilcisinin Büyük Millet Meclisi olduğunun açıkça İstanbul Hükümeti tarafından belirtilmesi ile Milli Mücadele uluslararası alanda tanınma alanı bulmuştur²³⁴. Hüsrev Bey'in konferans sırasında aklında kalan ve Türk halkının gerçek temsilcisinin Büyük Millet Meclisi olduğunu gösteren bir olay yaşanmıştır. Konferansta iki heyet ayrı ayrı oturmuş ve Lloyd George sözü Sadrazam Tefik Paşa'ya vermiştir. Tefik Paşa ayağa kalkarak "*Türk ulusunun temsilcileri konferans huzurunda olduklarından, sözü Anadolu delegelerinin söylemeleri gerekir*" cümleleri ile İngilizlerin ikilik yaratma politikaları sonuçsuz bırakmıştır²³⁵. Londra Konferansı'nda gerçekleşen bu olayı unutmayan Hüsrev Bey, yıllar sonra Ahmet Vefik Paşa'nın vefatı üzerine İsmail Hakkı Bey'e bir taziye mesajı göndermiştir. Gönderdiği taziye mesajında, Hüsrev Bey konferans günü hissettiği duygularını şöyle ifade etmiştir; "*Ahmet Vefik Paşa'nın uzun siyasi hayatını temiz ve yüksek bir yurt aşkıyla geçirmiş olduğunu Londra'daki tarihi jestini her an saygı ve minnetle hatırlayanlardan olduğunu...*"²³⁶.

Başkomutanlık Meydan Muharebesi sonrasında 11 Ekim 1922'de Büyük Millet Meclisi ile İtilaf Devletleri arasında Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya göre iki taraf arasında barış görüşmeleri için Lozan'da konferans toplanmasına karar verilmiştir. Lozan görüşmelerine katılan heyet, konferans sırasında gönderdiği telgraflarla İtilaf Devletleri'nin tekliflerini Büyük Millet Meclisi'ne bildirmiştir. İtilaf Devletleri'nin istekleri Meclis'te tartışmalara sebep olmuştur. Meclis'te yapılan görüşmelerde söz alan Hüsrev Bey, barıştan yana olduğunu, ancak uzun süren savaşlarla kazanılan bu bağımsızlığın İtilaf Devletleri ile imzalanacak barış antlaşması ile verilemeyeceğini ifade etmiştir. Meclis'te tartışılan bir diğer teklif ise hapisanelerin ıslah edilmesi ile ilgilidir. Hüsrev Bey, Türkiye'de bulunan hapisanelerin son derece yetersiz ve kötü bir durumda olduğunu, isyancılar tarafından yakalandığı zaman bu hapisanelerden birinde kaldığını, bu sebeple hapisanelerin durumunu iyi bildiğini belirtmiştir. Hüsrev Bey, bağımsız bir devlet oluşumuna engel olunmadığı sürece İstanbul'da bir İstinaf ve Temyiz mahkemesinin teşkiline müsaade edilebileceğini söylemiştir. Bunun üzerine Karahisarı Sahip milletvekili Mehmet Şükrü Bey, eğer hapisanelerde ıslah çalışması yapılacaksa, bunu hükümetin yapacağını, bu sebeple başka mahkemeye ihtiyaç olmadığını ifade etmiştir. Meclis'te ayrıca Karaağaç'ın kime verileceği konusu üzerinde Hüsrev Bey, Edirne'den ayrı bir Karaağaç

²³⁴ Çetin, N. (2015), *Son Sadrazam Ahmet Vefik Paşa*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 530.

²³⁵ (2002), *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, 215.

²³⁶ Çetin, a.g.e., 2015, 530.

olmayacağını, buranın askeri, sosyal olarak birbirine bağlı olduğunu ve Türkiye sınırında kalması gerektiğini belirtmiştir²³⁷.

Hüsrev Bey'in Trabzon Milletvekili olarak bir diğer çalışması ise Rauf Bey'in Lozan Barış Konferansı görüşmelerine dair beyanatı üzerine olmuştur. Hüsrev Bey, Patrikhane'nin Türkiye dışına çıkarılması ile ilgili olarak söz almıştır. Hüsrev Bey, Patrikhane'nin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dışında olması gerektiği konusunda Rauf Bey ile aynı fikirde olduğunu söylemiştir²³⁸.

3.1.4. Hüsrev Bey'in İçişleri ve Dışişleri ile İlgili Görüşleri

Hüsrev Bey, askeri konularda olduğu kadar, içişleri ve dışişleri ile ilgili konularda da çalışmalarda bulunmuştur. Hüsrev Bey'in bu konulardaki çalışmalarına baktığımızda, 6 Haziran 1920'de, daha önceden Heyeti İcraiye tarafından Meclis'e sunulan Muvakkat Temyiz Heyeti kanun teklifi için söz aldığı görülmektedir. Hüsrev Bey, Muvakkat Temyiz Heyeti'nin Sivas'ta mı yoksa Ankara'da mı kurulacağını sormuştur²³⁹. 7 Haziran 1920'de Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilmiş ilk yasalardan olan 4 Sayılı Yasa ile merkezi Sivas ilinde olmak üzere, biri Hukuk, biri Ceza, biri Şeriye ve biri de Dilekçe Dairesi olmak üzere, toplam 4 daireden kurulu Muvakkat Temyiz Heyeti oluşturulmuştur²⁴⁰.

Hüsrev Bey'in içişleri ile ilgili Meclis'te söz aldığı konu ise Giresun'un il haline getirilmesi teklifidir. Dâhiliye ve Muvazene Maliye Encümeni, Giresun'un il olması ile ilgili mazbatalarını Meclis'e sunmuştur. Buna göre Trabzon'a bağlı olan Giresun ilçesinin il haline getirilerek, Trabzon'un idari, ekonomik yükünü hafifletmek ve Giresun'un bulunduğu konum bakımından ticari önemi olan Tirebolu ve Ordu ilçelerinin de buraya bağlanmasıyla müstakil bir il haline getirilmesi teklif edilmiştir. Hüsrev Bey, söz alarak, hem askerî hem de idarî öneme sahip olduktan sonra Giresun'un il olarak kabulüne tamamiyle taraftar olduğunu bildirmiştir²⁴¹. Ayrıca Hüsrev Bey, Vakfikebir kazasının yakın olan köyleriyle beraber Giresun'a bağlanmasını ve Polathane ile alâkadar olan köylerin de Trabzon'a bırakılmasını teklif etmiştir. Böylelikle Giresun'a ticari durumu itibariyle bir vaziyeti mahsusa verilmiş olacaktır. Vakfikebir kazası ile ilgili olarak Hüsrev

²³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 167, C.26(03.01.1339) s. 163.

²³⁸ Akyol, T. ve Kaplan, S. (2013), *Açık ve Gizli Oturumlarda Lozan Tartışmaları TBMM'de Lozan Müzakereleri Tutanakları*, İstanbul: Doğan Kitap, 285 - 286.

²³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 22, C.2 (02.06.1336) s. 50.

²⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 18, C.2 (07.06.1336) s. 352.

²⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 106, C.6 (30.11.1336) s. 144.

Bey, yalnız güney köyleri Polathane'ye ait olmak şartıyla, Giresun'a bağlanması gerektiğini savunmuştur²⁴².

Hüsrev Bey, benimsenen Halkçılık ilkesi doğrultusunda halkın sorunlarının giderilmesi için Meclis'te çalışmalar yapmıştır. Hüsrev Bey, Köy İdareleri hakkındaki kanun teklifinin en kısa zamanda bitirilmesi gerektiğine dair Meclis'e önerge sunmuştur²⁴³. Meclis'in halkın temel ihtiyaçlarından doğduğunu, halkın ve halkçılığın temelinde köy idarelerinin bulunduğunu belirterek, Dâhiliye Vekâleti'ne havale edilmiş olan Köy İdareleri Kanununun on gün içinde ikmal edilip, müzakere edilmesi gerektiğini vurgulamıştır²⁴⁴. Köy İdareleri Kanunu Meclis'te kabul edilerek yasalaşmıştır.

Türk ordusunun cephede bağımsızlık için verdiği mücadeleler sonucunda, Büyük Millet Meclisi çalışmaları ile siyasi alanda da bağımsızlığın korunması için uğraşmıştır. Sakarya Meydan Muharebesi sonrasında, Büyük Millet Meclisi ile İtilaf Devletleri arasındaki siyasi ilişkiler hızlanmıştır. İngiltere, Fransa ve İtalya arasında Türkiye ile yeni bir barış önerisi için görüşmeler yapıldığı haberi Büyük Millet Meclisi'ne ulaşmıştır. Bu haber ile Avrupa'daki gelişmeleri izlemek ve etkili olabilmek için Hariciye Vekili Yusuf Kemal Tengirşek'in Avrupa'ya seyahati uygun görülmüştür²⁴⁵. 2 Şubat 1922'deki Meclis çalışmalarında Avrupa'ya seyahat edecek olan heyete verilmesi gereken bütçe ile ilgili görüşülmüştür. Heyet için ayrılacak bütçeyle ilgili olarak, encümene sevk edilmeden Muvazene-i Maliye Encümeni'ne sevk edilmesi üzerinde Meclis'te tartışma yaşanmıştır. Bu konuda söz alan Hüsrev Bey, encümene gitmesinde hiçbir mahzur olmadığını, ancak bu paranın Avrupa seyahatine tahsis olunup olunmaması meselesinin gayet mühim olduğunu belirtmiştir. Hüsrev Bey, bütçe konusunun mevzu bahis olmadan, celse-i aleniye de onaylanabileceğini de ifade etmiştir²⁴⁶.

Meclis'teki dışişleri ile ilgili görüşülen bir diğer konu ise, Tokat Milletvekili Nazım Bey'in teklifi olmuştur. Nazım Bey, Menteşe Milletvekili Tevfik Rüştü Bey'in Rusya'ya gidecek olan Tetkikat-ı Fenniye ve İlmiye Heyeti'ne memur tayin edilmesi üzerine, Kastamonu İstiklal Mahkemesi üyeliğinden azline ve Tevfik Rüştü Bey'in yerine başka bir üyenin tayin edilmesini teklif etmiştir. Nazım Bey'in bu teklifine göre, Hariciye vekâletinden Petersburg Sefareti maiyetine memur edilen Tevfik Rüştü Bey'in hem Meclis üyesi hem de

²⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 108, C.6 (04.12.1336) s. 193.

²⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 111, C.6 (09.12.1336) s. 283.

²⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 111, C.6 (09.12.1336) s. 284.

²⁴⁵ Bayur, H. (1979), "TBMM Hükümeti Umur-ı Hariciye Vekili Yusuf Kemal Tengirşek'in 1922 Martında Yaptığı Avrupa Gezisiyle İlgili Anılar", C. XL, S. 160, Atatürk Araştırma Merkezi, 1979, 624.

²⁴⁶ Çoker, F. (1994), *Türk Parlamento Tarihi I. Dönem (1919 - 1923)*, C. II, Ankara: TBMM Yayınları, 41.

Meclis tarafından İstiklâl Mahkemesi'ne üye olarak seçilmesinden dolayı Meclis'in izninin alınmaksızın bu hizmete görevlendirilemeyeceğini ifade etmiştir²⁴⁷. Hüsrev Bey de bu teklif ile ilgili söz alarak, Tevfik Rüştü Bey'in hangi görev ve amaçla gittiğini sormuştur. Hüsrev Bey, Tevfik Bey'in Rusya'ya gönderilmesi konusunda şu sözleri söylemiştir; *"...Eğer biz; hayır bir heyeti ilmiye istemiyoruz, göndermiyoruz, meclis namına bir heyet göndereceğiz, orada dolaşan, bizi temsil etsin denirse o vakit aramızdan intihap eder, göndeririz. Yanlış gitmeyelim, hepimiz talip oluruz"*²⁴⁸.

Dışişleri ile ilgili olarak Meclis'te gündeme gelen konulardan birisi de Sepa Konferansı'dır. Sepa Konferansı Başkanı Mösyö Milran tarafından 16 Mart 1920'de verilen notada Osmanlı Devleti'nin savaşa hiçbir tahrik olmadan ve mazeretsiz olarak katıldığını, 1914 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nin Ermeni ve Rumları göç ettirdiğini ve katliamlarda bulunduğunu bildirilmiştir. Mösyö Milran notasında İtilaf Devletleri ile imzalanacak olan barış antlaşmasında Osmanlı Hükümeti'nin bunları göz önüne alması gerektiğini vurgulamıştır. Bu nota üzerine Osmanlı Devleti, Fransız Başbakanı Mösyö Milran'a bir heyet göndererek cevabi nota vermiştir. Antalya Mutasarrıflığı tarafından İtilaf Devletleri'nin bu tavrı Büyük Millet Meclisi'ne bildirilmiştir. Hüsrev Bey, Meclis'te söz alarak Heyet-i Vekile'nin Mösyö Milran'ın gönderdiği nota üzerine nasıl hareket edeceğine dair Hariciye Vekâleti'ne soru yöneltmiştir. İstanbul Milletvekili Muhtar Bey, Büyük Millet Meclisi'ne böyle bir notanın verilmediğini ve verilecek bir cevabın da tartışmayı kabul etmek olduğunu ifade ederek, sadece gayri resmi bir şekilde cevap verilmesinin uygun olduğunu belirtmiştir²⁴⁹. Ayrıca Hüsrev Bey, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi adına Hamdullah Suphi Bey'den Sepa Konferansı ile ilgili bilgi vermesini istemiştir. Bunun üzerine Hamdullah Suphi Bey, Sepa Konferansı ile ilgili açıklama yapmış ve Mösyö Milran'a ait notayı okumuştur. Hamdullah Suphi Bey, Mösyö Milran'ın notasına karşılık hükümet adına yurt dışında bir metin yayınlanabileceğini ve hükümet adına yayınlanacak olan metin için Meclis'te oylama ile karar verilmesi gerektiğini belirtmiştir²⁵⁰.

Büyük Millet Meclisi'nde görüşülen bir diğer konu ise İngiltere, Fransa ve İtalya Hariciye Nazırları tarafından Fransa'da barış esasına dair şartları içeren teklifi Meclis'e göndermeleri üzerine olmuştur. İtilaf Devletleri'nden gelen bu teklif üzerine, Hükümet

²⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı:101, C.6 (22.11.1336) s. 12.

²⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı:101, C.6 (22.11.1336) s. 17.

²⁴⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 43, C.3 (03.08.1336) s. 74 - 75.

²⁵⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 43, C.3 (03.08.1336) s. 83 - 84.

gizli oturum talebinde bulunmuştur. 30 Mart 1922'deki oturumda Hariciye Vekili Mahmut Celâl Bey, 28 Mart 1922 tarihinde yeni bir öneri aldığını beyan etmiştir. Paris Barış Konferansı adına Fransa'nın İstanbul Temsilcisi General Pele tarafından Büyük Millet Meclisi'ne verilmek üzere Kızılay Temsilcisi Hikmet Bey'e verilen ateşkes ve barış koşullarını içeren notayı okumuştur. Hüsrev Bey, Hüseyin Avni Bey, Şeref Bey, Selâhattin Bey söz alarak notanın ayrıntıları üzerinde durmuşlar, sorunların tarihi gelişim içinde değerlendirilmesini istemişler ve Avrupa'da bulunan Yusuf Kemal Bey'in dönüşü sonrasında cevap verilmesi gerektiğini savunmuşlardır²⁵¹.

3.1.5. Hüsrev Bey'in Sosyal Konular ile İlgili Görüşleri

Meclis çalışmalarında sadece askeri ve siyasi sorunlar görüşülmemiş, sosyal konular ile ilgili olarak da çalışmalar yapılmıştır. Meclis'te görüşülen konuların başında, toplumsal sorun haline gelen israf meselesi ele alınmış ve Meclis bu konuya duyarsız kalmamıştır. Bu konu ile ilgili olarak Hüsrev Bey tarafından 1 Haziran 1920'de 'Düğünlerde İsrâfatın Men'ine Dair' Meclis Genel Kuruluna önerge sunmuştur. Bu önergedeki amaç, vatanın bağımsızlığı için savaşılan Milli Mücadele Dönemi'nde gösteriş için yapılacak tüketimin önüne geçerek, kaynakların gereksiz yere harcanmasını engellemektir. Hüsrev Bey'in Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunduğu 'Düğünlerde İsrâfatın Men'ine Dair' takriri şu şekildedir;

*Köylümüz düğün yüzünden pek perişan oluyor. Saadet ocağı diye kurulan aile, düğün israfı yüzünden borç içinde kalıyor. Köylüler, hükümetten bu israfın önüne geçecek önlemler almasını bekliyor. Mesela kına gecesi, içkili çalgılı davetler, cihaz asmak, teşhir etmek, düğün bohçaları, hediye takdimi, cihaz (düğün ve düğün evi için alınanlar) tedariki için mal ve mülk satmak, araba alayları gibi masrafların menî, fukaraların rencide olmaması için hali olanlara bile müsaade edilmemesi, nikahın bir zaruriyeti mihrin karşılığında erkeğin eşini boşayamayacak kadar yüksek fahiş olmasına şeran (şeriat bakımından) mesağ (cevaz) verilmemesi için icabına tevessül olunmasını teklif ederiz.*²⁵²

Hüsrev Bey'in bu önergesi Meclis Genel Kurulu'nda okunduktan sonra Şer'iye ve Dâhiliye Encümenleri'ne havale edilmiştir²⁵³. Karesi Milletvekili Hasan Basri Bey ve arkadaşları da bir kanun teklifi hazırlamıştır. Bu kanun layihasıyla birlikte Hüsrev Bey'in takriri Meclis Genel Kurulu'nda müzakere edilmeye başlanmıştır. Hüsrev Bey, Meclis görüşmelerinde milletvekillerine bu teklifin sebebini şu şekilde açıklamıştır. Köylülerin düğünlerde yapılan masraflardan rahatsız olduklarını, düğünlerdeki bu israfın köylüleri de

²⁵¹ Çoker, a.g.e., 1994, 5.

²⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 97, C.5 (11.11.1336) s. 362.

²⁵³ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 72, C.4 (25.09.1336) s. 326.

zor durumda bıraktığını belirtmiştir. Hatta bazı köylülerin kendisine müracaat ederek, Meclis'in milleti düşünerek, bunun önüne geçmesini istediklerini söylemiştir²⁵⁴. Meclis'te görüşülen “*Düğünlerde Men'i İsrâfat Kanunu*” 25 Kasım 1920 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nda görüşülerek kabul edilmiştir²⁵⁵.

Milli Mücadele Dönemi'nde savaşlarda şehit olan asker, subay yakınlarının durumları da düşünülmüştür. Bu konuda İzmit Milletvekili Hamdi Namık Bey, şehit olan asker ve subay ailelerine mükâfatı nakdiye verilmesine dair önerge sunmuştur. Hüsrev Bey, Hamdi Namık Bey'in bu önergesine destek olmuştur. Hüsrev Bey, Meclis'te bu önerge ile ilgili çalışmalar sırasında desteğini şu sözler ile ifade etmiştir; “*Maddi imkansızlıktan dolayı mükâfat verilmezse bile, benim fikrimce hakikî fedakârlık gösteren, büyük hizmet eden bir şehidin hiç olmazsa ailesine bir kat daha fazla maaş bağlanmalı. Bu telâfi eder, örneğin Binbaşı şehit olur. Ailesine kaymakam maaşı bağlanır*”²⁵⁶. Kütahya Milletvekili Besim Bey tarafından Maliye Encümenliği'ne de havale edilen önergenin Umumiye Kanunu ile beraber Meclise teklif edilmesine ve Heyet-i Umumiye'ye bildirilmesine karar verilmiştir²⁵⁷.

Hüsrev Bey'in Meclis'e sunduğu bir diğer önerge ise Osmanlı Mebusan Meclisi Başkanı merhum Reşat Hikmet Bey'in çocuklarının eğitimini tamamlamasına yardım edilmesine dair olmuştur. Hüsrev Bey bu önerideki amacını, Reşat Hikmet Bey'in eşinin Avusturyalı olması sebebiyle çocuklarının eğitimi ve milli duygu benliklerinin kazanılması için sunduğunu belirtmiştir²⁵⁸. Maarif Vekâleti'ne gönderilen öneri kabul edilmiştir. Kabul edilen öneriye göre, Reşat Hikmet Bey'in çocuklarının eğitimini tamamlamayana kadar askeri okulda eğitim gören bir öğrenci için ödenen miktar ile aynı miktarın çocuklara ödenmesine karar verilmiştir²⁵⁹. Bu durum Hüsrev Bey'in eğitime ve milli duygulara verdiği önemi göstermektedir.

Hüsrev Bey'in Meclis'e sunduğu sosyal konular ile ilgili bir diğer teklifi ise, İstanbul'da muhtaç olanlara yardım yapılması hakkındadır. Hüsrev Bey'in bu teklifine bir de Saruhan Milletvekili Refik Şevket Bey'in İstanbul'un işgali ile zor durumda kalan memurlara ve ailelerine yardım edilmesi için sunduğu teklif eklenecek, tekliflerin Lahiya Encümeni'ne gönderilmesi kararı verilmiştir. Hem Hüsrev Bey'in hem de Refik Şevket Bey'in teklileri

²⁵⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 97, C.5 (11.11.1336) s. 363.

²⁵⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 102, C.6 (25.11.1336) s. 34 - 39.

²⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 32, C.2 (12.07.1336) s. 257.

²⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 32, C.2 (12.07.1336) s. 260.

²⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 23, C.2 (03.06.1336) s. 67.

²⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 73, C.4 (26.09.1336) s. 353.

Layihâ Encümeni'nin ilgasına ve Nizamname-i Dâhiliye'de bazı maddelerinin değiştirilmesine dair Meclis'te görüşmeler yapılmıştır²⁶⁰. Meclis görüşmeleri sonucunda bu iki teklifin Mazbata Kavanini Maliye ve Muvazenei Maliye Encümenine gönderilmesine karar kılınmıştır²⁶¹.

3.2. Hüsrev Bey'in Urfa Milletvekilliği (12 Ağustos 1923 – 6 Mayıs 1924)

Hüsrev Bey, Büyük Millet Meclisi'nin İkinci Yasama Dönemi içinde Urfa ilinden milletvekili olarak yer almıştır²⁶². Hüsrev Bey, 21 Temmuz 1923'te yapılan seçimlerde 328 oy alarak, 11 Ağustos 1923'te Meclis çalışmalarına katılmıştır. Hüsrev Bey'in mazbatası 19 Ağustos 1923'te onaylanmıştır²⁶³.

Meclis'in İkinci Yasama Yılı'nda görüşülen en önemli konu Lozan Antlaşmasının onaylanmasıdır. Milli Mücadele'nin siyasi safhasını bitiren Lozan Antlaşması, Meclis'te oylamaya sunulmuştur. Hüsrev Bey, Meclis'teki Lozan Antlaşmasının oylaması sırasında kabul oyu vermiştir²⁶⁴. Urfa Milletvekili olarak Hüsrev Bey Meclis'e subay ve askerler için bir defaya mahsus olmak üzere, terfi hakkı verilmesi teklifinde bulunmuştur. Hüsrev Bey, Milli Mücadele içinde 15 Mayıs 1919 tarihinden itibaren Türk ordusunda yer alan, çeşitli cephelerde ve bölgelerde düşmana ve isyancılara karşı başarı gösteren asker ve subaylara bir defaya mahsus terfi hakkı tanınmasını istemiştir²⁶⁵. Hüsrev Bey'in teklifi Meclis'te milletvekilleri tarafından tartışılmış ve teklifin Müdafaa-i Milliye Encümeni'ne taşınmasına karar verilmiştir. Meclis'te verilecek olan terfi hakkı ile ilgili olarak sunulan teklifin maddeleri üzerinde değerlendirme yapıldıktan sonra bir defaya mahsus olmak üzere asker ve subayların sicilleri incelenerek, komutanlarının referansları alınmak kaydıyla, terfi ettirilmeleri kabul edilmiştir²⁶⁶.

Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele sırasında başarı ve fedakârlık göstermiş, mücadele etmiş olan asker milletvekili ve sivil milletvekilleri için bir teklif sunmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Meclis'e sunduğu teklifte, cephede fedakârlık gösteren asker milletvekili ve sivil milletvekillerinin kırmızı-yeşil şeritli istiklal madalyasıyla ödüllendirilmesini istemiştir. Meclis'e sunulan tezkerede madalya ile ödüllendirilmesi uygun görülenlerden

²⁶⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 43, C.3 (03.08.1336) s. 79 - 80.

²⁶¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 59, C.3 (05.09.1336) s. 554 - 555.

²⁶² İdem, T. (2018), "II. Dönem Urfa Milletvekillerinden Mehmet Refet (Ülgen) Bey'in Hayatı ve Meclis Faaliyetleri", Cilt 4, Sayı 2, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 59.

²⁶³ Öztürk, K. (1993), *Türk Parlamento Tarihi II. Dönem (1923-1927)*, C.III, Ankara: TBMM Yayınları, 771.

²⁶⁴ Öztürk, K. (1993), *Türk Parlamento Tarihi II. Dönem (1923-1927)*, C.I, Ankara: TBMM Yayınları, 139.

²⁶⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 2, Toplantı: 35, C.2 (13.10.1339) s. 618.

²⁶⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 2, Toplantı: 89, C.5 (24.01.1340) s. 330 - 346.

birisi de Hüsrev Bey'dir²⁶⁷. Hüsrev Bey, Büyük Millet Meclisi tarafından 21 Kasım 1923 tarihinde kırmızı-yeşil şeritli istiklal madalyasıyla ödüllendirilmiş ve madalyası 23 Mart 1925'te yapılan törenle takılmıştır²⁶⁸.

Hüsrev Bey'in Urfa milletvekili olarak Meclis'teki çalışmaları kısa sürmüştür. Bunun sebebi ise Hüsrev Bey'in diplomat olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin Budapeşte Ortalçisi olarak atanmasıdır. Hüsrev Bey'in 7 Mayıs 1924'te Budapeşte Elçiliği'ne atanmasıyla, istifası için 385 sayılı kanuna göre orduda izinli sayılması kararlaştırılmıştır²⁶⁹.

3.3. Hüsrev Bey'in Sivas Milletvekilliği (1 Mart 1935- 6 Ocak 1936)

Hüsrev Bey, Tahran Büyükelçiliğinden ayrıldıktan sonra, 1935 yılında yapılan seçimlerde Sivas ilinden milletvekili aday olmuştur. 1935'te yapılan seçimlerde Hüsrev Bey, Beşinci Dönem Sivas Milletvekili olarak 17 Şubat 1935'te seçim tutanağını almış ve 1 Mart 1935'teki Meclis çalışmalarına katılmıştır²⁷⁰. 7 Mart 1935'te Meclis'te Başkanlık Divanı oluştuktan ve milletvekillerinin mazbataları onaylandıktan sonra, milletvekillerinin komisyonlara seçilmesine geçilmiştir. Hüsrev Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesinde oluşan encümenlerden, Hariciye ve İntihap Mazbataları Tetkik Encümeni Üyeliği ve Hariciye Encümeni Üyeliğinde bulunmuştur. Hüsrev Bey'in Sivas Milletvekili olarak bulunduğu Beşinci dönemde, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni ilgilendiren en önemli olaylardan birisi de kuşkusuz Dersim İsyanıdır. Cumhuriyet'e ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı 1925'te çıkan Şeyh Said İsyanının bastırılmasından sonra, hükümet tarafından iç güvenliğin sağlanmasına büyük bir özen gösterilmiştir. Dersim isyanı ile ilgili olarak hükümet 26 Mayıs 1935'te bir genelge yayınlamıştır. Bu genelgeye göre 3. Ordu Müfettişliği, Dersim'de arama yaparak halkın elinde bulunan silahları toplamış ve isyanı önlemeye çalışılmıştır. Ancak isyanı önlemek için sadece silahların toplanması yeterli değildir. İsyanı neden olan unsurların ortadan kaldırılması ve hükümet tarafından bölgeyi refaha ulaştırarak adımların atılması gerekmiştir. Yapılacak reformları belirlemek üzere İçişleri Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı ve Jandarma Genel Kumandanlığının isteği üzerine bölgeyle ilgili rapor hazırlanmıştır. Hüsrev Bey de 21 Aralık 1933'te bölgeyle ilgili bir rapor hazırlamıştır. Hükümet tüm raporları inceledikten sonra ilk önlem olarak Dersim için bir İskân Kanunu Tasarısı hazırlanmıştır. Yerleştirme Kanunu adıyla 27 Mayıs

²⁶⁷ Öztürk, K. (1993), *Türk Parlamento Tarihi II. Dönem (1923-1927)*, C. II, Ankara: TBMM Yayınları, 387.

²⁶⁸ Yazıcı, a.g.e., 2002, 34.

²⁶⁹ Yazıcı, a.g.e., 2002, 33.

²⁷⁰ Güneş, İ. (2000), *Türk Parlamento Tarihi V. Dönem (1935 - 1936)*, C.II, Ankara: TBMM Yayınları, 678.

1934'te Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na sunulan tasarı 14 Haziran 1934'te yasalaşmıştır²⁷¹. Hüsrev Bey, Meclis'te Sivas milletvekili olarak çalışmalarına Tokyo Büyükelçiliği'ne tayininden dolayı son vermiştir. Hüsrev Bey, 6 Ocak 1936 tarihinde Meclis'teki görevinden istifa etmiş²⁷² ve 22 Şubat 1936'da Tokyo Büyükelçiliği görevine başlamıştır²⁷³.

---

²⁷¹ Güneş, İ. (2000), *Türk Parlamento Tarihi V. Dönem (1935 - 1936)*, C.I, Ankara: TBMM Yayınları, 49 - 671.

²⁷² Güneş, a.g.e., 2000, 678.

²⁷³SGK, KGEDBA, MT110087.

4. DİPLOMAT OLARAK HÜSREV GEREDE

4.1. Budapeşte Orta Elçiliği

Türkler ve Macarlar arasında tarih boyunca devam eden ilişkiler günümüze kadar gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında müttefik olarak savaşan iki ülke arasındaki ilişkiler savaş sonrasında bir süreliğine kesintiye uğramıştır. Macaristan Hükümeti, resmi ilişkileri yeniden kurmak amacıyla Ankara'ya Jenő Ruzskay adında bir temsilci göndererek Türk Hükümeti ile diplomatik ilişkiler kurmanın yollarını aramıştır. Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması ve Ruzskay'ın Anadolu'daki temasları sonucunda Türkiye Cumhuriyeti ile Macaristan arasında 18 Aralık 1923 tarihinde “*Dostluk Antlaşması*” imzalanmış, Macaristan, László Tahy'yi Türkiye'ye elçi olarak atanmıştır²⁷⁴.

Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine Cumhuriyet'in ilanından altı ay sonra, Türkiye Cumhuriyeti'nin Budapeşte Ortaelçisi olarak Hüsrev Bey atanmıştır. Aslında Hüsrev Bey, birlikte vatanın ve milletin kurtuluşu için yan yana çalıştığı birçok arkadaşının siyasal görüş ve düşüncelerinde hızlı bir değişiklik fark etmiş ve orduya geri dönmek istemiştir. Hüsrev Bey, orduya geri dönme isteğini İsmet (İnönü) Paşa'yı ziyaret ettiğinde kendisine bildirmiş ve bu isteğini Mustafa Kemal Paşa'ya iletmesini istemiştir. Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa ile yaptığı bir görüşme sırasında “*Hüsrev ordudan ayrılmış çok oldu. Kıdemini kaybetti. Arkadaşları çok ilerlediler. Bu durumda orduya girmesi doğru olmaz. Kendisi benim gibi vaktiyle Ataşemiliterlik yapmıştır. Yabancı dil, yordam bilir, onu diplomat yapacağım,*” demiştir. İsmet Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın bu düşüncelerini Hüsrev Bey'e iletmiştir. Bunun üzerine Hüsrev Bey de işini layığı ile yapmak istediğini gösteren şu cümleleri söylemiştir;

*Ataşemiliterlik diplomatlık değildir. Usul ve adap öğrenilir, diplomasi dünyası ile ilişki kurulur. Ataşemiliterlik yarı diplomatlık demekse de bu mesleğin kitabı vardır. Deneyim sahibi olmak gerekir. Onun için yakın ilgi ve güvenlerine teşekkürlerle birlikte, en ufak ve kolayından başlamayı tercih ettiğimi kendilerine arz edersiniz.*²⁷⁵

Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti de Macaristan'da görev alan elçilerine önem vermiştir. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa, Budapeşte Ortaelçisi

²⁷⁴ Karagülmez, M. (2018), *Atatürk Döneminde Türkiye'deki Macar Elçileri ve Türk Macar Siyasi İlişkileri (1923 -1938)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Muğla, 84 - 86.

²⁷⁵(2002), *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, 227 - 228.

olarak Hüsrev Bey'i seçmiştir²⁷⁶. Hüsrev Bey, 7 Mayıs 1924 - 29 Ekim 1926 tarihleri arasında Budapeşte'de Türkiye Cumhuriyeti Ortalçisi olarak bulunmuştur²⁷⁷.

Türkiye ile Macaristan arasında tarih boyunca devam eden ticari ilişkileri geliştirmek için siyasi, sosyal ve ekonomik adımlar atılmıştır. Macar Krallığı Ticaret Bakanlığı, Turan Cemiyeti ile iletişime geçerek, Türk-Macar dostluğunun tarih boyunca devam ettiğini, iki ülke arasında iktisadi gelişmeleri arttırmak için çalışmalar yapıldığını belirterek Turan Cemiyeti'nin katkılarını istemişlerdir. Osmanlı Devleti zamanında ve Türkiye'de mühendis olan Bela Vondra'nın Cemiyete üye olması ile Turan Cemiyeti ve Türkiye'nin temasları başlamıştır. Bu temaslar sonucunda Türkiye Macar Krallığı'ndan uzman mühendisler istemiş ve Macar Krallığı bu mühendisleri bulmak için girişimler başlamıştır. Turan Cemiyeti ve Macar Dışişleri Bakanlığı, Jozsef Teknik Üniversitesi'ne mektup yazarak Türkiye'de görev almak isteyen uzman mühendislerin belirlenmesini istemiştir. Türkiye'ye gönderilecek olan uzman mühendisler Bela Vondra tarafından seçilmiştir. Uzman mühendislerin gönderilmesi ile ilgili olarak Bela Vondra, Gyula Pekar, Tarım İşleri Bakanlığı müsteşarı Janons Toth, Macar Dışişleri Bakanlığında bir görevli ve Türkiye'nin Budapeşte Büyükelçisi Hüsrev Bey arasında bir sözleşme imzalanmıştır. İmzalanan sözleşme sonrasında ilk mühendis kafilesi 27 Mayıs 1924'de düzenlenen törenle Türkiye'ye gelmiştir. İlk mühendis kafilesi için düzenlenen törende konuşma yapan Hüsrev Bey, Türk-Macar dostluğundan ve Türkiye'ye giden Macar mühendisler aracılığıyla iki ülke arasında ilişkilerin gelişeceğinden söz etmiştir. Ayrıca Hüsrev Bey, Türkiye ve Macaristan arasındaki ilişkilere dönük çalışmalarından dolayı Turan Cemiyeti'ne teşekkür etmiştir²⁷⁸. Macar Krallığı, Türkiye ile olan dostluğuna verdiği önemi, Mohaç Savaşı'nın dört yüzüncü yıl dönümü anma etkinliğinde göstermiştir. Macar Kralı Naibi Horty, dört yüz sene önce akrabalarına karşı savaştıklarını ve bu hüznü günde kardeş milletin temsilcisi Hüsrev Bey'in acılarını paylaşmak üzere orada olduğunu söylemiş, Hüsrev Bey de bu konuşmaya cevap vermiştir²⁷⁹.

Hüsrev Bey, Budapeşte elçiliği sırasında siyasi, ekonomik ve sosyal alanda çalışmalar yaparak, Türkiye ile Macaristan arasındaki dostluğu arttırmıştır. Hüsrev Bey, Budapeşte

---

²⁷⁶Kıyıcı, A. K. ve Koç, N. (2017), "Bir İnkılap ve Mücadele Adamı: Hüsrev Gere" Cilt 12, Sayı 23, *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 159.

²⁷⁷ Tevetoğlu, a.g.e., 1971, 186.

²⁷⁸ Önen, N. (2003), *Turanlı Hareketler: Macaristan ve Türkiye (1910-1944)*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Ankara, 183-186.

²⁷⁹ Saral, E. (2016), *Türkiye- Macaristan İlişkileri (1920-1945)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 173-174.

elçiliğinde iki yıl kalmış ve 29 Ekim 1926²⁸⁰'da buradaki görevinden ayrılarak Sofya'ya elçi olarak atanmıştır.

4.2. Sofya Orta Elçiliği

Ekim 1925'e kadar Türkiye ile Bulgaristan arasında henüz diplomatik ilişkiler kurulmamıştı. Bu sebeple, Bulgaristan'daki Türklerin hakları İspanya Elçiliği refakatinde korunmuştur. 18 Ekim 1925'de Ankara'da, iki ülke arasında Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu antlaşma 30 Mayıs 1926 tarihinde onaylandıktan sonra, Türk-Bulgar diplomatik ilişkileri kurulmuştur²⁸¹. Hüsrev Bey de Budapeşte Elçiliği'nden alınarak 30 Ekim 1926 tarihinde Sofya Elçiliği'ne atanmıştır²⁸².

12 Kasım 1926'da Bulgar Kralı Boris'e itimat mektubunu sunan Hüsrev Bey, Türk Hükümeti'nin talimatı gereği nutku Türkçe okumuştur. Hüsrev Bey, 13 Kasım 1926'da Ankara'ya gönderdiği raporunda, Kral Boris ile olan ilk görüşmesini şu şekilde anlatmıştır;

*... Kral tarafından kabul edildim. Buradaki teamül mucibince kapıdan içeri girince bir reverans yapılarak kabul salonunun ortasına kadar gidiliyor ve orada ayakta intizarda bulunan krala aleyhul başla selam verilerek nutuk okunuyor. Binaenaleyh ben de emri Vekaletpenahiye tevfikân nutku Türkçe olarak okudum. Bu nutka kral Fransızca kıraat ettiği bir nutuk ile cevap verdi.*²⁸³

Hüsrev Bey'in Kral Boris ile olan görüşmesi iki ülke arasındaki ilişkiler için atılan ilk adım olmuştur. Bulgar Hükümeti iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da gelişmesi için Mart 1927'de Todor Pavlov'u Bulgaristan Elçisi unvanıyla Türkiye'ye göndermiştir. Ancak Bulgar Elçiliği bazı formalitelerden dolayı 1927 yılında tam olarak İstanbul'dan Ankara'ya taşınabilmiştir²⁸⁴.

Türkiye ile Bulgaristan arasında Ortaelçilik düzeyinde diplomatik ilişkiler başlamıştır. Hüsrev Bey, Sofya Elçiliği sırasında Türkiye'ye her geldiğinde Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş ve Sofya'daki faaliyetleri hakkında bilgi vermiştir²⁸⁵.

²⁸⁰ SGK, KGEDBA, MT110087.

²⁸¹ Şimşir, B. (2006), "Cumhuriyetin İlk Çeyrek Yüzyılında Türk Diplomatik Temsilcilikleri ve Temsilcileri (1920 -1950)", C. XXII, S. 64 - 65 - 66, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 54.

²⁸² Tevetoğlu, a.g.e., 1971, 186.

²⁸³ Şimşir, a.g.e., 1996, 340 - 341.

²⁸⁴ Değerli Sarıkoyuncu, E. (2005), **Mustafa Kemal Atatürk'ün Sofya Askeri Ataşeliğinden Ölümüne Kadar Türk -Bulgar İlişkileri (1913 - 1938)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 160

²⁸⁵ Kocatürk, a.g.e., 2015, 413.

Hüsrev Bey'in Sofya Elçiliği sırasındaki önemli çalışmalarından birisi Bulgaristan'da Yeni Türk Alfabesinin kabul edilmesi olmuştur Bulgar Milli Eğitim Bakanlığınca 10 Ekim 1928 tarihinde Türk harfleriyle öğretimin dört yıl süreyle yasaklanması üzerine, Bulgaristan'da Türk Öğretmenler Birliği, Türk harflerini yasaklayan kararı kaldırtmak için mücadele etmiştir. Türkiye'den, Türk harflerinin Bulgaristan'da kabulü için Bulgar yetkilileri ve Bulgar Parlamentosu'ndaki Türk milletvekilleriyle görüşmelerde bulunmak üzere Sofya'ya bir heyet gönderilmiştir. Bulgaristan'daki Türk okullarında okutulmak üzere yeni Türk alfabesini yayımlayan Ahmet Şükrü Bey de Türkiye Devleti'nin Başbakanı İsmet (İnönü) Paşa ve Milli Eğitim Bakanı Necati Bey ile görüşmüştür. Yeni Türk harflerinin benimsenmesine önem veren Türkiye Hükümeti, Ahmet Şükrü Bey'e 200 Türk Lirası yardımda bulunduğu gibi, bu konuda Bulgar Hükümeti nezdinde girişimlerde bulunmak üzere Sofya Elçisi Hüsrev Bey'e de talimat vermiştir.²⁸⁶

Türkiye Hükümeti'nin girişimleri ile Hüsrev Bey, Sofya Elçiliği sırasında Bulgaristan'da bulunan Türkler için Milli Kongre toplamış ve Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş için çalışmalar yapmıştır. Hüsrev Bey, yaptığı çalışmalar sırasındaki gözlemleri sonucunda Bulgaristan'da bulunan Türkleri alfabe değişikliği konusunda iki gruba ayırmıştır. Birinci grupta; Türk Öğretmenler Birliği ve Türk aydınları Latin alfabesini savunan kişiler yer alırken, İkinci grupta; Baş müftülük ve Latin alfabesine şiddetle karşı çıkan kişiler bulunmuştur. Hüsrev Bey, bu iki grup içinde yeni alfabeyi savunan grupta yer almış ve yeni Türk harflerinin kabulü için tanıdık Bulgar milletvekilleri ile görüşmüştür. Hüsrev Bey, bu konu ile ilgili görüşebileceği yetkili makamlarla iletişime geçmiştir. Başbakan Lyapçev ile Hüsrev Bey arasında 18 Aralık 1928'de bir görüşme gerçekleşmiş ve Hüsrev Bey bu görüşmeyi Türk Hükümeti'ne rapor etmiştir. Başbakan Lyapçev Türk Öğretmenler Heyeti'ni ziyaret ettiğini, Türk azınlık okullarında Latin harflerinin kabulü hakkında ricada bulduklarını gazetelerden öğrendiğini söyleyerek, Latin harflerinin azınlık okullarında kabul edilmesi konusunda görüşlerini ifade etmiştir. Hüsrev Bey, Başbakan Lyapçev ile görüşmesinde, Başbakan Lyapçev'e konunun bu kadar basit olmadığını, Latin harflerinin engellendiğini ve Bulgar Hükümeti'nin çıkardığı kanunlar ile basılan eserlerin dört sene boyunca Arap alfabesiyle olacağını örnek göstererek açıklamıştır. Hüsrev Bey, görüşmesinde Bulgaristan'da bulunan Türk vatandaşlarının haklarının ihlale uğradığını açık bir dille ifade etmiştir. Hüsrev Bey'in bu kararlı tutumu karşısında Başbakan Lyapçev de Bulgar Milli Eğitim Bakanı ile görüşme sözünü vermiştir. Hüsrev Bey'in bu girişimi

²⁸⁶ Değerli Sarıkoyuncu, a.g.e., 2005, 254.

sonucunda Bulgaristan'da bulunan Türk azınlık okullarında Türk harfleriyle öğrenimin dört yıl erteleme kararından vazgeçilmiştir²⁸⁷.

Hüsrev Bey, 28 Ocak 1929 akşamı Sofya Elçiliği'nde Bulgar Kralı şerefine bir yemek ve arkasından bir akşam toplantısı düzenlenmiştir. Ziyarete, Kral Boris ile birlikte kız kardeşi Prenses Eudoxie ve maiyetleri, Başbakan, Dışişleri Bakanı ve kordiplomatlar eşleriyle birlikte katılmışlardır. Ayrıca akşam toplantısına davet edilen kişiler arasında Sobraniye Başkanı, bakanlar, Sofya Belediye Başkanı, garnizon kumandanı, dışişleri genel sekreteri, yabancı misyon şefleri, elçilik müsteşarları ve başkatipleri, ataşemiliterleri, Milletler Cemiyeti komiserleri bulunmaktadır. Bulgar Kralı Boris, tahta çıktığından beri ilk defa bir yabancı elçilikte düzenlenen yemeğe katılmayı kabul etmiştir. Böylece Bulgar kralı Boris Türkiye'ye ve Türkiye Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya karşı dostluğunu bir kez daha göstermiştir. Hüsrev Bey, yemeğin sonuna doğru Bulgar kralı ve kız kardeşinin sağlığına ve Bulgar ulusunun mutluluğuna kadeh kaldırmış, bunun üzerine Kral Boris de ayağa kalkarak, Türk Bulgar dostluğu ile ilgili düşüncelerini ifade etmiştir. Kral Boris'in konuşması şu şekildedir;

*Necip Türk milletinin saadetini ve onun, şahs-ı muhteremlerine karşı hürmet-i mahsusa ve hiss-i takdir ile mütehasıs olduğum halaskarı Gazi'nin, büyük inkılap eserinin, vatanın tamamen refah ve saadetiyle tevehhüc etmesini idrak için tuli ömürle muammer olmasını, yaratıcı kuvvetinin devam eylesini dilerim. Kadehimi Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal'in ve onun layık ve mümtaz mümessilinin şerefine kaldırıyorum,*²⁸⁸ Hüsrev Bey'in Kral Boris için tertiplemiş olduğu bu toplantı Türk basınında yer almıştır.²⁸⁹

Bulgaristan ile Türkiye arasında diplomatik ilişkilerin dostane şekilde devam etmesinde Hüsrev Bey etkili olmuştur. Gazi Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'un Almanca baskısını ve Fransızca belgeler cildini Bulgar Kralı Boris'e göndermiştir. Sofya elçisi Hüsrev Bey, 5 Mart 1930'da Kral Boris'in huzuruna çıkarak kitapları elden krala sunmuştur²⁹⁰. Bunun üzerine Bulgar Kralı Boris, Hüsrev Bey'e;

Ulu Gazi'nin (Mustafa Kemal Atatürk) bu kıymetli tarihi hatıra ve hediyesine şükran ve minnetlerimi kendilerine arz ediniz. Benim (Türkiye Cumhuriyeti) Reisi Cumhur Hazretleri'ne olan muhabbet ve samimiyetim kolleklilik hududundan çok fazladır. Medeni ve kültürünü şark (doğu) âlemine nakleden büyük dâhiye perestiş ederim. Mesut inkılabınızı samimi bir alaka ile uzaktan, mümkün olduğu derecede takip etmiştim. Şimdi bu kıymetli tarihi kitapla büsbütün tenevvür edeceğim. Harf inkılabının azameti on, on beş sene sonra anlaşılacaktır. Memleketlerimiz arasında

²⁸⁷ Şimşir, a.g.e., 1996, 330- 339.

²⁸⁸Şimşir, a.g.e., 1996, 339 - 346.

²⁸⁹ Akşam, 29 Ocak 1929.

²⁹⁰ Şimşir, a.g.e., 1996, 334.

ki yakınlaşma, dostluk ve anlaşmada bunun çok yardımı oluyor ve olacaktır...” demiştir.²⁹¹

Hüsrev Bey’in elçiliği sırasında sadece eğitim ve siyasi alanda değil, ekonomik alanda da ilişkileri geliştirmek için adımlar atılmıştır. Bu dönemde iki ülkenin de ekonomisinin yararına olacak ticaret antlaşmaları imzalanmıştır²⁹². 1925 yılında imzalanan antlaşmada Bulgaristan’dan göç edenlerin taşınabilir gayrimenkullerini içeren maddede değişiklik yapılarak onaylanmıştır²⁹³. Ancak 1925 yılındaki antlaşmanın değişen maddesinin uygulanmaması Türkiye’yi rahatsız etmiş ve Hüsrev Bey, Bulgar Hükümetinin elinde bulunan Türk mallarının iadesi konusunda Bulgar Dışişleri Bakanı Burov ile iletişime geçmiştir²⁹⁴. Ayrıca Türkiye ile Bulgaristan arasında Akit ve İmza Edilen Bitaraflık, Uzlaşma Adli Tesviye ve Hakem Antlaşması imzalanmış ve 18 Ekim 1925’de imza edilen dostluk antlaşmasına aykırı olmayan anlaşmaların kabul edilebileceği belirtilmiştir. Buna göre antlaşmayı imzalayan taraflardan birinin saldırıya uğraması halinde, diğer devletin tarafsız kalmasını, tarafların diplomasi yoluyla çözemediği sorunların hakemlere sevk edilmesi istenecektir²⁹⁵.

1928 yılında Bulgaristan basını iki ülke arasında yeni bir antlaşma imzalanacağı haberi ile Hüsrev Bey’in bir demecine yer vermiştir. Bu demeçte Türk-Bulgar ilişkileriyle beraber Türkiye’nin Balkan ülkeleri ile olan ilişkilerden de söz edilmektedir. Hüsrev Bey’in demeci şu şekildedir;

Türk-Bulgar ilişkilerindeki samimiyet, Balkanlar’daki barış ve güvenlik açısından teskin edici bir intiba yaratmakta. Yakında yeni bir antlaşma için müzakereler başlayacak. Benim kanaatime göre su an açık bir Balkan Lokarnosu fikri çizilmekte. Avrupalı politik çevreler Türkiye ’siz bir Balkan Lokarnosu’nun düşünülmemeyeceğini görecekler. Bulgaristan ve Türkiye bunun için ilk adımları atmakta. Türkiye bu şekilde dünya barısına hizmet etmek istiyor” . Bulgaristan ve Türkiye arasında atılan siyasi adımlar sonucunda 6 Mart 1929’da Türk-Bulgar Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması imzalanmış ve iki ülke arasında siyasi ve ekonomik adımlar atılmaya devam etmiştir.²⁹⁶

Hüsrev Bey’in Sofya Elçili yaptığı günlerde Türkiye ile Polonya arasında karşılıklı elçilik açılması konusunda anlaşılmıştır. Budapeşte ve Sofya elçilikleri sırasında başarılı diplomatik çalışmalarda bulunması sebebiyle Varşova Büyükelçiliği’ne Hüsrev Bey’in

²⁹¹ Değerli Sarıkoyuncu, **a.g.e.**, 2005, 161

²⁹² Resmi Gazete, 7 Haziran 1928, S. 907.

²⁹³ Resmi Gazete, 6 Haziran 1928, S. 906.

²⁹⁴ Ertürk, S. (2005), *Bulgaristan Basınında Türkiye ve Atatürk (1923-1938)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Manisa, 68.

²⁹⁵ Resmi Gazete, 1 Haziran 1929, S. 1204.

²⁹⁶ Ertürk, **a.g.e.**, 2005, 81.

atanması kararı alınmıştır. 5 Nisan 1929'da Hüsrev Bey, Ankara'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Hüsrev Bey bu ziyaretinde Gazi Mustafa Kemal Paşa ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede Gazi Mustafa Kemal Paşa, Hüsrev Bey'e başarılı diplomatik çalışmalarda bulunması sebebiyle Varşova Büyükelçiliği'ne atanacağı söylemiştir. Hüsrev Bey, daha Sofya'ya ulaşmadan Varşova Büyükelçiliği'ne atanacağı haberi gazetelerde yayınlanmıştır. Hüsrev Bey, Sofya'ya döndüğü zaman Varşova Büyükelçiliğine atandığı için tebrik edilerek, veda yemekleri düzenlenmiştir. Sofya'ya döndüğü zaman Kral Boris ile görüşmüş ve bu görüşmede kral, Hüsrev Bey'i tebrik ederek yerine kimin tayin edildiğini sormuştur. Hüsrev Bey, Ankara ziyareti dönüşü Varşova'ya tayin edileceği günü beklemeye başlamıştır. Hatta bu bekleme sırasında Kral Boris'in akrabası olan Arşidük Fransuva ile eşi Saksonya Kralı'nın kızı Prenses Anna sefarette kalmak için geleceklerini bildirmesi üzerine Hüsrev Bey, elçilikten ayrılmak için beklediğini kendilerine bildirmiştir. Ancak Rusya ve Almanya'nın kendi aralarında taksim etmiş oldukları Polonya'nın, Türkiye ile Polonya'nın kendi aralarında sefaretini Ambasad'a çıkarmasından rahatsız olmuşlardır. Yaşanan bu siyasi gelişmeler üzerine, Türkiye siyasi alanda bu durumu hoş görmeyerek elçiliğin açılımını ertelemiştir. Hüsrev Bey, Varşova Büyükelçiliğinin açılımının ertelendiğini öğrenince bu durumdan rahatsız olmuş ve yıllık izin alarak İsviçre'ye dinlenmeye gitmiştir²⁹⁷.

Hüsrev Bey'in Varşova Büyükelçiliğine olan tayininin ertelendiği günlerde Türkiye ile İran arasında diplomatik sorunlar ortaya çıkmıştır. Türk dış politikasında İran ile Türkiye arasında ortaya çıkan sınır sorunu sebebiyle iki ülke arasında bozulan siyasi ilişkileri düzeltmek için Gazi Mustafa Kemal Paşa, disiplin ve çalışkanlığına güvendiği Hüsrev Bey'i 1 Ağustos 1930 tarihinde Tahran Büyükelçiliği'ne atamıştır.

4.3. Tahran Büyükelçiliği

Türkiye ve İran arasında diplomatik alandaki ilk resmi adım 1922 yılında İran'ın devlet adamlarından Mofakhan Eshag'ın Türkiye'ye Büyükelçi olarak göndermesiyle başlamıştır. İran'ın bu siyasi adımına karşılık Türkiye de 7 Şubat 1923'de Muhittin Paşa'yı İran Büyükelçiliği'ne atamıştır. Böylelikle iki devlet arasında siyasi ilişkilerin karşılıklı olarak başlaması için adım atılmıştır²⁹⁸. Türkiye, Tahran'a Büyükelçisi olarak 1925 yılında Memduh Şevket Bey'i atamıştır. Ancak Memduh Şevket Bey'in mizacı itibariyle yumuşak

²⁹⁷ Gerede, a.g.e., 1952, 7 - 9.

²⁹⁸ Yılmaz, F. (2010), *Türk Basınına Göre Rıza Şah'ın Türkiye'ye Seyahati (10 Haziran 1934 - 6 Temmuz 1934)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmalar Enstitüsü, Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri Anabilim Dalı, İstanbul, 7.

huyulu olması, belli konularda sesini yükseltmemesi Türk Hükümeti tarafında memnuniyetsizlikle karşılanmıştır. Bunun sebebi ise Türk Hükümetinin İran sınırında meydana gelen soygun ve haydutluk hadiselerini kısa sürede bastırmak ve dış politikada gücünü göstermek istemesidir. Bunun için de Tahran Büyükelçiliği'ne Memduh Şevket Bey'e göre daha sert tutumuyla bilinen Hüsrev Bey atanmıştır²⁹⁹. Aslında Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele yıllarında ve daha sonraki zamanlarda yanında bulunan arkadaşlarından Hüsrev Bey'i Tahran Büyükelçiliği'ne ataması İran'daki yeni yönetime verdiği önemi göstermektedir³⁰⁰.

Türkiye ve İran arasındaki sınır sorunu, atılan diplomatik adımlara karşı iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine engel olmuştur. İki ülke arasındaki sınır bölgesinde yaşayan kabile ve aşiretler üzerinde sıkı ve yeterli bir kontrol olmaması üzerine sorunlar yaşanmıştır. Sınır sorununu çözmek için Türkiye ile İran arasında 22 Nisan 1926'da Güvenlik ve Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Fakat bu antlaşma sınır sorunun çözümünde yeterli olmamış ve iki ülke arasındaki gerginlik artmıştır. Bunun üzerine Türkiye ve İran arasında 1926 yılında imzalanan antlaşmayı daha etkili hale getirmek için 1928 yılının Haziran ayında protokol imzalanmıştır³⁰¹.

İran ve Türkiye arasındaki sınırın belirlenmesiyle başlayan iyi ilişkiler, Batı İran'daki Simko Ağa ve Güneydoğu Anadolu'daki Şeyh Sait İsyanlarıyla önemi artan sınır güvenliği sorunu, Ağrı isyanları sırasında bir krize dönüşmüştür. Özellikle Haziran 1930'da başlayan son Ağrı isyanında bu kriz ciddi bir durum yaratmıştır. Çünkü Türkiye'de isyan edenler sıkıştıkları zaman İran topraklarındaki Küçük Ağrı'ya geçerek yakalanmaktan kurtulmuşlardır. Türkiye, Ağrı Dağı'nın tümü kendi egemenliğinde olmadıkça sorunun çözülemeyeceğini düşündüğünden, bölgeyi fiilen ele geçirmiş ve isyanı sona erdirmiştir. İran ise bu duruma müdahalede bulunmamıştır. Türkiye ele geçirdiği dağlık araziye karşılık, stratejik önemi olmayan tarımsal bir araziyi İran'a vermeyi önermiştir. Türkiye'nin bu teklifini reddeden İran, 1913 İstanbul Protokolü'nün geçerli olduğunu ve protokolde çizilen sınırın değiştirilmesine kesinlikle karşı olduğunu söylemiştir. Türkiye ise imzalanan bu protokolün Türk Hükümeti tarafından onaylanmadığı için geçersiz olduğunu ve bu taslak metinde sınıra sadık kalmanın zorunlu olmadığını iddia etmiştir. İran'ın, Türkiye'nin aynı miktarda toprak değiş tokuş önerisini kabul etmemesinin asıl

²⁹⁹ Çete, M. (2007), *Türk - İran İlişkileri (1919 - 1938)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sakarya, 91.

³⁰⁰ Okur, M. (2004), "Atatürk Tarafından Yabancı Devlet Başkanlarına Verilen Hediyeler", S. 33 - 34, *Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü Yayınları, 83.

³⁰¹ Armaoğlu, a.g.e., 2012, 410.

nedeni, Şattularap üzerinden geçen sınır konusunda 1913 Protokolü'nün İran lehine hükümler içermesidir. İran, Türkiye'nin 1913 Protokolü'nü tanımamasını kabullenirse, bu belgenin geçerliliği konusunda Irak'a karşı ileri sürdüğü tezin dayanağı kalmayacaktır. Bu nedenle diplomatik alanda bir sonuca ulaşılamamıştır. Bu arada Türkiye, işgal ettiği arazi üzerindeki fiili durumunu devam ettirmiştir. Bu gelişmeler sırasında Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'nin sert tedbirlere girişmeden meselelerin görüşmeler yoluyla halledilmesi gerektiğini ısrarla vurgulamıştır. Nitekim Mustafa Kemal Paşa'nın bu iyi niyetli tutumu sonuç vermiş ve karşılıklı diyaloglar sonucunda İran büyük bir kararlılıkla sınır bölgesindeki asayışı bozan aşiretlerle mücadeleye girişmiştir. Bu durum karşısında Türk-İran siyasi ilişkileri daha ciddi bir süreç içerisine girmiştir. Mustafa Kemal Paşa, iki ülke arasındaki ilişkilerin iyiye gitmesi için diplomatik bir adım daha atmıştır³⁰². Bunun için 1930 yılında güvercin olarak nitelendirilen Tahran Büyükelçisi Memduh Şevket Bey geri çağırılmış ve yerine şahin olarak nitelendirilen Hüsrev Bey, yeni Tahran Büyükelçisi olarak atanmıştır³⁰³.

İran ile sınır sorununun yaşandığı günlerde Sofya Elçisi olarak görevli olan Hüsrev Bey, biraz dinlenmek için yıllık izne ayrılmıştır. Yıllık izni için İsviçre'nin Montreux şehrinde dinlenmedeyken, 16 Temmuz 1930'da Hüsrev Bey'e Tefvik Rüştü Bey imzası ile Ankara'dan telgraf gelmiştir. Tefvik Rüştü Bey'in gönderdiği telgrafında şu sözler yer almaktadır; “*Uhdel alilerine tevdi edilecek mühim bir vazifeye ait işler hakkında konuşmak üzere Ankara'ya teşrif buyurmanızı, eşyanızın şimdiden Varşova'ya irsalinin tehir buyurulmasını ayrıca arz ederim*”³⁰⁴.

Hüsrev Bey bu telgraf üzerine eşi Lamia Hanım ile beraber İsviçre'den ayrılarak İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'a geldikten sonra Hüsrev Bey, Gazi Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek için Yalova'ya gitmiştir. Aslında Hüsrev Bey, Türkiye'ye çağırılma sebebini yabancı gazetelerden öğrendiği aşiret isyanları ve İran sınır sorunu ile ilgili siyasi, askeri bir durum olduğunu Yalova'da Mustafa Kemal Paşa ile görüşme öncesinde tahmin ettiğini anılarında yazmıştır³⁰⁵.

---

³⁰² Yılmaz, a.g.e., 2010, 9.

³⁰³ Oran, B. (2004), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I. 1919 - 1980)*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 362 – 363.

³⁰⁴ Gerede, a.g.e., 1952, 14.

³⁰⁵ Gerede, a.g.e., 1952, 14 -15.

Tahran Hükümeti'ne verilecek nota hakkında müzakerede bulunmak üzere Yalova'ya Mustafa Kemal Paşa'nın yanına, Hariciye ve Dâhiliye vekilleri ile beraber Hüsrev Bey de gitmiştir³⁰⁶.

Hüsrev Bey, Yalova'da Mustafa Kemal Paşa'nın bulunduğu köşke vardığı zaman, İstanbul Matbuat Cemiyet Başkanı, Giresun Milletvekili, Vakıf Gazetesi Müdürü Hakkı Tarık Bey, sınıf arkadaşı Siirtli Mahmut Bey ve Mutal Bey ile karşılaşmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Vakıf Gazetesi Müdürü Hakkı Tarık Bey'e Tahran Büyükelçiliğine Hüsrev Bey'in atandığı bilgisini isterse not alıp yayınlatabileceğini söylemiştir³⁰⁷. 23 Temmuz 1930'da Mustafa Kemal Paşa Yalova'da Tahran'a elçi olarak atanması düşünülen Hüsrev Bey'i kabul etmiş ve Türkiye-İran ilişkileri konusunda talimat vermiştir³⁰⁸.

Hüsrev Bey'in Türkiye'de bulunduğu günlerde, İran sınırında İran Hükümeti'nin kuvvetleri ile isyancı Kürt kuvvetleri arasında çatışma yaşanmıştır. İran sınırında meydana gelen bu çatışmayı İran Devleti kuvvetleri kazanarak 300'e yakın eşkiya bölgeden temizlenmiştir³⁰⁹.

1930 yılında Hüsrev Bey'in Tahran'a Büyükelçi tayin edilmesi münasebetiyle Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği demeç Türk gazetelerinde yayınlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın 24 Temmuz tarihli konuşması şu şekildedir;

Bugünkü Türkiye Cumhuriyeti liderleri geçmişin manasız kör dövüşlerini bilir, onu hiçbir sebep ve suretle asla tekrar etmek istemezler. Bugünkü Türkiye Cumhuriyeti idarecileri, bilakis hem ırk olduğuna, bilhassa tarihi yeni vesikalarla kani olduğu İranlıların muntazam, mazbut, kuvvetli bir devlet olmasını temenni eder. Bugün İran Devleti'nin başında bulunan Rıza Han Hazretleri'nin bu hakikati bilenlerin başında bulunduğu kaniyim. Müşterek hudutlar üzerinde tezahür eden hadiseler bizi, Rıza Han hakkında asla şüpheye düşürecek mahiyette değildir. Zira hatırlarım ki Pehlevi Hazretleri bu gibi meselelerin müşterek faaliyetimizle bertaraf edilmesinde kuvvetlerimizle işbirliği yapabileceğimizi de kabul eden samimi fikirlerle bize hakiki dostluk eserleri mahiyetinde sözler söylemiştir.³¹⁰

Mustafa Kemal Paşa, iki ülke arasındaki dostluğun yükseleceğini konuşmasında belirttikten sonra Hüsrev Bey'e şu sözleri söylemiştir;

Zatîâliniz de benim ilk inkılap ve müşkülât arkadaşım olmak itibariyle, bu nazik vazîfenizi muvaffakiyetle ifa edeceksiniz, buna emniyetim vardır. Zatîâlinizi İran'ın muhterem ve benim şahsıma muhip olduğunu yakinen bildiğim Şah Rıza Pehlevi Hazretleri'ne yazılacak olan itimatnamenizde sizi bu sıfatlarınızla zikir edeceğim.

³⁰⁶ Hakimiyeti Milliye, 22 Ağustos 1930.

³⁰⁷ Gerede, a.g.e., 1952, 15.

³⁰⁸ Kocatürk, a.g.e., 2015, 428.

³⁰⁹ Saray, M. (1999), *Türk - İran İlişkileri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 116 -117.

³¹⁰ Gürün, K. (1997), *Savaşın Dünya ve Türkiye*, İstanbul: İnkılap Kitapevi, 165.

Bu cümleler karşısında Hüsrev Bey de Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya İran Büyükelçiliği görevi sırasında yapacağı faaliyetleri için kendisine güvenmesini isteyen şu sözleri söylemiştir; “*Maksadınızı ve İran Şahı Hazretleri'yle olan samimi münasebetlerinizi anladım. Vazifemi zati devletlerini ve iki kardeş milleti memnun edecek tarzda ifaya çalışacağıma emniyet buyurabilirsiniz...*”³¹¹’.

İcra Vekilleri Heyeti Hüsrev Bey'in Tahran'a atanmasını 17 Ağustos 1930 tarihinde onaylamıştır³¹². Memduh Şevket Bey'in yerine Hüsrev Bey'in atama kararnamesi 17 Ağustos 1930'da şöyle kaleme alınmıştır;

Memduh Şevket Beyefendi'nin istifası üzerine ihilal eden (boşalan) Tahran Büyükelçiliği'ne vuku bulan istimzaca (agreman isteğine) İran Hükümeti'nce muvafakat alınan Sofya Birinci Sınıf Elçisi Hüsrev Bey'in tayini Hariciye Vekaleti'nin 13 Ağustos 1930 tarihli tezkeresiyle vuku bulan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti'nce 17 Ağustos 1930 tarihinde tasvip ve kabul olunmuştur.

İstifası kabul edilen Memduh Şevket Bey'in yerine atanan Hüsrev Bey'in Tahran'a varışına kadar Tahran'dan ayrılmaması rica edilmiş, veda mektubu da hızlı bir şekilde hazırlanarak, 13 Ağustos'ta Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya imzalatılmıştır. Memduh Şevket Bey bu şekilde Tahran Büyükelçiliği'nden ayrılmıştır. Bu mektupta Mustafa Kemal Paşa, İran Şahı Rıza Pehlevi'ye şu şekilde hitap etmiştir;

Aziz ve Büyük Dost,

*Nezdi hümayunlarında büyükelçimiz sıfatıyla bulunmuş olan Memduh Şevket Bey'in hidematına diğer bir mahalde ihtiyacımız olmakla, kendisinin geri çağrıldığı Zati Hümayunlarında büyükelçimiz sıfat ile bulunmuş olan Memduh Şevket Bey'in ifayı vazife ettiği müddetçe evamirimizin (Buyruklarımızın) icrasında Zati Hümayunlarının da tasvibine mazhar olduğuna emin bulunuyorum. Bu ümniye ile Zati Şehinşahilerine karşı olan muhasalat-ı daimi ve İran milletinin saadet ve inkişafı hakkında beslediğim samimi arzuların kat'i teminatını tekrar ederim.*³¹³

18 Ağustos'ta Ankara'dan İstanbul'a geçen Hüsrev Bey, İstanbul'a ulaştığında istasyonda büyük bir kalabalık ile karşılaşmıştır. Hüsrev Bey, karşılaştığı kalabalığın büyüklüğünü ona verilen görevin hassasiyetine yormuştur. Hüsrev Bey, 19 Ağustos'ta İstanbul gazetelerine Ağrı'daki sınır sorunu ile ilgili beyanat vermiştir. Hüsrev Bey, verdiği beyanatta bir eşkıya kaynağı olan ve ulaşım yollarının tamamı İran'da bulunan, ayrıca hiçbir bakımdan da kıymeti bulunmayan Ağrı Dağı ve yollarının Türkiye sınırları içine alınmak istendiğini ifade etmiştir. Ayrıca Hüsrev Bey, Ağrı Dağı ve yollarına karşılık,

³¹¹ Gerede, a.g.e., 1952, 16 - 17.

³¹² BCA/030.18.01.02\13.58.12

³¹³ Şimşir, a.g.e. 1996, 97 - 98.

daha güneyde verimli arazilerden taviz vererek İran'la emniyetli ve mükemmel bir sınır düzenlemesi yapmak teklifinde bulunulduğunu belirtmiştir. Hüsrev Bey, bu sınır sorununun çözümü için öncelikle Ağrı Dağı eşkıyasının tamamen imhasından sonra düşünüleceğini de beyanatında bildirmiştir³¹⁴.

23 Ağustos'ta Mustafa Kemal Paşa ile birlikte İran'a verilecek nota hazırlandıktan sonra İstanbul'a dönen Hüsrev Bey, Hariciye Vekili ile birlikte basın mensuplarının sorularına cevap vermiştir. Hüsrev Bey, İran-Türkiye arasında çıkabilecek herhangi bir savaş konusunda tedirgin olan basın mensuplarını bilgilendirmiştir. Hüsrev Bey'in basın mensuplarına verdiği demeçte iki ülke arasındaki sorunların diplomasi yoluyla çözüleceği mesajını vermiştir. Hüsrev Bey'in basın mensuplarının sorularına verdiği cevap şu şekildedir; “Eylülün üçüncü günü Tahran'da bulunacağım. Vaziyette bir değişiklik yoktur, harp ihtimali mevcut değildir³¹⁵”.

Hüsrev Bey'in Yalova'da Mustafa Kemal Paşa ile gerçekleşen görüşme sonrasında Türkiye Devleti'nin İran sınırı konusundaki tutumunu ve kendisinden beklentisini Mustafa Kemal Paşa'nın şu sözleri göstermektedir; “Hüsrev pasaportun cebinde; fakat dönmeni değil, orada kalmanı, hudut meselesini hallile sulh ve dostluk siyasetimizde muvaffak olmanı isterim...³¹⁶”.

Tahran'a gitmeden önce Ankara'ya gelen Hüsrev Bey, burada İsmet Paşa'yı ziyaret etmiş ve Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Tahran ile ilgili direktiflerinden bahsetmiştir. Türkiye ve İran arasındaki sınır sorunu ile ilgili İsmet Paşa, Hüsrev Bey'in bu durumunu Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde filolarını Çanakkale Boğazı'na demirleyen ve sefaret tercümanlarını Babıali'deki sadrazama göndererek isteklerini dikte eden devletlerin sefirlerine benzetmiştir. Ancak iki durum arasında fark bulunduğunu, Türkiye Hükümeti'nin yurt içindeki güvenliğinden ve sınırlarında ortaya çıkan soruna engel olmak için kendisinin gönderildiğini, arkasında seferber olmuş orduyla harekâta hazır bir şekilde bekleyeceğini söylemiştir. İsmet Paşa'nın bu cümlelerini Gazi Mustafa Kemal Paşa ile Yalova'daki görüşmesi sırasında “Hüsrev pasaportun cebinde” diye başlayan sözleriyle

---

³¹⁴ Çağlar, G. (2000), “Atatürk'ün Tahran Büyükelçisi Hüsrev Gerede Zamanında Türkiye-İRAN İlişkilerine Bir Bakış”, Atatürk 4. Uluslararası Kongresi Bildiriler (25 – 29 Ekim 1999), C. 1, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 983.

³¹⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 23 Ağustos 1930.

³¹⁶ Gerede, a.g.e., 1952, 17.

bağdaştıran Hüsrev Bey, Tahran Büyükelçiliği göreviyle İran'daki Kürt aşiretleri ve sınır sorunundaki tutumunun ağırlığını hissettirmiştir³¹⁷.

Hüsrev Bey, yeni görev yeri olan Tahran Büyükelçiliği'ne ulaşana kadar Memduh Şevket Bey Tahran'da bulunacaktır. Hüsrev Bey, Yalova'da bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya arzı tazimat ve veda ettikten sonra, Hariciye Vekili Tefik Rüştü Bey ile görüşecektir. Tahran'da izlenecek rota hakkında bilgi aldıktan sonra 25 Ağustos'ta yola çıkacaktır³¹⁸.

Yalova'ya gelen Hüsrev Bey, pazartesi günü Caliça vapuru ile Batum'a geçecek, buradan Batum yolu ile de Tahran'a gidecektir³¹⁹. İran'a verilen son nota ile İran Maslahatgüzarı Sait Han, Hüsrev Bey'i Batum yolu ile Tahran'a uğurlayarak Ankara'ya geri dönecektir³²⁰.

Memduh Şevket Bey, 31 Ağustos'ta Tahran'dan ayrılmış, yolda Hüsrev Bey ile karşılaşmıştır. Hüsrev Bey bu karşılaşmalarından anılarında şu şekilde bahsetmiştir; *“Kazvin'e yaklaştığımız sırada Tahran istikametinden gelen Büyükelçi Memduh Şevket Bey'in çıktığını görünce tabii hayret ettim. Beni bekleyememesinin sebebini aramanın bir faydası kalmadığından son vaziyet hakkında malumatını sordum: İranlılar geçit hakkına razı olmuyorlar! cevabını aldım.”* Hüsrev Bey'in, eski Tahran Büyükelçisi Memduh Şevket Bey'in bu cümlesinden İran Hükümetinin Türk ordusu tarafından başlatılacak olan askeri bir harekâta karşı olduklarını anlamıştır. Hüsrev Bey, sınır sorunu ile ilgili bizzat Şah Rıza Pehlevi ile görüşmeyi daha uygun görmüştür. Memduh Şevket Bey ile yolda gerçekleşen bu görüşme sonrasında Tahran'a bir an evvel girmek için hızla yola devam etmiştir³²¹.

Hüsrev Bey, Tahran'a vardığında ilk iş olarak oldukça harap bir durumda olan elçilik binasındaki birtakım fiziki şartların düzeltilmesiyle ilgilenmiştir. Hüsrev Bey, yapılan elçilik binasının uygun fiyata ve iklim şartlarına göre inşa edildiğini raporları ile beraber çizilen krokilerle Hariciye Vekâleti'ne göndermiştir³²².

Hüsrev Bey, elçilik binasının inşaatının bitmesinden sonra protokol kuralları gereği ilk olarak dönemin İran Hariciye Nazırı Furugi Han'dan hususi bir randevu isteyen mektup göndermiştir. Furugi Han görüşme isteğine kısa sürede cevap vermiş, mektubunda ayın on beşinci günü Gülistan Sarayı'nda sabah saat 10.00'da Şah Rıza Pehlevi'nin merasim ile

³¹⁷ Gerede, a.g.e., 1952, 20.

³¹⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 20 Ağustos 1930.

³¹⁹ Akşam, 24 Ağustos 1930.

³²⁰ Hâkimiyet-i Milliye, 24 Ağustos 1930.

³²¹ Şimşir, a.g.e., 1996, 102.

³²² Gerede, a.g.e., 1952, 47.

bekleyeceğini ve Protokol Genel Müdürü'nün sarayın özel otomobili ile Hüsrev Bey ve sefaret heyetini alacağını bildirmiştir³²³. Aynı tarihlerde İran'a giden Alman elçisinin itimatnamesini sunmak için 27 gün bekletilmesi, İran'ın Türkiye ile olan ilişkilerindeki değerli konunun anlaşılması açısından önemli bir gösterge olmuştur³²⁴. Şah Rıza Pehlevi protokol görüşmesi sonrasında Hüsrev Bey ile ayrı bir odada görüşmek istemiştir. Bu hususi görüşmede Hüsrev Bey, Ağrı Dağı ve sınır üzerinde meydana gelen Kürt İsyanları ve eşkıyalara karşı müşterek askeri harekâtın yapılmasını istemiştir. Ayrıca Hüsrev Bey, İran topraklarından bu asilere maddi çıkarları dolayısıyla yardım edenlere asla meydan verilmemesi lüzumunu da hatırlatmıştır. Hüsrev Bey, iki ülke arasındaki sınır sorununun siyasi önemini vurgulayarak, Rusya ve İngiltere'nin kendi çıkarları bakımından eski siyasetleri gereği destekledikleri bu tecavüzlere karşı birlikte mücadele ederek isyanlara kesin olarak son verilmesinin gerekliliğinden bahsetmiştir. Bu durum karşısında Şah Rıza Pehlevi, olumlu ya da olumsuz cevap vermezken, kendi şikâyetlerinden bahsetmiştir. Şah Rıza Pehlevi'nin şikâyeti ise Türkiye'nin mizahi gazetelerinde Şah'ın kendisi ile ilgili yapılan karikatürlerden dolayı duyduğu rahatsızlık olmuştur. Hüsrev Bey, İran'ın samimi dostluk politikası ile askeri harekâta yardımının bu durumu değiştireceğini, bu konuda elinden geleni yapacağını ifade etmiştir. Hüsrev Bey, görüşme sonrasında Şah ile ilgili ilk izlenimlerini fitri zekâ sahibi, uzak görüşlü ve cüretkâr bir kişi olarak notlarına kaydetmiştir³²⁵.

Hüsrev Bey, Tahran'da Türkiye'nin sert ve kararlı tutumunu yansıtan, uzun süren görüşmeler yapmıştır. Görüşmeler sonucunda Hüsrev Bey'e göre, İran sınırındaki Şakîlerin yıldırım süratiyle mağlup edilmeleri için düzenlenecek harekât karşısında, İranlılar ancak kendi topraklarına kaçanları toplayarak gözaltına alacak ve sıkıntılı çetelere karşı çarpışmaya mecbur kalacaktır. Ayrıca İran, Türk karargâhına irtibat subayı göndermek, hareket sahası civarındaki kendi Kürt aşiretlerini uzaklaştırmak gibi ikinci derecede zaruri tedbirlerle bu harekâta katılacaktır³²⁶.

İran ile yaşanan sınır sorununda, Hüsrev Bey'in Tahran'daki görevine başlamasıyla askeri harekât hız kazanmıştır. 1930 yılının sonlarına doğru isyan bastırılmıştır. Hüsrev Bey, siyasi havanın oldukça gergin olduğu bu dönemde İran gazetelerine vermiş olduğu

---

³²³ Gerede, a.g.e., 1952, 67.

³²⁴ Yılmaz, a.g.e., 2010, 24.

³²⁵ Gerede, a.g.e., 1952, 68 - 70.

³²⁶ Kara, P. (2010), *Türkiye - İran İlişkileri (1923 - 1960)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 118.

beyanlarla İran kamuoyunu rahatlatmaya çalışmıştır³²⁷. Türk ordusu, 7 - 14 Eylül 1930 tarihlerinde Ağrı Dağı'nda yaptığı son operasyon ile isyancıların kökünü tamamen kazımıştır³²⁸.

Hüsrev Bey'in başarılı çabaları sonucu Türkiye-İran sınırının belirlenmesi için 1931 yılında görüşmeler başlamıştır. Bu görüşmeler devam ederken İran, Ankara'daki büyükelçisini değiştirerek Mirza Sadık Han'ı yeni büyükelçi olarak atamıştır. 29 Mart 1931'de Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya sunduğu itimatname ile resmen görevine başlayan Mirza Sadık Han, Hüsrev Bey ile birlikte iki ülke için yeni bir dönem başlatmıştır³²⁹.

1930'da askeri harekâtın başarılı bir şekilde sonuçlanması, Mirza Sadık Han ve Hüsrev Bey'in çalışmaları sonucunda Türkiye, sınır meselesini görüşmek üzere İran'a bir heyet gönderilmesine karar vermiştir. İran'a gidecek heyette Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey, üçüncü daire işlerini tedvire memur daimi Maslahatgüzar Hasan Vasfi Bey, askeri mütehassıs sıfatıyla Miralay Şükrü Ali Bey, hariciye memurlarından ikinci sınıf Konsolos İdris Çora Bey ve sivil memur Mürteza Efendi'nin terfiki bulunmaktadır. Ankara'da bulunan Tahran Büyükelçisi Hüsrev Bey'in de bu heyete eşlik etmesi istenmiştir³³⁰.

Türkiye-İran arasındaki sınır sorununun çözümü, 1932 yılının Ocak ayında Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey'in Tahran'a gerçekleştirdiği ziyareti sırasında mümkün olmuştur. İran'ın, Türkiye'nin yarattığı fiili durumu ve toprak değişimini kabul etmesi , 23 Ocak 1932'de Tahran'da biri sınır sorununun çözümü, diğeri de hukuksal alanda işbirliği konularında iki antlaşma imzalanmıştır³³¹. İki devlet arasında 23 Ocak 1932'de imzalanan antlaşmalar ise, “*Uzlaşma, Adli Tesviye ve Hakem Muahedesi*” ile “*Hudut Hattının Tayinine Dair İtilafname*”dir. İmzalanan bu antlaşma ile Küçük Ağrı'nın tamamen Türkiye'ye bırakılması, daha güneyde İran lehine bir sınır tashihi yapılması kararlaştırılmıştır. Aynı yılın Ekim sonlarına doğu İran Dışişleri Bakanı Furugi Han, Türkiye'ye ziyarete gelmiştir. Furugi Han'ın bu ziyareti sırasında da, 5 Kasım 1932'de İran ile iki yeni antlaşma imzalanmıştır. Bu iki yeni antlaşma, 1926 Antlaşması'nın hükümlerini hemen hemen tekrar ederek, iki ayrı antlaşma haline getirilmesinden ibarettir. Antlaşmalardan birisinin adı “*Dostluk Muahedenamesi*”, diğeri antlaşmanın adı ise

³²⁷ Oran, a.g.e., 2004, 359.

³²⁸ Saray, a.g.e., 1999, 117.

³²⁹ Çete, a.g.e., 2007, 97.

³³⁰ BCA/080.18.01.02/24.81.20.

³³¹ Oran, a.g.e. 2004, 263.

“*Emniyet, Bitaraflık ve İktisadi Emek Beraberliğidir*³³²”. 5 Kasım 1932’de Türkiye ve İran arasında dostluk, güvenlik, tarafsızlık ve ekonomik işbirliğini içeren antlaşmalar yapılmasında Hüsrev Bey’in etkisi olmuştur. İki ülke arasında sınır sorununun çözümünde etkili olması, gelişen siyasi ilişkilerde iki ülke arasında ekonomik işbirliği için de önemli bir adım olmuştur.

Hüsrev Bey’in Ankara ziyareti sırasında Mustafa Kemal Paşa, İran ile sınır meselesinin çözümlenmiş olmasından duyduğu memnuniyeti Rıza Şah Pehlevi’ye iletmesini istemiştir. Ayrıca Şah Rıza Pehlevi ile şahsen tanışmayı arzuladığını, bunun için teftiş gezisi şeklinde sınır bölgesine yapılacak bir seyahatte görüşmek istediğini bildirmesini istemiştir³³³. Tahran’a gittiği zaman Hüsrev Bey, Tahran’da Şah Rıza Pehlevi ile yaptığı bir görüşme sonucunu Türk Hükümeti’ne bildirmiştir. Hüsrev Bey’in 5 Ağustos 1932’de Gazi Mustafa Kemal Paşa’ya gönderdiği telgrafında, Şah’a kendisinin selamını iletildiğini ve Şah’ın Mustafa Kemal Paşa’yı Ankara’da, yerinde ziyaret etmek istediğini bildirmiştir. Hüsrev Bey, bu ziyaret için Şah’ın iki, üç yıl geçmesi gerektiğini belirten sözlerini de yazmıştır. Hüsrev Bey ayrıca iki ülke arasındaki Trabzon-Erzurum karayolu üzerinden transit ticaret yolunun çalışmalarının Türkiye ve İran arasında devam ettiğini telgrafındaki notuna eklemiştir. Hüsrev Bey, İran ile siyasi, ekonomik ve kültürel bağların devamı için çalışmalarda bulunmuştur³³⁴.

10 Kasım 1932’de Hüsrev Bey, Hariciye Vekâletine bir telgraf göndermiştir. Hüsrev Bey’in gönderdiği telgrafında Hariciye Vekâletinin Türkiye lehine İran’da propaganda yapılması hususunda gelen bildirimine karşılık cevap verilmiştir. Hüsrev Bey, telgrafına Ajans Matbuat Umumiyesiyle ve gerekli birimlerle görüştüğünü, ancak bütçedeki sorundan dolayı bir şey yapamadıklarını yazmıştır. Ayrıca Hüsrev Bey, telgrafında İsmet Paşa’nın elçilik adına bir radyo alınması isteğinin gerçekleştirilemeyeceğini, çünkü beş yüz veya altı yüz lira değerinde olan bu radyonun bütçe sorunundan dolayı elçilik tarafından alınmasının imkânsız olduğunu belirtmiştir. Ancak elçiliğin imkânları dâhilinde İran halkını ve memurlarını düzenledikleri toplantılara davet ederek, Türkiye lehine propaganda yapıldığını bildirmiştir³³⁵.

Tahran Büyükelçisi Hüsrev Bey, antlaşma sonrası yaşanan gelişmeleri rapor ettiği bir diğer telgrafında, Türkiye Hükümeti’nin temsilcisi olması dolayısıyla büyük bir saygı ve hürmet

---

³³² Gürün, a.g.e., 1997, 167.

³³³ Yalçın, a.g.e., 2009, 335 - 336.

³³⁴ BCA/030.10/261.757.26.

³³⁵ BCA/030.10/261.758.1.

gördüğünü yazmıştır. Hüsrev Bey, telgrafında Şah tarafından düzenlenen özel toplantılarda gerek kendisine, gerekse Türk Ataşemiliterine göstermiş olduğu ilgi ve alakadan bahsetmiştir³³⁶. Hüsrev Bey'in Mart 1933'de gönderdiği telgrafında da Şah Rıza Pehlevi'nin kendisine ve Türkiye Ataşemiliterlerine karşı her zaman teveccüh ile yaklaştığını belirtmiştir. Hüsrev Bey, Şah Rıza Pehlevi'nin bu teveccühü ile ilgili olarak telgrafında, Şah Rıza Pehlevi tarafından İran'da kurulan hükümetin kutlamaları sırasındaki askeri geçit merasimine yabancı diplomat ve Ataşemiliterleri davet edilmezken, sadece Türkiye Ataşemiliteri'nin davet edildiğini bildirilmiştir. Ayrıca İran ordusu askerleri için Harp Okulu'nda düzenlenen gece davetine de Türkiye Ataşemiliterliği davet edilmiştir³³⁷.

İki ülke arasındaki sorunların giderilmesinde rol alan Hüsrev Bey, Tahran Büyükelçiliği sırasında Şah Rıza Pehlevi ile de iyi ilişkiler kurmuştur. Hatta Şah Rıza Pehlevi, teveccüh göstererek Hüsrev Bey'e kendi resmini hediye etmiştir. Şah'ın kendisine resmini Kurban Bayramı selamlığı sırasında ihda buyuracağını 18 Mayıs 1933 tarihli telgrafı ile Türk Hükümetine bildirmiştir. Hüsrev Bey, Şah Rıza Pehlevi'ye teşekkür mektubu yazarak resmin kendisine nasıl ulaştığı ile ilgili bilgi vermiştir³³⁸.

Hüsrev Bey'in Tahran Büyükelçiliği döneminde sınır sorunun çözülmesinden sonra dostane devam eden ilişkiler, Furugi Han ile Hüsrev Bey arasında çıkan bayrak sorunu ile bozulmuştur. Tahran elçiliği sırasında karşılaştığı bayrak sorunu Hüsrev Bey'i çok etkilemiştir. Furugi Han ile Hüsrev Bey arasında bayrak konusunda anlaşmazlık yaşanmış ve bu durumu 18 Temmuz 1933'de Ankara'ya bildirerek, İran Hariciyesi'nin bayrak asma işinin de elçiliklere vaki tarzı hakkında bilgi vermiştir. Bu konuda kendisine gönderilen 19 Temmuz 1933 tarihli tahrirata karşı duyduğu şaşkınlığı ve yaşadığı olayı anlatmıştır. Hüsrev Bey bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir; *"Bugün her sefaretin kapısında eskiden olduğu gibi her gün bayrak çekilmektedir. Şef de misyonların hükümetlerinden bu babda alacakları talimata itirazen mesele henüz intaç edilmemiştir. Ve öyle tahmin ediyorum ki kordiplomatik ekseriyet arasıyla hallolacaktır"*. Hüsrev Bey bu konu ile ilgili olan zabıt ceridesini Furugi Han'a göstererek durumun açıklığa kavuşması için çabalamış ve bunu bizzat Türkiye Hükümeti'ne rapor etmiştir³³⁹. Hüsrev Bey, yalancılıkla suçlanmanın ağırlığını Hariciye Vekâletine gönderdiği telgraflarında bildirmiştir.

---

³³⁶ Çete, a.g.e., 2007, 103.

³³⁷ BCA/030.10/261.758.5.

³³⁸ BCA/ 030.10/261.758.8.

³³⁹ BCA/ 030.261\758.12.

İran ile Türkiye arasında yaşanan gelişmeler içerisinde en önemlisi Şah Rıza Pehlevi'nin Türkiye'yi ziyaret kararı almasıdır. 1934 yılında Şah Rıza Pehlevi'nin Türkiye'ye bir seyahat düzenlemek istemesi üzerine Hüsrev Bey, Ankara'ya bir rapor göndermiştir. Hüsrev Bey, raporunda ayrıca Şah'ın ilgi duyduğu kurumları belirtmiş, buna uygun bir gezi programı hazırlanmasını tavsiye etmiştir. Türkiye'nin Şah Rıza Pehlevi'ye yaptığı davet, Mart 1934'te İran Meclisi'nde İran Başbakanının yaptığı konuşmayla resmen açıklanmıştır³⁴⁰. Hüsrev Bey, Şah'ın ziyareti öncesi Ankara'ya gönderdiği başka bir raporunda da Şah'ın ziyareti sırasında ilgisini çekecek yerler hakkında açıklamalar yaparak, gezi programında olması gereken yerleri belirtmiştir. Hüsrev Bey'in Ankara'ya bizzat gönderdiği raporda Şah'ın asker olduğu belirtilerek, öncelikle deniz, kara ve harp kuvvetlerinin ziyaret ettirilmesini istemiştir. Hüsrev Bey, askeri teçhizatın, okulların, silah ve cephane fabrikalarının da Şah'ın dikkatini çekeceğini belirtmiştir. Şah'a ait İran'da çiftliğin bulunduğunu, bu nedenle Şah'ın askeriye dışında ilgi duyduğu bir diğer yerin de çiftlik olduğunu, Türkiye'de bulunan modern çiftliklerin gezdirilmesinin iyi olacağını da eklemiştir. Ayrıca Şah'ın kişiliği konusunda da raporunda bilgi veren Hüsrev Bey, ilme, bilgiye ve görgü kurallarına dikkat eden birisi olarak bilgilendirmiştir³⁴¹". Hüsrev Bey, gönderdiği bir başka telgrafında da Şah'ın seyahatinde kullanılmak üzere, içinde her türlü donanımın bulunduğu Yavuz veya Hamidiye gibi bir geminin kullanılmasını tavsiye etmiştir³⁴². Hüsrev Bey, gönderdiği raporlar ile Şah'ın gitmek isteyeceği yerleri ve ilgi alanlarını açıklayarak Türk Hükümeti'nin Şah Rıza Pehlevi'nin gezi programının hazırlanmasına kolaylık sağlamıştır.

İran Hükümeti, Hüsrev Bey'e, İran Şahı ve beraberindeki heyetin 10 Haziran 1934'te Türkiye sınırı üzerinde yapacağı seyahat programını bildirmesini istemiştir. Hüsrev Bey de Ankara'ya telgraf çekerek durumu Hariciye Vekâleti'ne iletmiştir. Hüsrev Bey, Türk Hükümeti tarafından gönderilen seyahat programını İran Başbakanına sunmuştur. İran Başbakanı da bu programı 14 Mayıs 1934'te Meclis'te okuyarak, Şah Rıza Pehlevi'nin 10 Haziran 1934'te Ankara'ya gideceğini ve bu seyahatin 12 gün süreceğini açıklamıştır. Şah'ın seyahat esnasında izleyeceği yol güzergâhı, İran'da Tebriz-HoyMaku, Türkiye'de ise Beyazıt-Trabzon, Trabzon-Samsun ve Samsun-Ankara şeklinde belirlenmiştir³⁴³.

³⁴⁰ Yıldırım, E. (2009), *Türk - İran İlişkileri (1918 - 1960)*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, s. 57.

³⁴¹ BCA/ 030.10/261.758.17.

³⁴² Çağlar, a.g.m., 2000, 987.

³⁴³ Çete, a.g.e., 2007, 110.

Tüm bu diplomatik çalışmalar sırasında Türk basınında Rıza Şah Pehlevi'nin Türkiye'yi ziyaret edeceği, Mustafa Kemal Paşa ile Van'da görüşeceği haberleri çıkmaya başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın davetinden memnun olan Rıza Şah Pehlevi, beraberindeki heyetle birlikte 10 Haziran 1934'te saat 09. 00'da Gürbulak sınır kapısından Türkiye'ye girmiş ve 16 Haziran 1934'te Ankara'ya ulaşmıştır³⁴⁴.

Şah Rıza Pehlevi'nin 10 Haziran 1934'te başlayan ziyareti, 6 Temmuz 1934'te sona ermiştir. Şah Rıza Pehlevi sadece Ankara'yı ziyaret etmemiş, Afyonkarahisar, Çanakkale, Manisa, Balıkesir ve İstanbul'u da gezmiştir. Şah'ın gezi programı Hüsrev Bey'in gönderdiği rapordaki gibi düzenlenmiş bu şehirlerde bulunan askeri komutanlıkları, mektepleri ve ziraat müesseselerini ziyaret etmiştir³⁴⁵.

İki ülke arasında 1932'de başlayan hızlı düzelme, Haziran 1934'te Şah Rıza Pehlevi'nin Türkiye ziyaretiyle doruğa çıkmıştır. Türkiye'de kara ve deniz yoluyla bir ay seyahat ederek kalan (ve bir bakıma Tebriz-Erzurum-Trabzon ticaret yolunu da denetleyen) Şah, Mustafa Kemal Paşa'nın toplum mühendisliği çabalarından çok etkilenmiştir. Bu ziyaret sırasında Şah'a Tahran'dan beri eşlik eden ve dış politikadaki sertliğiyle tanınan Tahran Büyükelçisi Hüsrev Bey'in görevden alındığı ve yerine Yunanistan-Türkiye uzlaşmasının mimarı olarak görülen Atina Büyükelçisi Mehmet Enis Akaygen'in atandığı açıklanmıştır. Böylece Türkiye, İran'a karşı artık sert bir üsluba gereksinim duymadığını da göstermiştir³⁴⁶.

2 Temmuz 1934'te Hüsrev Bey, Şah'ın huzuruna çıkarak veda etmiştir. Aynı gün Dışişlerinden Başbakanlığa bildirilen yazıda; "*Tahran Büyükelçisi Hüsrev Bey'in istifası ile Tahran Büyükelçiliği'ne tayinleri Şehinşahi Hazretleri'nin muvafakatlerine iktiran eden Atina Elçisi Enis Bey'in tayini yüksek tasviplerine de iktiran ettiği takdirde muktezi Heyeti Vekile Kararı'nın ittihazına müsaade buyurulması müsterhamdır, efendim*³⁴⁷," demiştir. Tahran Büyükelçiliği'nden direktif üzerine istifa eden Hüsrev Bey, bunun sebebini, "*Sır ve hikmetine akıl erdiremediğim bir garabetle naçiz şahsım tamamen unutulmuş...*" cümlesiyle başarısının, hükümete mal edildiğini ifade etmiştir³⁴⁸. Hüsrev Bey'in Tahran Büyükelçiliği'ndeki görevi böylece son bulmuştur.

---

³⁴⁴ Yalçın, **a.g.e.**, 2009, 336.

³⁴⁵ Gerede, **a.g.e.**, 1952, 287 - 288.

³⁴⁶ Oran, **a.g.e.**, 2004, 359.

³⁴⁷ Şimşir, **a.g.e.**, 1996, 398.

³⁴⁸ Gerede, **a.g.e.**, 1952, 292.

Hüsrev Bey, Tahran Büyükelçiliğinden ayrılarak Türkiye'ye geldiği dönemdeki seçimlerde Sivas ilinden milletvekili adayı olmuştur. Hüsrev Bey, 1 Mart 1935'te Sivas Milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi çalışmalarına katılmıştır. Ancak Hüsrev Bey meclis çalışmalarında fazla yer alamamış, Hariciye Vekâlet'inin 24 Aralık 1935 tarihinde aldığı karar ile Tokyo Büyükelçiliği'ne atanmıştır. Hüsrev Bey, 6 Ocak 1936'da Sivas Milletvekilliği görevinden istifa ederek, 22 Şubat 1936'da Tokyo Büyükelçisi olarak göreve başlamıştır³⁴⁹.

4.4. Tokyo Büyükelçiliği

Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla Japonya ve Türkiye arasında eşitlik ilkesine sadık, resmi diplomatik ve ticari ilişkiler başlamıştır. Japonya, Türkiye Cumhuriyeti'ni 6 Ağustos 1924'de resmen tanıdığını bildirmiş, ardından Japonya'nın Türkiye Büyükelçiliği Mart 1925'te İstanbul'da açılmıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler hızla gelişmeye başlamış ve 1925'de Tokyo'da Japon-Türk Dostluk Derneği kurulmuştur. Türkiye ise Fuat Togay'ı maslahatgüzar olarak Tokyo'ya atamıştır. Japonya'nın, Türkiye'deki temsilciliğini konsolosluk düzeyinde yükseltmesiyle iki ülke arasındaki ilişkiler artmış ve Türk Hükümeti, 1936 yılında Hüsrev Bey'i Tokyo'ya Büyükelçi olarak atamıştır³⁵⁰.

Hüsrev Bey'in Türkiye Cumhuriyeti adına Tokyo Büyükelçisi olarak ilk işi resmi ziyaretleri gerçekleştirmek olmuştur. Hüsrev Bey, Japon imparatoruna itimatnamesini takdim etmiş, itimatname takdimi merasiminden sonra birlikte fotoğraf çekilmişlerdir. Fotoğrafta bulunan kişiler Elçilik Ticaret Mümessili Reşat Kerimol'un eşi, Japon imparatoru memurlarından Okubo, Hüsrev Bey'in eşi Lamia Hanım, Büyükelçi Hüsrev Bey, Elçilik Kâtibi Rüştü Erdelhun'un eşi, Elçilik Kâtibi Nureddin Akıncı, Tokyo Ataşemiliteri Yarbay Rüştü Erdelhun, Japon Hassa Süvari Alayından Koboyasi'dir³⁵¹.

Hüsrev Bey, Türkiye Elçiliği adına resmi bir toplantı tertip etmiştir. Bu toplantı Türk-Japon Dostluk Cemiyeti Üyeleri şerefine yapılmıştır. Hüsrev Bey, yaptığı resmi ziyaretler ve elçilik adına düzenlediği toplantılarla iki ülke arasındaki ilişkileri güçlendirmek istemiştir³⁵².

Hüsrev Bey, resmi ziyaretleri sırasında Osmanlı Devleti ve Japonya arasındaki tarihsel geçmiş hakkında da bilgiler edinmiştir. Öğrendiği en önemli bilgi ise 1890 yılında Osmanlı

³⁴⁹ BCA/030.18.01.02 /60 97. 3.

³⁵⁰Ulusun, Ş. (2017), "Arşiv Belgelerine Göre Atatürk Dönemi Türk - Japon İlişkileri(1923 - 1938)". s. 535. <https://www.academia.edu>.

³⁵¹ Cumhuriyet, 9 Mayıs 1936.

³⁵² Cumhuriyet, 16 Haziran 1936.

Devleti'ne ait olan Ertuğrul Fırkateyni anısına Japonya'da yaptırılan anıt olmuştur. Hüsrev Bey, Tokyo'da anıtı bulunan Ertuğrul Fırkateyni ile ilgili bilgi toplamak için çalışmalar yapmış, Ertuğrul Fırkateyni'nin tarihsel geçmişini öğrenmiştir. Ertuğrul Fırkateyni'nin Japonya yolculuğuna başlaması 1875 yılında Petersburg'da Japon Elçisi Yanagihara Sakimitsu ile Osmanlı Devleti Elçisi Şakir Paşa arasında yapılan bir görüşme ile olmuştur. Petersburg'daki görüşme ile ilk Osmanlı-Japon ilişkilerinin temeli atılmıştır. Bu görüşme sonrasında Japon İmparatoru Meiji, yeğeni Prens Komatsu'yu 1887 yılında İstanbul'a göndermiştir. Prens Komatsu, Osmanlı Sultanına sunduğu Krizantem Nişanı'yla iki ulus arasındaki dostluk kurma isteğini ortaya koymuştur. Osmanlı Devleti de Meiji'nin elçilerine mukabil bir iade-i ziyarette bulunmak ve imparatora Devlet-i Âli Nişanı'nı sunmak amaçlı bir seyahat düzenlenmek istemiştir. Bu seyahat Rus ve İngiliz ikileminde hassas bir Uzakdoğu dengesi oluşturması bakımından önemlidir. Özellikle İngilizlerin ilgilendiği imamet (halifelik) meselesine dair tertip edilecek bir yolculukla Müslümanların yoğunlukla yaşadığı bölgelerden geçilip, hem sultan-halifenin bayrağını dalgalandıracak hem de bu yolculuk İngiliz oyunlarını boşa çıkaracaktır. Osmanlı Devleti, bu sebeplerle Osmanlı Donanması'ndan bir eğitim gemisinin Japonya'ya gönderilmesini kararlaştırmıştır. Osmanlı gemileri içinde bu seyahate en uygun geminin Ertuğrul Fırkateyni olabileceğine karar verilmiştir. Ertuğrul Fırkateyni'nin 14 Temmuz 1889'da İstanbul'da başlayan seferi, 7 Haziran 1890'da Yokohama Limanı'nda tamamlamıştır. Japonya'da gerekli merasimler yapıldıktan sonra Ertuğrul Fırkateyni, 16 Eylül 1890'da dönüş yolculuğuna başlamıştır. Fırkateyn yola çıkmasından çok kısa süre sonra, Oşima kayalıkları yakınında tayfuna yakalanarak batmıştır. Ertuğrul Fırkateyni'nin batması ile 587 Türk denizci ölmüş, 69'u kurtulmuştur. Kafile komutanı Osman Paşa maalesef bu feci olayda kaybolmuş, tüm aramalara karşın bulunamamıştır. Kurtulanlar Japonya'da tedavi edilip 3 ay sonra iki Japon harp gemisiyle İstanbul'a getirilmişlerdir³⁵³.

Osaka şehrinin büyük ticaret, sanayi müesseseleriyle ve gazetelerinin yardımını da sağlanarak 5 Ağustos 1928'de Kaşinozaki'de bulunan şehitlik için Maslahatgüzar Fuat Hulusi Bey'in de katılımıyla şehitlikte bir anma merasimi tertip edilmiştir. Bu merasimden sonra şehitliğin restore edilmesi ve merasim anısına bir yazılı taş dikilmesine, ayrıca anma merasimlerinin de bundan sonra her on yılda bir düzenlenmesine karar verilmiştir. Nitekim 5 Nisan 1929 tarihinde şehitlik yeniden tanzim edilmiş ve yazılı taş dikilmesi vesilesiyle bir tören düzenlenmiştir. Hüsrev Bey, Fırkateyn ile ilgili tarihi bilgileri öğrendikten sonra

---

³⁵³ Yılmaz, H. (2015), "Türk Tarih ve Edebiyatında Ertuğrul Fırkateyni: Tarih İlmi Açısından bir Muammanın Tahlili", C.2, S.7, Aralık, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 85 - 87.

Ertuğrul Şehitliği anıtı inşası için çalışmalara başlamıştır. İlk olarak Türkiye Hükümeti'ne Ertuğrul Şehitliği anıtı inşası ile ilgili bilgi vermiştir. Türkiye Hükümeti gelen bilgileri inceledikten sonra kendisine anıtın inşası için 700 lira göndermiştir. Ertuğrul Şehitliği anıtı inşası programını münakaşa ve müzakere etmek için elçilik heyeti, bahriyeli iki asker ve Ataşemiliterimiz Kurmay Rüştü Erdelhun müşavir olarak görüşmelerde yer almıştır. Hüsrev Bey, Ertuğrul Şehitliği için mütevazı bir abide dikmeye karar vermiş ve ihtiram ziyaretini bir an evvel yapmak istemiştir. Hüsrev Bey, bu seyahatten istifade ederek Ataşemiliterimizle beraber Koşinazaki'de Türk Hükümeti'nin yaptıracığı anıt mahallini tayinle temel taşını da koyacağını Japon Hükümeti'ne resmen bildirmiştir. Hüsrev Bey, Osaka'daki fahri konsol, Şark Ticaret Kurumu Başkanı Senatör Heibei Mori'ye de resmi teşebbüs ve kararı bildirmiştir. Hüsrev Bey, bu seyahatte Kyoto'ya uğrayarak Japon İmparatoru Mejin'nin mezarını ziyaret etmiştir. Kyoto'dan Osaka'ya trenle gitmek için 18 Ekim 1936'da Hüsrev Bey ile birlikte Ataşemiliter Yarbay Rüştü Erdelhun, Tokyo Türk-Japon Cemiyeti Başkanı Ambassador Uçıda, Elçilik tercümanı Omya San da yolculukta yer almıştır³⁵⁴.

Japonya ile Türkiye arasında manevi dostluk bağı olarak görülen Ertuğrul Fırkateyni şehitlerinin anıtının inşası için Türk Hükümeti'nin atmış olduğu adımlar Japon halkı ve basını tarafından da ilgi görmüştür³⁵⁵. Hüsrev Bey'in Tokyo Büyükelçisi olarak attığı adımlar Ertuğrul Fırkateyni kazasının hatırlanmasında ve şehit düşen bahriyeli askerlerin anılmasında etkili olmuştur. Ertuğrul Fırkateyni Anıtı'nın yapılması planlandığı zaman dönemde sadece Japon basınında değil aynı zamanda Türk gazetelerinin bazılarında da anıt ile ilgili haberler yer almıştır³⁵⁶.

22 Ekim günü Ertuğrul Fırkateyni Anıtı inşası için temel atma töreni düzenlenmiştir. Hüsrev Bey, Şinto Mabedi rahiplerinin şehitler için büyük bir ruhani ayin yapmaya karar verdiklerini öğrenmiştir. 3 Haziran günü Fırkateynin yıl dönümünde düzenlenen bir törenle yeni şehitlik açılmıştır³⁵⁷.

Hüsrev Bey, anıtın üçüncü restorasyonunu 1937'de yaptırmıştır³⁵⁸. Anıtın restorasyonu iki ülke arasındaki ilişkilerin artmasında etkili olmuştur. Hüsrev Bey, 30 Kasım 1938'de Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği'ne bir yazı göndererek Cumhuriyetin 15. Yılı

---

³⁵⁴ Gerede, a.g.e., 1956, 2 - 16.

³⁵⁵ Cumhuriyet, 29 Ekim 1936.

³⁵⁶ Cumhuriyet, 30 Ekim 1936.

³⁵⁷ Gerede, a.g.e., 1956, 16 - 23.

³⁵⁸ Aras, S. (2015), *Ertuğrul Fırkateyninin Japonya Sefirinin 125. Yıldönümü Anısına*, İstanbul: Türk Deniz Kuvvetleri, 97.

kutlamalarından duyduğu memnuniyeti ifade ettikten sonra, Mustafa Kemal Paşa'nın rahatsızlığından dolayı duyduğu üzüntüyü yazısında belirtmiştir. Hüsrev Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın rahatsızlığı dolayısıyla Tokyo'da da kutlanmasını sağladığı Cumhuriyet'in 15. yılı kutlamalarının sade bir şekilde yapılması için elinden geleni yapmıştır. Kutlamalara S.A. Prens Takamatsu ve eşi de katılmıştır³⁵⁹.

Hüsrev Bey'in elçiliği sırasında Japonya'da stajyer olarak kurs alan Türk deniz subaylarının bitirdikleri bir kurs sonrasında Tokyo Büyükelçiliğinde Japon Bahriye Nazırı ile Nezaret erkânına ve deniz subaylarına davet verilmiştir. Davette Hüsrev Bey'in girişimleri ile yaptırılan Şehitlik Anıtından ve iki ülke arasında gelişmekte olan ilişkiler konuşulmuş, stajyer Türk subaylarının çalışmaları sunulmuştur³⁶⁰. Japonya'da eğitim alan iki Türk subayı Binbaşı Zeki Bayat ve Yüzbaşı Şeref Karapınar, Tokyo Büyükelçiliğinde düzenlenen törende, Hüsrev Bey genç denizcilerin başarılarının devamını dilemiş ve Tokyo Büyükelçiliği tarafından diplomaları verilmiştir³⁶¹.

Hüsrev Bey, Tokyo Büyükelçisi olarak yaptığı çalışmalar sırasında Japon kültürünü yakından tanıma fırsatı bulmuş ve dikkat çeken yönleri hakkında bilgi vermiştir. Hüsrev Bey, Selim Sırrı (Tarcan) Bey'e Japonya'dan The Japan Times Gazetesi'nin son nüshalarını göndermiştir³⁶².

Hüsrev Bey iki ülkenin ilişkilerinin gelişimi ve iki taraf arasında çalışmaların artması için faaliyetlerde bulunmuştur. Hüsrev Bey, Japon Bahriye Nazırı Amiral Janai şerefine, Türkiye Elçiliği'nde bir yemek düzenlemiştir. Yemeğe Bahriye Nazırı Muavini Amiral Yamamoto, Amiral Koda, İmparatorluk Bahriyesinin ileri gelen subayları, gemi komutanları ve elçilik heyeti katılmış ve yemekten sonra resmi kabul takip edilmiştir³⁶³.

Hariciye Vekâleti 29 Temmuz 1939'da büyükelçilik ve orta elçiliklerde değişiklikler yapmış, bunlardan birisi de Tokyo Büyükelçisi Hüsrev Bey'in Berlin Büyükelçisi olarak atanması olmuştur. 1 Ağustos 1939'da İcra Vekilleri Heyeti'nin kararı ile de Hüsrev

---

³⁵⁹ BCA /490. 01/1154.51.1.

³⁶⁰ Cumhuriyet, 2 Temmuz 1937.

³⁶¹ Cumhuriyet, 14 Ekim 1938.

³⁶² Cumhuriyet, 20 Kasım 1936.

³⁶³ Cumhuriyet, 11 Mart 1939. Cumhuriyet Gazetesi 11 Mart 1939 tarihinde yayınladığı belgede Hüsrev Bey için Sofya elçimiz olarak yayımlamıştır. Ancak **SGK, KGEDB Arşivi** No: MT110087 'lu dosyasında Hüsrev Bey'in 22 Şubat 1936 - 4 Eylül 1939 tarihleri arasında Türkiye Cumhuriyeti'nin Tokyo Büyükelçiliği görevinde bulunduğunu göstermektedir.

Bey'in Berlin Büyükelçiliği onaylanmıştır³⁶⁴. Hüsrev Bey, Berlin Büyükelçiliğine atanırken yerine Tokyo Büyükelçiliğine Ferit Tok atanmıştır³⁶⁵.

4.5. Berlin Büyükelçiliği

Japonya'da Tokyo Büyükelçiliği görevi sırasında rahatsızlanan Hüsrev Bey ve ailesi Türkiye'ye gelmek için Hükümetten altı ay izin istemiştir. Türkiye Hükümeti'nden Hüsrev Bey'e izin verildiğinde dair cevap Nisan ayında gelmiştir. Dinlenmek için izni alan Hüsrev Bey, Japon imparator ve imparatoriçesi ile görüşerek Tokyo'dan Türkiye'ye gelmek için ayrılmıştır³⁶⁶. Hüsrev Bey, Tokyo'dan dönüşünde gazeteciler tarafından karşılanmış ve gazetecilere verdiği röportajında, Japon halkının Türk haklarına olan sevgilerinden bahsetmiştir. Ayrıca Hüsrev Bey, iki ülke arasındaki ticari faaliyetlerin geliştiğini, Japonya'dan pamuklu eşya ve çay alınacağını, buna karşılık pamuk ithal edileceğini bildirmiştir³⁶⁷.

Hüsrev Bey, Türkiye'de izinli bulunduğu sırada Berlin Büyükelçiliği'ne atanması üzerine Berlin'de bulunan Büyükelçi Hamdi Arpag görevinden ayrılmıştır³⁶⁸. 5 Eylül 1939'da başlayan Berlin Büyükelçiliği görevi İkinci Dünya Savaşı'nın ilk devresine kadar sürmüştür. Hüsrev Bey, Türkiye Cumhuriyeti'nin Berlin Büyükelçisi olarak Hitler'e İtimatnamesini 28 Eylül 1939'da sunmuştur³⁶⁹. Hüsrev Bey'in Berlin Büyükelçisi olarak Hitler ile arasındaki iyi ilişkiler, Türk-Alman Hükümetleri arasındaki siyasi ilişkilere de olumlu katkı sağlamıştır³⁷⁰.

Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı için yaptığı bütün hazırlıklar Berlin Büyükelçiliği tarafından Türk Hükümeti'ne bildirilmiştir. Türk Hükümetine bildirilen bilgiler arasında; Kopenhag Elçiliği'nden Finlandiya'ya gizli olarak mühimmat ve silah sevk edildiği ve Finlandiya ordusunun talim ve terbiyesinde Alman askerlerinin görev aldığı yer almaktadır. Berlin Elçiliği, Stokholm Elçiliği'nden Almanların şimdiki kuvvetlerini takviye için Botni Körfezi'ndeki Vasa Limanı'nın birkaç bin asker çıkarttıklarını, Finlandiyalıların bundan memnun olduğunu, Almanların ve Rusların, Finlandiya ve bilhassa Petsamo'ya bir hareket yapmalarına mani olmak istedikleri şeklinde öğrendikleri

³⁶⁴ BCA/030.18.01.02 /88.76.12.

³⁶⁵ Cumhuriyet, 7 Ağustos 1939.

³⁶⁶ Gerede, a.g.e., 1994, 3.

³⁶⁷ Cumhuriyet, 17 Ağustos 1939.

³⁶⁸ Cumhuriyet, 4 Ağustos 1939.

³⁶⁹ Cumhuriyet, 28 Eylül 1939.

³⁷⁰ Tevetoğlu, a.g.e., 1971, 186.

bilgileri Türkiye'ye bildirmişlerdir³⁷¹. Aslında Türkiye'ye gönderilen bu bilgilerle Türk Hükümeti, Almanya'nın savaş için yapmış olduğu hazırlıkları yakından takip etmiştir. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nda tarafsız bir devlet olarak yer almış olmakla beraber, saldırı ihtimaline karşı da gerekli uyarıları yapmış ve önlem almıştır.

19 Ekim 1939'da Türkiye-İngiltere ve Fransa arasında askeri nitelikte olan karşılıklı yardımlaşma anlaşması imzalamıştır. Bu durum Alman basınında geniş yer bulmuş ve Alman Dışişleri Bakanı Joachim Von Ribbentrop anlaşmayı Türk Hükümeti nezdinde eleştirmiştir. Berlin Büyükelçisi Hüsrev Bey'i Türkiye'nin sonunda Polonya gibi olacağı konusunda kaba bir ifade ile uyarmıştır³⁷².

Adolf Hitler'in saldırgan tavırlarına karşılık Türk Hükümeti tarafından 2 Kasım 1939'da Hüsrev Bey'e 1920'de Osmanlı Mebusan Meclisi'nde kabul edilen Misak-ı Milli sureti gönderilmiştir³⁷³. Hüsrev Bey'den bu belgenin Alman Hükümeti'ne bildirilmesi istenmiştir. Misak-ı Milli belgesi ile Türk Hükümeti'nin bağımsızlık için verdiği tarihi mücadele hatırlatılmıştır.

14 Şubat 1940'da Hüsrev Bey, Hariciye Vekâletine İkinci Dünya Savaşı sırasında Avrupa'da yaşanan gelişmeler hakkında geniş bilgiler vermiştir. Bu bilgiler arasında, İngiltere ve Fransa'nın havadan ve karadan Siegfried hattına taarruza yanaşmadıkları, bunun sebebinin ise Polonya harekâtının zayıflığını telafi eden, mükemmel bir Alman ordusuna yol açmak olacağı yer almaktadır. Hüsrev Bey, Batı Cephesi'ni Finlandiya mntikasına kadar genişletmek istedikleri yönündeki görüşünü de bildirmiştir³⁷⁴. 19 Nisan'da izinli olarak Türkiye'ye gelen Hüsrev Bey, Ankara'da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Hariciye, Maarif ve Ticaret vekilleri ile görüşmüştür. Hüsrev Bey, Ankara ziyareti sonrasında İstanbul'a gitmiş ve burada gazeteciler ile röportaj yapmıştır. Hüsrev Bey'in röportajındaki beyanında Almanya'nın savaş sırasındaki tutumu ve Türkiye'nin savaşa dâhil olmayacağı bilgileri bulunmaktadır. Ayrıca Hüsrev Bey röportajın devamında Almanya ile yirmi milyonluk bir ticaret antlaşmasının müzakerelerinin devam ettiğini söylemiştir. Hüsrev Bey, Almanya'dan satın alınacak olan dört vapurun inşası ile ilgili olarak da vapurun birisinin askeri hükümette olduğunu, diğer üç vapur için müzakerelerin yapıldığını bildirmiştir. Hüsrev Bey röportajı sırasında Almanya'da eğitim gören Türk öğrencilerin durumu ile ilgili de değerlendirmede bulunmuştur. Hüsrev Bey, Ankara

---

³⁷¹ BCA/030.01/60.367.73.

³⁷² Sönmezoğlu, a.g.e., 2011, 423.

³⁷³ BCA/030.18.01.02/88.76.12

³⁷⁴ BCA/030.10/232.56.3.

ziyaretini gerçekleştirdikten sonra Berlin'e, Avrupa Ekspresiyle İsviçre yolu üzerinden geri dönmüştür³⁷⁵. İki ülke arasında gergin olan ilişkiler dolayısıyla Hüsrev Bey gazetecilere verdiği beyanlar ile Türk basınını rahatlatmak istemiştir.

Avrupa'da savaş devam ederken Türkiye'de ise Türk-Alman ilişkilerinde değişimler yaşanmıştır. 3 Haziran'da İsmet İnönü, Almanya Büyükelçisi Von Papen'i kabul etmiştir. Von Papen'in 3 Haziran tarihli raporunda, Türkiye'nin iyi niyetinin bir işareti olarak iki memleket arasında bir ticari anlaşma imzalanabileceğini ve Türk Hükümeti'nin müttefik devletlerle işbirliği anlaşması yapmasına rağmen, eski müttefiki olan Almanya ile de dostluk ilişkilerini muhafaza etmek istediğini yazmıştır. Von Papen'in 3 Haziran tarihli raporunu destekleyen konuşma ise, Hüsrev Bey'in Ribbentrop'a ve Ankara'da Genelkurmay İkinci Başkanı Asım (Gündüz) Bey'in Alman Askeri Ataşesi'ne söyledikleri ile aynı yönde olmasıdır. Bu sözler sadece Almanya'yı yatıştırmak için söylediği sözler değil, aynı zamanda Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yanında savaşa katılmayacağını da kanıtıdır. Bu söz şu şekildedir; "*İtalya'nın savaşa girmesi Türkiye'nin de girmesi için yeterli sebep olmayacaktır. Türkiye, Almanya ile ilişkilerini geliştirmek istemektedir*"³⁷⁶.

Hüsrev Bey, Berlin Büyükelçisi olarak sadece diplomasi alanında değil, kültürel, sosyal alanda da çalışmalarda bulunmuştur. Hüsrev Bey, Avrupa'da savaş tüm şiddeti ile devam ederken 1940 yıllını başlarında Talat Paşa'nın naaşını Türkiye'ye naklettirmiştir³⁷⁷. Hüsrev Bey, siyasi olaylar dışında Almanya'da öğrenimde bulunan Türk gençlerinin durumuyla da yakından ilgilenmiştir. Hüsrev Bey, 4 Eylül 1940'da Almanya'daki Türk öğrencileri hakkındaki raporunu Türk Hükümeti'ne göndermiştir. Hüsrev Bey'in gönderdiği raporda şu bilgiler yer almaktadır;

- a) *Müfettişlerin daktilodan başka, meslekten bir veya iki memur yardımcısı olması, bürolarının mümkünse sefaretlerde kurulması,*
- b) *Öğrencilerin eğlence yeri çok büyük şehirlerde olmamak şartı ile kültür merkezlerinde ve toplu olarak öğrenim görmelerine önem verilmesi,*
- c) *Mesleki öğrenim sebebiyle dağınık yerlerde olanlar dahil, öğrenimleri, çalışmaları ve hareket tarzları konusunda üç ayda bir rapor alınması,*
- d) *Öğrencilerin, toplu oldukları merkezlerde bir cemiyet kurmaları ve belirli toplantı yerleri bulunması,*
- e) *Öğrenim çağındaki gençlerin yurtdışında evlenmelerine izin verilmemesi,*

³⁷⁵ Cumhuriyet, 20 Nisan 1940.

³⁷⁶ Milliyet, 19 Eylül 1967.

³⁷⁷ Tevetoğlu, a.g.e., 1971, 188.

- f) Çok genç öğrenci gönderilmemesi. Ancak Türkiye’de lise öğrenimini tamamlamış, ne yapacağını bilecek durumda olanların gönderilmesi veya gönderilmeden önce üç ay kadar lisan öğretilmesi,
- g) Öğrenciler arasında ‘resmi - özel’ farkının gözetilmemesi, hepsinin sefaret gözetiminde ve müfettişlerin denetiminde bulunması, ayak sürenlerin ve eğlenceye dalanların memlekete gönderilmesi, bunun için bütün öğrencilerin alacakları aidatların müfettişlerin denetimine bağlı olması,
- h) Askeri öğrencilerin Ataşemilterlikle bağlı ve gerekli şartlara sahip subayın teftişine tabi olmaları,
- i) Kadınlarla ilgili olaylar sebebiyle skandal yaratanların, babalarının parasına veya mevkiine güvenerek haylazlık edenlerin geri gönderilmesi,
- j) Yurt dışında öğrenim görenlerin ödeneklerinin, lüks hayat sürmelerine imkân vermeyecek, ancak yerli öğrencilerin yaşamlarına uygun ölçüde olmasına önem verilmesi, ancak bu sayede öğrencilerimiz, buldukları ülkenin öğrencileriyle aynı seviyede olacak, aralarına karışacak, onlarla arkadaşlık edecek, kulüplerine gidecek, birlikte spor yapacak, yaşam tarzlarını öğrenecek ve lisanları kuvvetlenecektir.³⁷⁸

Hüsrev Bey, raporun devamında Almanya’ya gönderilen gençlerin iyi yetişmeleri için konferanslar, müzik konserleri, ticaret odası toplantıları, sosyal ve kültürel toplantılar yapılması konularına da değinmiştir. Hüsrev Bey’in, siyasi çalışmaları kadar eğitim, kültür ve sosyal çalışmaları da, Almanya’da bulunan Türklerin haklarının korunmasındaki faaliyetleri de başarılı olmuştur.

16 Kasım 1940’da Türkiye’ye gelen Hüsrev Bey, Ankara’da görüşmeler gerçekleştirmiştir. Hüsrev Bey’in bu seyahati Türk basınında yer almış, Hüsrev Bey’e Türkiye-Almanya arasındaki siyasi ilişkilerle ilgili sorular sorulmuştur. Hüsrev Bey gazetelere verdiği beyanda Türk-Alman siyasi ilişkilerinde bir sorun olmadığını, Hükümetin daveti ile geldiğini belirtmiştir. Ayrıca Hüsrev Bey, beyanında Rusya Dışişleri Bakanı Molotov’un Almanya’yı ziyareti sırasında Molotov’u karşılamak istediğini, ancak Türkiye’de ziyarette bulunduğu için gerçekleştiremediğini de ifade etmiştir³⁷⁹.

26 Kasım 1940’da Sovyet Rusya Dışişleri Bakanı Molotov, Almanya’ya bir seyahat düzenleyerek, Hitler ile görüşme yapmıştır. Bu görüşmede Molotov, Hitler’den, Sovyetlerin güvenliği için İstanbul ve Çanakkale Boğazlarında Ruslara uzun süreli toprak kiralmasını istemiştir. Bu şekilde Sovyetler, Boğazların savunmasında Türkiye’ye yardım için kiralanmış topraklarda üs kuracağını belirtmiştir. Rusya’ya göre bu üsler 2-3 ay içinde kurulmalı ve Türkiye bu duruma karşı çıkarsa Almanya, İtalya ve Japonya Devletleri, Sovyet Rusya’nın bu teklifini zorla Türkiye’ye kabul ettirmelidir. Sovyet

³⁷⁸ Gerede, a.g.e., 1994, 40 - 41.

³⁷⁹ Cumhuriyet, 17 Kasım 1940.

Rusya'nın bu istekleri üzerine, Von Papan Sovyet Rusya Dışişleri Bakanı Molotov'a Türk-Rus tarihinden bahsederek iki devletin kaç kez karşı karşıya geldiklerini sormuştur. Von Papan, sonuç olarak Çanakkale Muharebeleri'nde Türkler'in Boğazları bırakmayacaklarının anlaşıldığını söylemiştir. Bu tarihi hatırlamadan sonra Von Papan, Sovyet Rusya'nın isteğinin güç olduğunu ifade etmiştir³⁸⁰. Molotov bu görüşme sonrasında Berlin'den ayrılmış ve Hitler, 18 Aralık 1940'ta Sovyet Rusya'ya karşı harekât hazırlıklarına başlamıştır³⁸¹.

İkinci Dünya Savaşı devam ederken 2 Mart 1941'de Berlin Türk Ticaret Odası'nın 14. Genel toplantısı Hüsrev Bey'in de katılımı ile gerçekleştirmiştir. Hüsrev Bey toplantıda Almanya'nın önde gelen siyaset, iktisat ve bilim adamlarını ağırlamıştır. Hüsrev Bey toplantıdaki konuşmasında iki ülke arasındaki dostluğu geliştirmek için yaptığı faaliyetlerinden bahsetmiştir³⁸². Berlin Türk Ticaret Odası'nın toplantısının yapıldığı 2 Mart'ta, Alman ordusu Üçlü Pakt imzaladığı Bulgaristan'ın topraklarını işgal etmiştir. Bulgaristan topraklarının işgali ile Almanya ve Türkiye sınır komşusu durumuna gelmiştir. Bu durum üzerine 4 Mart 1941'de Von Papan, İsmet İnönü'yü ziyaret ederek Hitler'in 26 Şubat tarihli mektubunu sunmuştur. Hitler mektubunda, Bulgaristan'da bulunan Alman birliklerinin Bulgar topraklarında bulunmalarından yanlış bir anlam çıkarılmaması için Türk sınırından uzak kalınmasını emrettiğini açık bir dille belirtmiştir. Hitler mektubun devamında Türk Hükümeti'nin, hedefe varmak isteğiyle alacağı bazı tedbirlerle bu durumun değişmesi için Almanya'yı zorlamadıkları takdirde, Alman birliklerinin Türk sınırından uzak kalacaklarını da eklemiştir. Von Papan, 8 Mart'ta Saraçoğlu'na yaptığı ziyarette, Alman birliklerinin Türk sınırına 100 km'den daha fazla yaklaşmayacağını söyleyerek mektupta yazan güvenceyi, sözlü olarak da ifade etmiştir. Almanya'nın bu tutumuna karşılık İsmet İnönü, Hitler'e cevabını bildirmek üzere özel elçi Nurettin (Vergin) Bey'den Berlin Büyükelçiliği'ne bir mektup göndermiştir. Nurettin Bey'de 12 Mart'ta bu mektubu Hüsrev Bey'e teslim etmiştir³⁸³.

17 Mart 1941'de Hitler, Hüsrev Bey'i başbakanlıktaki odasına davet ederek Sovyet Rusya'nın Boğazlar üzerindeki isteklerini anlatmış ve Almanya'nın bu istekleri kabul etmediğini bildirmiştir³⁸⁴. Hüsrev Bey, 17 Mart'taki görüşme sonrasında Ankara'dan gelen

³⁸⁰ Milliyet, 24 Nisan 1979.

³⁸¹ Armaoğlu, a.g.e., 2012, 458.

³⁸² Cumhuriyet, 2 Mart 1941.

³⁸³ Tekeli, İ. ve İlkin, S. (2013), *Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, Cilt I, İstanbul: İletişim Yayınları, 189 - 190.

³⁸⁴ Milliyet, 24 Nisan 1979.

mektubu 19 Mart'ta Hitler'e sunmuştur. Mektupta İsmet İnönü, Sovyet tehlikesi üzerinde durarak, Hitler'e Romanya'yı ele geçirme sebebini sormuştur. Hitler, bu mektup üzerinden Hüsrev Bey ile konuşmuş ve mektuptaki sorulara cevap vermiştir. Hitler, ilk olarak Balkan topraklarını Sovyetlerin işgal edeceği düşüncesi olduğunu ve kendisinin bunu engellemek istediğini bildirmiştir. Ayrıca Sovyetlerin, Üçlü Pakta katılmak için Boğazlardan üs istediğini, Bulgaristan'a garnizonlar göndermeyi önerdiğini, ancak kendilerinin bu istekleri kabul etmediğini de belirtmiştir. Hitler ile Hüsrev Bey arasındaki bu konuşmanın tam metni 12 sayfa olarak Türk Hükümeti'ne gönderilmiştir³⁸⁵. İsmet İnönü'nün, Hitler'e gönderdiği mektup basında yer almıştır. Dönemim gazetelerinde Hitlerin mektup için İsmet İnönü'ye teşekkürlerini Hüsrev Bey aracılığıyla iletilmiş olduğu bilgisine de yer verilmiştir³⁸⁶.

İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa'da şiddetlendiği dönemde İsmet İnönü, Hitler'e 12 Haziran tarihli bir mektup göndermiş ve iki ülke arasında çıkar çatışması olmadığını bildirmiştir. Berlin Büyükelçisi olarak Hüsrev Bey'de Ankara'dan gelen bu mektubu 19 Haziran'da Hitler'e sunmuştur. Hitler, İsmet İnönü'nün bu mektubuna cevaben iki ülke arasında bir ticaret antlaşması imzalanması gerektiğini belirtmiştir³⁸⁷. Savaş zamanında iki ülke arasında zaman zaman siyasi ilişkilere ortaya çıkan gerginlikleri azaltacak ticari antlaşmalar imzalanmıştır.

Türkiye ile Almanya arasında ticareti faaliyetler Ankara'da Alman Reich ile 18 Haziran 1941'de imzalanan antlaşma ile hızlanmıştır. Ankara'da imzalanan antlaşmanın tasdiknamesinin Berlin'de yapılabilmesi için Hüsrev Bey ile Hariciye Vekâlet'inden birkaç memur görevlendirilmiştir³⁸⁸.

İki ülke arasında siyasi gerginliği azaltmak için imzalanan ticaret antlaşması, yerini 5 Temmuz 1941'de imzalanan dostluk anlaşmasına bırakmıştır. Antlaşma protokolüne Türkiye adına Berlin Büyükelçisi olarak Hüsrev Bey imza atmıştır³⁸⁹. 6 Temmuz 1941'de Türk-Alman Dostluk antlaşmasının belgeleri bir merasim ile karşılıklı olarak verilmiştir. Dostluk antlaşmasının karşılıklı belgelerinin verildiği bu merasimde, Berlin Büyükelçisi olarak bulunan Hüsrev Bey'in yanında Türkiye Dışişleri Bakanlığı Genel Kâtip yardımcısı

³⁸⁵ Tekeli ve İlkin, **a.g.e.**, 2013, 189 - 190.

³⁸⁶ Cumhuriyet, 22 Mart 1941.

³⁸⁷ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, 2011, 442.

³⁸⁸ BCA/030.18.01.02/95.54.16.

³⁸⁹ Cumhuriyet, 23 Temmuz 1941.

Cevat (Açıkalin) Bey, Almanya adına ise Dışişleri Bakanlığı müsteşarı Von Vaytaker katılmıştır³⁹⁰.

19 Ağustos 1941'de Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop, Almanya ve Sovyet Rusya arasındaki görüşmeler sırasında Sovyetler tarafından Türkiye ile ilgili taleplerin yer aldığı orijinal belgeleri Berlin Büyükelçisi Hüsrev Bey'e vermiştir. Almanya'nın bu davranışına karşılık Sovyetler de Almanların Türkiye'ye karşı olan savaş planlarını açıklamış, bu durum Türkiye Hükümeti'nde ciddi rahatsızlık yaratmıştır. Ancak Almanya bu durum ile ilgili bir açıklama yapmadan, Sovyet Rusya üzerine giriştiği muharebede Kafkas topraklarında ilerlemeye devam etmiştir. Ayrıca Almanya, Kafkas topraklarında yer alan Türkleri hareketlendirerek, Türkiye'nin Almanya safında savaşa girmesini sağlayacak basın faaliyetlerine de yer vermiştir³⁹¹.

Kafkas topraklarında meydana gelen bu gelişmeler, Alman-Türkiye arasında imzalanan ticaret ve dostluk antlaşmalarına rağmen siyasi gerginlikler tekrar ortaya çıkmaya başlamıştır. İki ülke arasındaki gerginliğin sebebi Almanya'nın kontrolünde bulunan topraklarda, Turancılık hareketinin başlatılmak istendiği ve bu çalışmalarda Berlin Büyükelçisi Hüsrev Bey'in de bulunduğu düşünülmektedir. Almanya, İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyet Rusya'ya karşı Barbarossa Harekâtı'nı başlatmış ve Rus birliklerinden 2 milyonun üzerinde esir elde etmiştir. Almanya'nın elinde esir bulunanlar arasında Sovyet ordusu içinde yer alan farklı milletler ve gruplar da vardır. Almanya tarafından esir alınan kişiler arasında Sovyet Rejimi'ne karşı olan gruplar Sovyet Doğu Halkları olarak adlandırılmıştır. Esirler arasında Rus olmayan kişi sayısı nüfusun yüzde 15'lik kısmını oluşturmaktaydı ki Hitler, bu durumu kullanarak Bolşeviklik karşıtı siyasal akımları güçlendirerek huzursuzluk yaratmak istemiştir. Almanya, 16 Temmuz'da bu alanda somut adım atarak İşgal Altındaki Doğu Mıntıkları Bakanlığı'nı kurmuştur. Almanya, Rusya içerisinde karışıklık çıkartmak ile ilgilenirken, Pantürkist Hareketi'nin Türkiye'deki temsilcileri olan eski İttihat ve Terakki mensuplarıyla, Rusya'dan Türkiye'ye mülteci olarak gelmiş bazı Türklerin Turancılık Hareketi ile bölgede aktif olduğu Von Papen tarafından dile getirmiştir. Turancılık hareketi içerisinde adı geçen Hüsrev Bey ile Ribbentrop 25 Ağustos'ta görüşmüştür. Bu görüşmede Ribbentrop'a cevap olarak Hüsrev Bey, hem kendisini hem de Türkiye'nin kendi sınırları dâhilinde olmayan topraklar ile

³⁹⁰ Cumhuriyet, 6 Temmuz 1941.

³⁹¹ Sönmezoğlu, a.g.e., 2011, 445 - 448.

ilgilenmediği bildirmiştir³⁹². Alman Hükümeti, Berlin Büyükelçisi Hüsrev Bey ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın isimlerinin bulunduğu, Turancılık Hareketi'nin, Sovyet Doğu Halkları lehinde bir şey yapamayacaklarını, bu sorunla ilgilendiklerini bildirmişlerdir. Hüsrev Bey, Ribbentrop ile olan görüşmesi sonrası yazdığı 25 Ağustos tarihli mektubunda bu konu ile ilgisi olmadığını açık bir şekilde dile getirmiştir³⁹³

İkinci Dünya Savaşı'nın ilk aylarında Alman ordusunun başarıları neticesinde 3.800.000 Sovyet askeri esir düşmüş ve birçoğu hayatını kaybetmiştir. 1941'de Almanlara esir düşen 100.000 Türkistanlıdan sadece 6.000 kişi, Polonya esir kamplarındaki 30.000 Türkistanlıdan da ancak 2.000 kişi hayatta kalmıştır. Bu durum karşısında Türkiye'nin Almanya'daki Büyükelçisi Hüsrev Bey ve General Hüseyin H. (Erkilet) Paşa gibi yetkililerin teşebbüsleri dikkat çekmiştir³⁹⁴. İkinci Dünya Savaşı yıllarına ait Türk-Alman belgeleri içinde Hüsrev Bey ile ilgili şu gizli belgede yer almıştır:

*Weiszaeker Ribbentrop'a
Berlin, 5 Ağustos 1941
Sayı:494
Gizli kopya*

Türkiye Büyükelçisi bugün bana yeni elçilik müsteşarını tanıttı ve konuşmayı hemen, Sovyet Bölgesi'nde yaşayan, Türk - Moğol asıllı sınır kabileleri üzerine çevirdi. Bu Türk -Moğol kabilelerinin Sovyetlere karşı yapacakları propagandaya dikkat çekti. Sonra açıkça, Çerkezlerin tek bir tampon devlette toplanabileceklerini ifadeyle, Hazar Denizi'nin doğusunda bağımsız bir Türk - Moğol Devleti kurulabileceğine imada bulundu.

Hüsrev Gerede bunları sırasına getirip resmi olmayan tarzda söyledi. Fakat bu sözlerin tesadüfen ortaya atılmış olduğunu düşünmemek gerekir. Çünkü onlar Ali Fuat (Genaral Erden)'in Sayın Von Papen'le görüşmesinde kullandığı ifadelerle aynen uymaktadır. (Ankara'nın 14 Mayıs tarihli ve 2335 sayılı yazısına bakınız) Nitekim Gerede, Bakü'yü bütün halkının Türk - Moğol dilini konuştuğu bir şehir olarak tarif ederek esas probleme girmekten geri durmamıştır.

Sayın Dışişleri Bakanlığı'na Weiszaeker.³⁹⁵

İkinci Dünya Savaşı devam ederken Türk-Alman siyasi ilişkileri, Türkiye'nin Fransa ile ortak bir bildirge imzalaması üzerine gerilmiştir. Türk-Fransız Ortak Deklarasyonu'na karşı Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi Von Papen, 28 Ağustos tarihli raporu ile Almanya'nın tutumunu yansıtan bir durum değerlendirmesi yapmıştır. Von Papen raporunda, Şükrü Saraçoğlu ve İsmet İnönü ile yaptığı son görüşmelere değinerek, İnönü'nün Almanya'nın Avrupa'daki savaş ile ilgili açıklamalarından etkilendiğini

³⁹² Tekeli ve İlkın, **a.g.e.**, 2013, 213.

³⁹³ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, 2011, 449.

³⁹⁴ (2016), **İkinci Dünya Savaşı ve Türk Dünyası**, (Yay. Haz.) Türk Nesrin Sariahmetoğlu, İlyas Kemalöğlu, İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, 132 - 133.

³⁹⁵ Tevetoğlu, **a.g.e.**, 1971, 118.

yazmaktadır. Von Papen'e göre İnönü, İngiltere ve Fransa'nın Almanya ile Polonya'da çatışması durumunda, İtalya'nın tarafsız kalacağı görüşünde değildir. İnönü'ye göre İtalya, Almanya'nın müttefiki olarak değil, yalnızca kendi amaçları için bu savaşa girecektir. Sonuç olarak Türkiye'nin Akdeniz'deki güvenliği tehlikeye girecek ve bu bölgedeki tüm çıkarları zedelenmiş olacaktır. Almanya tarafından İnönü'ye böyle bir durumda Türkiye'nin üstlendiği yükümlülüklerden kaçınamayacağı özellikle vurgulanmıştır. Von Papen, Türkiye'nin Akdeniz'deki güvenliği için İnönü'den barışçıl çözüm yolları bulunmasını ve bunların uygulanması için tüm etkisini kullanmasını istemiştir. İnönü bu konuda Londra'yı etkilemeye çalışacağını belirtmiştir. Von Papen, ayrıca raporunda Türk basınının önde gelen kişilerine de bir mesaj yolladığını yazmaktadır. Von Papen'e göre Türk basını, Türk Hükümeti'nin politik tereddüdünü yansıtmaktadır. Von Papen bu arada Hüsrev Bey ile görüşmüş ve Avrupa'daki savaş ile Türk-Alman siyasi ilişkilerini yansıtarak kendi görüşleri doğrultusunda etkilemeye çalışmıştır. Von Papen, bu görüşmede Hüsrev Bey'den iki ülke arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesi için Türk Hükümeti nezdinde etkinliğini kullanmasını istemiştir. İki büyükelçi arasındaki görüşmeler devam ederken Türkiye ise Almanya ile olası bir savaşa karşı her türlü önlemi almaya başlamıştır³⁹⁶.

Almanya-Türkiye arasındaki ilişkilerinin yoğun olduğu bir dönemde Hüsrev Bey'in, kısa bir süreliğine dinlenmek için Türkiye'ye geleceği haberi basına yansımıştır³⁹⁷. Hüsrev Bey'in izinli olarak Türkiye'de bulunduğu günlerde basına verdiği bir röportajında Türk-Alman Ticaret Antlaşması için Türkiye'ye gelen Alman Ticaret Heyet başkanı Dr. Clodius hakkında alanında başarılı bir kişi olduğunu belirttikten sonra bu antlaşmanın ticari açıdan önemli olduğunu söylemiştir³⁹⁸. Ayrıca Hüsrev Bey, 8 Ekim 1941'de İsmet İnönü ile kısa bir görüşme yapmıştır³⁹⁹. 13 Ekim 1941'de izin süresi dolan Hüsrev Bey, Türkiye'den ayrılmıştır⁴⁰⁰. Hüsrev Bey, Almanya'ya gittikten sonra Berlin Büyükelçisi olarak iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesi için faaliyetlerde bulunmuştur. Hüsrev Bey, savaş ortamında değişen devlet ilişkilerinde iki ülkenin dostluk bağlarının geçmiş yıllara dayandığını anlatan bir makalesini *Europacische Revue* adlı bir dergide yayınlamıştır⁴⁰¹.

---

³⁹⁶Koçak, C. (2013), *Türk Alman İlişkileri (1923 - 1939) İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Siyasal, Kültürel, Askeri ve Ekonomik İlişkiler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2. Basım ,169 - 170.

³⁹⁷ Cumhuriyet, 25 Eylül 1941.

³⁹⁸ Cumhuriyet, 12 Ekim 1941.

³⁹⁹ Cumhuriyet, 9 Ekim 1941.

⁴⁰⁰ Cumhuriyet, 13 Ekim 1941.

⁴⁰¹ Cumhuriyet, 19 Aralık 1941.

Almanya–Türkiye arasında ticari antlaşmalar ile artan ilişkiler, Türk basınında yer almıştır. 20 Mart 1942’de izinli olarak Türkiye’ye gelen Hüsrev Bey, verdiği röportajında iki devlet arasındaki ilişkilerin iyi olduğunu, ticaret antlaşmalarını genişletmek istediğinden bahsetmiştir⁴⁰². Hüsrev Bey’in çalışmaları ile siyasi gerginliğin yaşandığı dönemlerde dahi iki ülke arasında ticari faaliyetlerin devam etmesine olanak sağlamıştır. 16 Nisan 1942’de Almanya’da bulunan Krupp fabrikalarının müdürü tarafından Türkiye Demir ve Demir Yolları Müdürü şerefine düzenlenen davete Berlin Büyükelçisi olarak Hüsrev Bey de katılmıştır. Krupp fabrikalarının müdürü iki ülke arasında dostluğun gelişmesinde ve korunmasında etkili isim olarak Hüsrev Bey’i göstermiş ve savaş zamanı korunan dostluktan dolayı İsmet İnönü’ye teşekkür etmiştir⁴⁰³.

İkinci Dünya Savaşı devam ederken ekonomik alanda bir adım daha atılmış ve 24 Nisan 1942’de Almanya ile Türkiye arasında vergi işlerinde karşılıklı yardım mevzusunda görüşülmesine karar verilmiştir. Almanya ile görüşmeye gitmek için İçişleri, Dışişleri ve Maliye Bakanlıklarından bir komisyon heyeti oluşturulmuştur. Heyet, Almanya ile imzalanacak protokol için imza yetkisinin Berlin Büyükelçisi Hüsrev Bey’e ve Dışişleri Bakanlığı’ndan İkinci Daire Genel Müdürü Faik (Hozar) Bey’e verilmesini kararlaştırmıştır⁴⁰⁴.

11 Ağustos 1942’de Dışişleri Bakanlığı Hüsrev Bey’in Berlin Büyükelçiliği’nden merkeze nakil edilmesine karar vermiştir. Hüsrev Bey’in merkeze nakil edilmesi kararını İcra Vekâleti Heyeti 14 Ağustos 1942’de onaylamıştır⁴⁰⁵. Hüsrev Bey’in Berlin’den merkeze çağrılması üzerine Hitler, Büyük Frederik zamanından kalma büyük ve değerli bir çay takımı hediye etmiştir. Ayrıca Hitler, Hüsrev Bey’i Berlin’den şahsi vagonu ile sınıra kadar göndertmiştir⁴⁰⁶.

Hüsrev Bey, Berlin Büyükelçisi olarak Türkiye’ye her gelişinde Alman meslektaşı Von Papan’i ziyaret etmiştir. Hüsrev Bey bu ziyareti ile hem bir dostunu görmüş hem de görevini yerine getirmiştir. Aynı şekilde Von Papan de Almanya’ya gelişlerinde Hüsrev Bey’i ziyaret etmiştir. Hüsrev Bey, meslektaşı Von Papan ile olan sohbet ve bu sohbetler sonucu kendi görüşlerini hükümete bildirmiştir. Hüsrev Bey’in, Von Papan ile yaptığı görüşmelerden aldığı notlarının özetinde, Avrupa’daki savaş ile ilgili bilgiler yer

---

⁴⁰² Cumhuriyet, 21 Mart 1942.

⁴⁰³ Cumhuriyet, 17 Nisan 1942.

⁴⁰⁴ BCA/030. 18.01.02 /98.32.6.

⁴⁰⁵ BCA/030.11.1/156.26.17.

⁴⁰⁶ Tevetoğlu, a.g.e., 1971, 191.

almaktadır. Bu bilgiler arasında, Avrupa'daki savaşın gidişatı, Almanya'nın İngiltere'ye yönelik saldırısı konusunda özet notunu şu şekilde kaydetmiştir; *"Churchill'in seyahatinin İngiltere'nin inat ve ısrarla hareket edeceğinin bir kanıtı olduğu, savaşın uzun süre ve şiddetli bir şekilde devam edeceği."*

Hüsrev Bey, Almanya'nın Yıldırım Harekâtı ile başlattığı işgallerinde Norveç ve Danimarka'nın işgalinin, İngiltere blokunu etkisiz hale getirdiğini eklemiştir. Hüsrev Bey'e göre Almanya'nın ne Akdeniz'de ne de Balkanlar'da savaş çıkmasını istediği yönünde kendi düşüncesini de notuna eklemiştir. Hüsrev Bey'in bir diğer notunda, İkinci Dünya Savaşı'nda tarafsızlık ilan eden Türkiye'nin durumu yer almaktadır. Hüsrev Bey'e göre İngilizlerin Türkiye'nin izni olsa bile, Almanya'nın Karadeniz'e girmesinin Rusya'nın savaşa katılmasını zaruri kılacaktır. Hüsrev Bey, bloklar arası savaşta güç dengelerini değiştirmek için atılan adımlarda İngiltere'nin, Türkiye'den alacağı az miktarda krom ve bakır gibi madenlerle Almanya'nın savaş gücünü etkileyeceğini düşünmesinin de doğru olmadığı şeklindedir. Çünkü Almanya, Rusya'dan bol miktarda maden ve hammadde almaktadır. Bunlardan bir bölümünü Türkiye'den alması, Türkiye'nin bloka katılmadığını ve savaşın dışında olduğunu göstermek ve güven uyandırmak içindir. Aynı zamanda ticari ilişkilerin savaştan sonra da normal şekilde devam etmesini isteyen Almanların 20 milyonluk yeni bir anlaşma için hazırladıklarını, buna 6 milyonluk bir platform ilavesi ile anlaşmanın işlemlerini kolaylaştıracağıdır. Hüsrev Bey notlarına sadece askeri, siyasi ve ekonomik konuları not etmemiş, toplumsal konulara da duyarlı olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sırasında savaşın korkunç insan kayıplarına sebep olmadan barış için bir yol çözümlenmesini istemiştir. Bu savaştan zarar görmekte olan tarafsızlar aracılığıyla barışın sağlanabileceğini de bildirmiştir⁴⁰⁷.

4.6. Rio de Janeiro Büyükelçiliği

Rio de Janeiro'da bulunan Türkiye elçiliği 3 Ekim 1946'da Dışişleri Bakanlığı'nın emriyle büyükelçiliğe yükseltilmiştir. Bu dönemde merkezde bulunan Hüsrev Bey'in Türkiye'nin Rio de Janeiro Büyükelçisi olarak atanması kararlaştırılmıştır⁴⁰⁸. 22 Ekim 1946'da Resmi Gazete'de Hüsrev Bey'in, Rio de Janeiro'ya büyükelçi olarak atandığı bilgisi verilmiştir⁴⁰⁹. Ailesi Hüsrev Bey'i bu görevinde de yalnız bırakmamış ve birlikte Rio de Janeiro'ya

⁴⁰⁷ Demirer, M. A. (2015), İkinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Türkiye, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 86 - 87.

⁴⁰⁸ BCA/030.18.01.02\112.64.18

⁴⁰⁹ Resmi Gazete, 22 Ekim 1946, S. 6440.

gitmişlerdir. Hüsrev Bey ve ailesi, Aralık ayında Türkiye’den Ege isimli vapur ile ayrılmıştır⁴¹⁰.

Hüsrev Bey iki ülkenin ticari, sosyal ve ekonomik ilişkilerinin gelişmesi için girişimlerde bulunmuştur. Hüsrev Bey, Rio de Janerio Büyükelçiliği döneminde Paris’te gerçekleşen demiryolları toplantısına, Devlet Demiryolları Genel Müdürü Galip (Güran) Bey, Tarife Dairesi Başkanı Cemal (Devrimel) Bey ve Çin’in Ankara Büyükelçisi Ti-Tsun-Li ile beraber katılmıştır⁴¹¹. Rio de Janerio Büyükelçisi olarak Hüsrev Bey, buradaki görevi hakkındaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir, “...*bu çok pahalı ülkede hiç olmazsa Panair do Brassil adlı tanınmış şirkete, İstanbul - Rio arasında bir hava hattı kurdurmak suretiyle, ülkeme küçük bir hizmetim dokunduğu için teselli buluyor ve memnun oluyordum*”⁴¹².

1949 yılında Hüsrev Bey’in kullandığı elçilik aracı Rio de Janerio’da Petropolis’te bir trafik kazasına karışmıştır. Hüsrev Bey, kaza sırasında kaldırımda bulunan bir grup kıza çarpmış, kızlardan birisi vefat ederken diğer dört kız yaralanmıştır⁴¹³. Hüsrev Bey’in bu kazası sonucu, kazada zarar gören gencin ailesine Türkiye Hükümeti 3.000 dolar yardım yapılması konusunda karar almıştır. Türkiye Hükümetinin bu yardımı 1949 yılı bütçesinin 474. Düşünülmeyen Giderler Bölümü’nden karşılanması kararlaştırılmıştır⁴¹⁴. Gelini Canan Gerede’nin anlatımlarına göre bu kaza olayından kısa bir süre sonra da oğlu Faruk’un vefatı Büyükelçi Hüsrev Bey’i derinden etkilemiştir.

Hüsrev Bey’in yaş haddinden dolayı emekliliğinin yaklaşması üzerine elçilik görevinin bir yıl daha uzatılması Bakanlar Kurulu’nda görüşülmüştür. 3 Şubat 1949 tarihli yazı ile Dışişleri Bakanlığı’na Hüsrev Bey’in görevinin uzatılması isteğinin kabul edilmediği bildirilmiştir⁴¹⁵. Bunun üzerine Hüsrev Bey, Rio de Janerio’dan ayrılmadan önce resmi veda ziyaretlerini gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretleri sırasında Hüsrev Bey’e Brezilya Cumhurbaşkanı tarafından ülkesinin en büyük nişanı olan Cenup Yıldızı’nın birinci yıldızı

---

⁴¹⁰ Cumhuriyet, 29 Kasım 1946.

⁴¹¹ Cumhuriyet, 17 Aralık 1948.

⁴¹² Uslu, **a.g.e.**, 2006, 63.

⁴¹³ Cumhuriyet, 26 Mart 1949.

⁴¹⁴ **BCA/030.18.01.02\119.47.13.**

⁴¹⁵ Şimşir, B. (2007), “Şair Yahya Kemal Beyatlı’nın Elçiliği ve Büyükelçiliği”, C. XXIII, Sayı: 67 - 68 - 69, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 85.

hediyeye edilmiştir⁴¹⁶. Hüsrev Bey, 13 Temmuz 1949 yılında emekli olurken⁴¹⁷, yerine Fuat Carım atanmıştır⁴¹⁸.

4.7. Hürev Gerede'nin Vefatı

Diplomat olarak en son Rio de Janerio'da görev alan Hüsrev Bey, yaş haddinden emekli olarak İstanbul'a gelerek yerleşmiştir. Emeklilik günlerinde de çalışmalar yapan Hüsrev Bey'in adı, 1950 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi tarafından İstanbul milletvekili adayları arasında yer almıştır. Ancak Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul İdare Kurulu Başkanı Avukat İlhami (Sancar) Bey tarafından milletvekili isim listesi hakkında verilen bilgilerin doğru bir bilgi olmadığı açıklaması yapılarak Hüsrev Bey'in bulunmadığını belirtmiştir⁴¹⁹.

Hüsrev Bey, emekli olduktan sonra da toplumsal sorunlara karşı duyarsız kalmamış ve Türkiye Kiracılar Cemiyeti'nin başkanlığını yapmıştır. Cemiyetin kurulmasında etkili olan olay ise, Yugoslavya'dan göç ederek Türkiye'ye gelen vatandaşların yaşadığı emlak sorunudur. Türkiye ve Yugoslavya arasında 5 Ocak 1950'de bir anlaşma imzalanmış ve bu antlaşmaya göre Yugoslavya'dan göç edenlerin haklarının korunması için bir komisyon kurulması kararı alınmıştır. Yugoslavya'da kurulacak komisyona, Yugoslavya'da gayrimenkulü bulunan kişileri temsil etmesi için Türkiye'den iki temsilci gönderilmesi istenmiştir. Eminönü'nde yapılan toplantılarda, Yugoslavya'ya giderek emlak işleri ile ilgilenecek temsilcilerin belirlenmesi konusunda uzun tartışmalar yaşanmıştır. Eminönü'nde yapılan toplantıda, Yugoslavya'da Emlaki Bulunanların Haklarını Koruma Cemiyeti'ne başkanlık için Hüsrev Bey ve Kazım (Erol) Bey aday olmuştur. Toplantıda yapılan seçimi kazanan Hüsrev Bey, Cemiyete bir süreliğine başkanlık etmiştir⁴²⁰. Cemiyetin 1952 yılındaki eski Eminönü Halkevi'ndeki toplantısında kongre başkanı olarak Hüsrev Bey ve birlik başkanı İskender (Kumbaracı) Bey, bir yıllık faaliyetleri hakkında bilgi vermişlerdir. Toplantı sonucunda Yugoslavya'da el konulan malların hakiki değerleriyle tazmin edilmesi istenecektir. Ayrıca toplantıda birikmiş bina, faiz ve mahsul bedellerinin tamamen temin edilmesi için harekete geçilmesi ve Belgrad'a kongre adına iki üyenin gönderilmesine karar verilmiştir⁴²¹. Hüsrev Bey, Adnan Menderes'e gönderdiği 1 Eylül 1955 tarihli telgrafında, Kiracılar Cemiyetinin yıldönümünde, Kiracılar Cemiyeti

⁴¹⁶ Cumhuriyet, 13 Eylül 1949.

⁴¹⁷ Alkan, Canan Gerede ile Söyleşi, İstanbul, (13 Ağustos 2017).

⁴¹⁸ Akşam, 17 Temmuz 1949.

⁴¹⁹ Cumhuriyet, 26 Ocak 1950.

⁴²⁰ Milliyet, 25 Aralık 1950.

⁴²¹ Milliyet, 21 Mayıs 1952.

adına duygu ve düşüncelerini hükümete iletmek bildirmiştir. Hüsrev Bey telgrafında memur, emekli ve esnaf grupları arasında kiracıların bulunduğunu ve kiracılar için yaşam şartlarının ağırlaştığını belirterek hükümetten bu konuda anlayış istediğini yazmıştır⁴²².

Hüsrev Bey'i ve eşi Lamia Hanım'ı büyük oğulları Faruk'un 1950 yılında meydana gelen kaza sonucu vefatı derinden etkilemiştir. Bu üzücü olay üzerine dönemin Başbakanı Adnan Menderes, Gerede ailesine dinlenmeleri için 20 günlük İtalya seyahati tertip etmiştir. 10 Şubat 1951'de seyahat dönüşü Hüsrev Bey, Başbakan Adnan Menderes'e İtalya seyahati için teşekkür mektubu göndermiştir. Hüsrev Bey, mektupta dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'ye de minnet ve şükranlarını sunmuştur⁴²³.

Hüsrev Bey'in İstanbul'daki bir diğer faaliyeti de Eminönü Halkevi tarafından düzenlenen Milli Mücadele ile ilgili etkinliğe katılmasıdır. Her türlü yokluk içinde Müdafaa-i Hukuk'ta vazife almış olan Milli Mücadele'ye katılanların hatıralarını anmak için Eminönü Halkevi Dil-Edebiyat Şubesi tarafından bir program hazırlanmıştır. 11 Mart 1950'de düzenlenen⁴²⁴ bu toplantıya Milli Mücadele'de faaliyet gösteren Ali Fuat (Cebesoy) Bey ile birlikte Hüsrev Bey davet edilmiştir. Milli Mücadelede Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer alan Ali Fuat Bey ve Hüsrev Bey, Milli Mücadele ile ilgili anılarını toplantıda anlatmışlardır⁴²⁵. Hüsrev Bey daha sonra Eminönü Halkevinde Mustafa Kemal Paşa'nın vefatının yıl dönümü dolayısıyla yapılacak etkinlikte konuşma yapmak üzere katılmıştır⁴²⁶.

27 Mayıs 1960'da Demokrat Parti yönetimine son veren Milli Birlik Komitesi ülkede yönetime el koymuştur. Yönetime el koyan Milli Birlik Komitesi tarafından, siyasi hayatın kaldığı yerden devan ettirilebilmesi için Kurucu Meclis ve Cumhuriyet Senatosu oluşturulmuştur. Cumhuriyet Senatosu'nun teşkil edileceği dönemde Hüsrev Bey, yeni yönetimde tarafsız bir senatör olarak görev almak istemiştir. İstanbul'dan bağımsız senatör adayları olan Hüsrev Bey, Cumhuriyet Senatosu seçimlerine İstanbul'un üçüncü seçim çevresinden katılmıştır⁴²⁷. Hüsrev Bey, Cumhuriyet Senatosu seçimlerinden İstanbul'dan 32 oy almıştır.⁴²⁸ Ancak bu oy oranı Hüsrev Bey'in senatör seçilmesinde yeterli olmamıştır.

---

⁴²² BCA/030.01.00.00/19.110.2.

⁴²³ BCA/030.01.00.00/18.100.11.

⁴²⁴ Cumhuriyet, 6 Mart 1950.

⁴²⁵ Cumhuriyet, 12 Mart 1950.

⁴²⁶ Cumhuriyet, 9 Kasım 1954.

⁴²⁷ Resmi Gazete, 30 Eylül 1961, S.10920.

⁴²⁸ Resmi Gazete, 17 Kasım 1961, S.10960.

Vatansever bir asker, diplomat olan Hüsrev Bey, 20 Mart 1962’de geçirdiği kalp krizi sonucu 76 yaşında, İstanbul’da vefat etmiştir⁴²⁹. Hüsrev Bey’in Türk bayrağına sarılan naaşı top arabası ile Harbiye’ye getirilmiş ve oradan da Edirnekapı Şehitliği’nde defnedilmiştir. Hüsrev Bey’in cenaze törenine dönemin senatörleri, milletvekilleri, Birinci Ordu Kumandanı ve elçileri katılmıştır⁴³⁰. Mustafa Kemal Paşa’nın yakın arkadaşlarından, emekli diplomat Hüsrev Bey’in vefatı Türk basınında yer almıştır. Hüsrev Bey’in vefatı ile ilgili Cumhuriyet Gazetesinde General Pertev (Demirhan) Bey tarafından “*Kaybettiğimiz Milli Değerler: Hüsrev Gerede*” başlıklı bir yazı kaleme alınmıştır. Pertev Bey, Hüsrev Bey’in vefatından dolayı duyduğu üzüntüyü yayınladığı makalesi ile dile getirmiştir. Pertev Bey, ayrıca Hüsrev Bey’in vefat haberini 28 Mart günü radyolardaki anonslar aracılığıyla öğrendiğini de belirtmiştir⁴³¹.

---

⁴²⁹ Milliyet, 23 Mart 1962.

⁴³⁰ Milliyet, 25 Mayıs 1962.

⁴³¹ Cumhuriyet, 29 Mart 1962.

5. SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin parçalandığı bir dönemde, Osmanlı ordusu içinde vatansever bir asker olarak görev alan Hüsrev Bey, vatanın kurtuluşu için Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer almıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna tanıklık eden tarihi şahsiyetlerden Hüsrev Bey, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte askerlik mesleğinden ayrılmış, milletvekili ve diplomat olarak milletine hizmet etmeye devam etmiştir.

Bosna – Hersekli Rıdvanbeyoğlu ailesinden olan Hüsrev Bey, Edirne'de dünyaya gelmiştir. Babası Ferik Mehmet Ali Paşa'nın görev yaptığı Erzurum'da okul hayatı başlamıştır. Babasını örnek alan Hüsrev Bey, askeriyede eğitim almak için Askeri İdadi sınavına girmiştir. Harp Akademisinden 1 Temmuz 1905 tarihinde piyade teğmen rütbesi ile mezun olan Hüsrev Bey, disiplinli, başarılı bir asker olarak orduda kendisine verilen görevleri yerine getirmiştir. Hüsrev Bey'in asker olarak orduda gösterdiği başarılar neticesinde rütbesi de aldığı terfiler ile yükselmiştir. 1916 yılında cephelerde gösterdiği başarılarından dolayı Hüsrev Bey, Binbaşı rütbesine terfi olmuştur.

Milli Mücadele döneminde ve daha sonraki yıllarda yanında yer alacağı Mustafa Kemal Paşa ile ilk karşılaşması ise yine cephede olmuştur. Balkan Savaşlarına katılan birliklerde bulunan Hüsrev Bey, Mustafa Kemal Paşa'yı Balkan Savaşı sırasında subaylara Picarde savaş taktiğini öğretirken görmüştür. Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi Kafkas Ordusu Harekât Şube Müdürlüğü görevi için Erzurum'a giden Hüsrev Bey Kazım (Karabekir) Paşa ile beraber Kafkas Cephesi'nde yer almıştır. Ancak Hüsrev Bey bu cephede geçirdiği bir kaza sonucu ordudan izin alarak İstanbul'a gelmiştir. Hüsrev Bey Kafkas Cephesinden ayrılmış olsa dahi Kazım Paşa ile görüşmelere devam etmiş ve vatanın kurtuluşu için çare aramıştır.

Mondros Mütarekesi sonrası İtilaf Devletlerine ait donanmaların İstanbul Boğazı'na demir atması ve Osmanlı topraklarının işgale uğraması Hüsrev Bey'i derinden etkilemiştir. Hüsrev Bey, bu işgaller üzerine yüreğinde ince bir sızı hissettiğini anılarında da açıkça yazmıştır. Hüsrev Bey, Mütareke sonrasında İtilaf Devletleri hakkında çıkan haberlerin incelenmesi için kurulan Sansür Komisyonu'nda görev almıştır. Hüsrev Bey'in çalışma arkadaşlarından Aziz Hüdayi Bey'in Fransızlar tarafından tutuklanması üzerine Sansür Komisyonu üyeliğinden istifa etmiştir. Hüsrev Bey, Sansür Komisyonu üyeliğinde ayrıldıktan sonra, İtilaf Devletlerinin Osmanlı coğrafyasında başlattıkları işgallere karşı Memleket Gazetesi'nde kaleme aldığı makaleleri ile tepkisini göstermiştir. Basın yolu ile

işgallere tepkisin gösteren Hüsrev Bey, aynı zamanda işgallere son vermek için kendisi gibi vatansever komutanlar ile görüşmeler yapmıştır.

Hüsrev Bey, işgallere direnmek ve neler yapılabileceğini öğrenmek için faaliyette bulunmuş ise de İstanbul'da bir şey yapılamayacağını anlamıştır. Hüsrev Bey, Mütareke döneminde 9. Ordu Müfettişliği Heyeti'nde görev alarak Mustafa Kemal Paşa ile Samsun'a gitmiş ve Milli Mücadele için çalışmıştır. Hüsrev Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın yanında Havza, Amasya Genelgeleri yayınlanırken bulunmuş ve Mustafa Kemal Paşa'nın yanında milletin bağımsızlığı için gerekirse askerlik mesleğinden istifa edebileceğini dile getirmiştir. Hüsrev Bey, Sivas, Erzurum Kongreleri sırasında da Mustafa Kemal Paşa'yı yalnız bırakmamış işgallerin durdurulması ve memleketin kurtulması için çalışmalarda bulunmuştur. Hüsrev Bey, Heyet-i Temsiliye üyesi olarak Mustafa Kemal Paşa ile Ankara'ya gelmiştir. Heyet-i Temsiliye üyesi olarak Hüsrev Bey, gittikleri şehirlerdeki Anadolu halkının Milli Mücadeleye ve bağımsızlık için yapılan çalışmalara verdiği desteği tuttuğu notlarında göstermiştir.

Hüsrev Bey asker kimliğinin yanında milletvekili olarak da devleti ve milleti için yararlı faaliyetler yapmıştır. Hüsrev Bey siyasi hayatına Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Trabzon milletvekili olarak başlamıştır. Hüsrev Bey, Trabzon milletvekili olarak Osmanlı Mebusan Meclisi içerisinde Misak-ı Milli belgesini okumuştur. Milli Mücadele döneminde yayınlanan önemli belgelerden birisi olan Misak-ı Milli belgesi Meclis'te yapılan oylama ile kabul edilmiştir. Ancak Misak-ı Milli belgesinin mecliste onaylanması üzerine 16 Mart 1920'de İstanbul İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmiş ve Meclis-i Mebusan basılarak dağıtılmıştır. Hüsrev Bey ile beraber birçok milletvekili İstanbul'un işgali üzerine Ankara'ya geçmiştir. Hüsrev Bey, Ankara'ya geldikten sonrada Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde İstanbul'un işgaline yönelik İtilaf Devletlerini eleştiren makaleler yayınlamıştır.

Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ile beraber Hüsrev Bey, Trabzon Milletvekili olarak görevine devam etmiştir. Ankara'da açılan meclise yönelik, İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletleri'nin ortak çalışmalar sonucunda Anadolu'nun çeşitli yerlerinde isyanlar çıkmıştır. Meclise karşı çıkan isyan hareketlerinin bastırılması için kurulan Heyet-i Nasiha'da Hüsrev Bey görev almıştır. Hüsrev Bey, Bolu ve çevresinde çıkan isyanı bastırmak, Ankara Hükümeti'nin çalışmalarının amacını ve Milli Mücadeleyi anlatmakla görevlendirilmiştir. Hüsrev Bey, Gerede yakınlarında isyancılar tarafından tutuklanmıştır. Kısa bir süre isyancılar tarafından tutuklu kalan Hüsrev Bey, isyancıları

hitabet ve ikna kabiliyeti ile etkileyerek isyana son vermelerinde etkili isim olmuştur. Hüsrev Bey'e, Gerede İsyanı'nın bastırılmasında etkili olması sonucunda Mustafa Kemal Paşa tarafından "*Gerede*" soyadı verilmiştir. Hüsrev Bey Gerede'de tutuklu kaldığı sürede yaşadığı zorlukları yıllar geçse de unutmamış, kendisi ile beraber tutuklu kalan Mehmet Şükrü Bey'e Tokyo Büyükelçiliği sırasında yolladığı bir kartta ona, "*Felaket Arkadaşıma*" diye hitap etmiştir.

Hüsrev Bey, askeri yaşamında olduğu kadar siyasi yaşamında da aktif olarak yer almıştır. Hüsrev Bey, Meclis çalışmalarında aktif olarak askeri, sosyal, içişleri, dışişleri ve mali konularda öneriler sunmuştur. Meclis içerisinde özellikle askeri çalışmaları ile dikkat çekmiş ve Mustafa Kemal Paşa'ya verilen Başkomutanlık yetkisinin 5 Mayıs 1922'de süresinin dolması üzerine Meclis'e Başkomutanlık yasanın üç ay daha uzatılması için arkadaşları ile teklif sunmuştur. Hüsrev Bey, Birinci İnönü Savaşı sonrasında Londra Konferansına Ankara Hükümeti adına katılacak olan heyette yer almıştır. Milli Mücadele sürecinde mecliste yaptığı çalışmalar neticesinde Hüsrev Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 21 Kasım 1923'te kırmızı - yeşil şeritli madalyasıyla ödüllendirilmiştir.

Hüsrev Bey, asker ve milletvekili olarak gösterdiği başarıyı, Türkiye Cumhuriyeti'nin Büyükelçisi sıfatıyla yurtdışında temsil ettiği dönemlerde de başarılı bir şekilde görevini yerine getirmiştir. Hüsrev Bey, sert ve kararlı tutumu ile Türk dış politikasında etkili bir isim olmuştur. Hüsrev Bey, Meclis' in İkinci Yasma yılında Urfa Milletvekili olarak kısa bir süre mecliste yer almış ancak Budapeşte elçiliğine atanması ile milletvekilliği görevinden ayrılmıştır. Hüsrev Bey diplomatik mesleğine Budapeşte Orta Elçisi olarak başlamış, Macaristan ile Türkiye arasındaki tarihi bağları güçlendirerek dostluk ilişkilerinin artması için faaliyetlerde bulunmuştur. Budapeşte Orta Elçiliği sırasında çalışmaları ile dikkat çeken Hüsrev Bey, Dışişleri Bakanlığı'nın kararı ile diplomatik görevine Sofya Elçisi olarak devam etmiştir. Sofya Elçiliği sırasında Bulgar Kralı Boris ile iyi ilişkiler kuran Hüsrev Bey, diplomatik çalışmalarını sadece siyasi alanda sınırlamamış iktisadi, sosyal ve eğitim alanında da çalışmalarda bulunmuştur. Bulgaristan'da bulunan Türk azınlık okullarında yeni Türk harflerinin kabul edilmesini için Türk ve Bulgar Hükümetleri nezdinde çalışmalar yapmıştır. Hüsrev Bey'in hem Budapeşte hem de Sofya Elçilikleri döneminde Türkiye ile ticari antlaşmalar imzalanmıştır. Orta Elçi olarak Türkiye'yi yurtdışında en iyi şekilde temsil eden Hüsrev Bey İran'a Büyükelçi sıfatı ile atanmıştır.

Hüsrev Bey, Türkiye ile İran arasında siyasi sorun haline gelen sınır sorununun çözmek ve Türkiye'nin dış politikadaki kararlı tutumunu göstermek amacıyla Tahran Büyükelçiliğine atanmıştır. Hüsrev Bey, Tahran'a gitmeden önce Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş, Türk hükümetinden aldığı destek ile Tahran'a gitmiştir. Hüsrev Bey, Tahran yönetimine karşı sert tutumu, geri adım atmayan kişiliğiyle sınır sorununun çözülmesi için çalışmalar yapmıştır. Hüsrev Bey, sınır sorununun çözülmesinde etkili isim olmuştur. Şah Rıza Pehlevi ile kurduğu iyi ilişkiler sonucunda Şah'ı yakından tanıma fırsatı bulmuş, Şah'ın Türkiye'ye yapacağı ziyaret sırasındaki gezi programının oluşturulmasında Türk Hükümetine yardımcı olmuştur. Hatta Hüsrev Bey, Şah'ın Türkiye'yi ziyareti sırasında bizzat yanında yer almıştır. Hüsrev Bey, Tahran Büyükelçiliği döneminde ki faaliyetleri ile dönemin önemli isimlerinden olmuştur. Hüsrev Bey'in Tahran Büyükelçiliği sırasında tuttuğu notları daha sonra kitap haline getirilerek Türk dış politikasının ve dönemin siyasi yapısının aydınlatılmasına katkı sağlamıştır.

1935 yılı seçimlerine Sivas'tan aday olan Hüsrev Bey, seçim sonrası beşinci dönem Sivas milletvekilleri arasına adını yazdırmıştır. Ancak Hüsrev Bey'in Sivas Milletvekilliği de Urfa Milletvekilliği gibi kısa sürmüştür. Bunun sebebi Hüsrev Bey'in, Dışişleri Bakanlığı tarafından Tokyo Büyükelçisi olarak atanmasıdır. Hüsrev Bey, Tokyo Büyükelçisi olarak 1890 yılında Oşima kayalıkları yakınında fırtınaya yakalanarak batan Eruğrul Fırkateyni anısına, bir anıt inşası için girişiminde bulunmuştur. Hüsrev Bey, anıtın inşası için başlattığı çalışmalar sırasında, Japon halkının Türk milletine olan saygısını fark etmiş ve iki ülke arasındaki dostluk bağının gelişimi için ticari, siyasi ve kültürel alanda adımlar atmıştır. Hüsrev Bey, ayrıca Eruğrul şehitleri anısına "*Mübarek Eruğrul Şehitlerimiz ve Anıtları*" adlı bir makale kaleme almıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı en buhranlı günlerde Hüsrev Bey, Almanya'ya Türkiye Cumhuriyeti'nin Berlin Büyükelçisi olarak atanmıştır. Adolf Hitler ile siyasi alanda etkin bir ilişki yürüten Hüsrev Bey, İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın Türkiye'yi yanında müttefik olarak savaşa girmesi için yaptığı çalışmaları diplomatik hamlelerle engellemiştir. Hüsrev Bey'in, Almanya'nın kontrolünde olan Sovyet Doğu Halkları ile Turancılık Politikası güderek bölgede etkili olmak istediği yönünde Alman Hükümeti'nin raporlarında yer almışsa da, Hüsrev Bey bunu kabul etmemiştir. Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi Von Papen ile görüşmeler gerçekleştirmiş, bu görüşmeler sırasında notlar almıştır. Aldığı notlar ile Almanya'nın Türkiye ve İkinci Dünya Savaşı sırasındaki politikasını yansıtmaları bakımından önemlidir.

Hüsrev Bey en son Rio de Janerio’da diplomat olarak görev yapmış ve yaş haddinden emekli olarak diplomatlık mesleğinden ayrılmıştır. Emeklilik günlerinde de çalışmalar yapan Hüsrev Bey, toplumsal sorunlar ile ilgilenmiştir. Hüsrev Bey, Kiracılar Cemiyeti başkanlığı yaparak, Yugoslavya’dan göç ederek Türkiye’ye gelen vatandaşların emlak sorunları ile ilgilenmiştir. Hüsrev Bey, geçirdiği kalp krizi sonucu 20 Mart 1962’de 76 yaşında İstanbul’da vefat etmiştir. İnkılapçı, vatansever eski bir asker ve başarılı bir diplomat olan Hüsrev Bey kendisine verilen her görevi başarı ile yerine getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın her zaman yanında bulunmuş ve yaşamının her anını vatana hizmet ederek geçirmiştir. İstanbul Belediyesi aldığı bir kararla vatansever büyükelçinin İstanbul Teşvikiye’de oturduğu caddeye Hüsrev Gerede Caddesi adını vermiştir.

KAYNAKLAR

- (1937). *Türk - Nippon Dostluğunun Sonrasız Hatırası Ertuğrul*, Türkiye Cumhuriyeti Tokyo Büyükelçiliği.
- Akyol, T. ve Kaplan, S. (2013). *Açık ve Gizli Oturumlarda Lozan Tartışmaları TBMM'de Lozan Müzakereleri Tutanakları*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Alkan, E. (13 Ağustos 2017). *Canan Gerede ile Söyleşi*, Taksim\İstanbul.
- Aras, S. (2015). *Ertuğrul Fırkateyni'nin Japonya Sefiri'nin 125. Yıldönümü Anısına*, İstanbul: Türk Deniz Kuvvetleri.
- Arıburnu, K. (1997). *Sivas Kongresi Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2012). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914 – 1995*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Atase Arşivi İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No: 211 Gömlek No:19-2.
- Atase Arşivi İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No:211 Gömlek No: 19-1.
- Atase Arşivi İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No:211 Gömlek No: 16.
- Atase Arşivi İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu No:25A Gömlek No: 37.
- Atatürk, M. K. (2009). *Nutuk (1919 - 1927)*. Yay. Haz. Zeynep Korkmaz, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Ateş, S. (2013). Birinci Dünya Savaşı ve Kafkasya. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, 2(5),163-178.
- Aydın, M. (2018). Galip Kemalî (Söylemezoğlu) Bey'in Hatıratında Atina Müsteşarlığı Sırasında Balkan Sorunu. *Belgi Dergisi*, 2(16), Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Aydoğan, E. (1998). *Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'dan Erzurum'a yolculuğu (Samsun, Havza, Amasya, Tokat, Sivas, Erzincan, Erzurum)*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum.
- Ayışığı, M. (2013). *Mareşal Ahmet İzzet Paşa Askeri ve Siyasi Hayatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi /030. /261.758.12.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi / 030. 18.01.02 /98.32.6.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi /030. 01. /60. 367. 73.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi /030. 10 /261.758.8.

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi /030. 10. /261.758.17.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi /030. 10/ 232. 561. 3.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi /030.01.00.00/18.100.11.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi /030.10/261.757.26.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi /030.10/261.757.26.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi /030.10/261.758.1.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi /030.10/261.758.5.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi /030.11.1 /156.26.17.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi /030.18.01.02 /88.76.12.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi /030.18.01.02 /95.54.16.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi /030.18.01.02. /13.58.12.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi /030.18.01.02/112.64.18.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi /030.18.01.02/119.47.13.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi /030.18.01.02/60 97. 3.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi /080.18.01.02. /24.81.20.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi /18.107/55.1930.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi /490.01/1154,51.1.
- Bayur, H. (1979). TBMM Hükümeti Umur-ı Hariciye Vekili Yusuf Kemal Tengirşek'in 1922 Martında Yaptığı Avrupa Gezisiyle İlgili Anılar. C. XL, S. 160, Ekim, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 617-669.
- Bıyıklıoğlu, T. (1959). Hüsrev Gerede Mütarekede Karma Basın Sansüründen Niçin Çekilmişti?. *Tarih Coğrafya Dünyası*, 1(4), 308-310.
- Bilge, M. L. (2008). *Rıdvanbegoviç Ali Paşa*. Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.35, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı.
- Bostancı, M. (2016). Mütareke Döneminde II. Ordu (Yıldırım) Kıtaat-ı Müfettişliği. *Akademik Bakış*, 9(18), 93-119.
- Boyacıoğlu, R. (2002). *Erzurum'dan Sivas Kongresi'ne*. Sivas Kongresi I. Uluslararası Sempozyumu (2 Eylül 2002 - Sivas), Sivas: Siskav Yayınları.
- Çağlar, G. (1997). *Hüsrev Bey Heyet'i Nasihası (Nisan - Haziran 1920)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

- Çağlar, G. (2000). Atatürk'ün Tahran Büyükelçisi Hüsrev Gerede Zamanında Türkiye-İran İlişkilerine Bir Bakış. Atatürk 4. Uluslararası Kongresi Bildiriler (25 – 29 Ekim 1999), C. 1, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Çete, M. (2007). *Türk - İran İlişkileri (1919 - 1938)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, Sakarya.
- Çetin, N. (2015). *Son Sadrazam Ahmet Vefik Paşa*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Çil, Y. (2003). *Erzurum Kongresi'ne Katılan Delegelerin Biyografileri*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü, Erzurum.
- Çoker, F. (1994). *Türk Parlamento Tarihi I. Dönem (1919 - 1923)*, C. I, Ankara: TBMM Yayınları.
- Çoker, F. (1994). *Türk Parlamento Tarihi I. Dönem (1919 - 1923)*, C. II, Ankara: TBMM Yayınları.
- Çoker, F. (1996). *Türk Parlamento Tarihi: Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923*, C. III, Ankara: TBMM Yayınları.
- Değerli Koyuncu, E. (2005). *Mustafa Kemal Atatürk'ün Sofya Askeri Ataşeliği'nden Ölümüne Kadar Türk - Bulgar İlişkileri (1913 - 1938)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara.
- Demirci, Y. (2010). *Amasya Tamimi'nin Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'in Kuruluşuna Olan Etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Demirel, Y. (2009). *Kazım Karabekir Günlükler (1906-1948)*. C. 1-2, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Demirer, M. A. (2015). *İkinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Türkiye*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Eğilmez, İ. (2006). *Hadisat Gazetesine Göre Milli Mücadele'nin Başlangıç Devresi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Erkmen, C. (2019). *Erzurum'dan Ankara'ya Heyet-i Temsiliye*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Kars.
- Ertürk, S. (2005). *Bulgaristan Basınında Türkiye ve Atatürk (1923-1938)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Manisa.
- Gerede, H. (1952). *Siyasi Hatıralarım I İran (Ağustos 1930 - Haziran 1934)*, İstanbul: Vakit Basımevi.
- Gerede, H. (1956). Atatürk. C. XX, S. 80, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 565- 570

- Gerede, H. (1956). *Mübarek Ertuğrul Şehitlerimiz ve Anıtları*. İstanbul: Deniz Basımevi.
- Gerede, H. (1958). Çoşma Deniz Muharebesi. C. 70, Sayı 422, *Donanma Dergisi*, 1-5.
- Gerede, H. (1994). *Harp İçinde Almanya (1939 - 1942)*. Yay. Haz. Hulusi Turgut - Sırrı Yüksel Cebeci, İstanbul: ABC Yayınları.
- Görgülü, İ. (2004). *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912- 1922 Balkan Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Grace, E. ve Nur, R. (2007). *İlk Meclisin Perde Arkası (1920 - 1923)*. İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Griffe, H. M. E. (2005). *Osmanlı'nın Hizmetkârı Galip Ali Paşa Rızvanbegovic-Stocevic*. Ankara: Babil Yayıncılık.
- Gurulkan, K. (2013). *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi I*. İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını.
- Güçlü, M. (2016). Antalya'da Anadolu Gazetesine Göre Londra Konferansı'na Katılan Ankara Heyeti'nin Avrupa Yolculuğu (6-22 Şubat 1921). XVI/33, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 71-91.
- Gül, M. (1985). *Erzurum Kongresi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Güneş, İ. (2000), *Türk Parlamento Tarihi V. Dönem (1935 - 1936)*, C. I, Ankara: TBMM Yayınları
- Güneş, İ. (2000). *Türk Parlamento Tarihi V. Dönem (1935 - 1936)*. C. II, Ankara: TBMM Yayınları.
- Gürer, T. (2006). *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer*. İstanbul: Özkaracan Matbaacılık.
- Gürün, K. (1997). *Savaşın Dünya ve Türkiye*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- İdem, T. (2018). II. Dönem Urfa Milletvekillerinden Mehmet Refet (Ülgen) Bey'in Hayatı ve Meclis Faaliyetleri. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 4(2), 55-74.
- İnternet: Ulusun, Ş. (2017). Arşiv Belgelerine Göre Atatürk Dönemi Türk - Japon İlişkileri (1923 -1938). <https://www.academia.edu>. 535-557.
- Kara, P. (2010). *Türkiye - İran İlişkileri (1923 - 1960)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Konya.
- Karabekir, K. (2011). *I. Dünya Savaşı Anıları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karagülmez, M. (2018). *Atatürk Döneminde Türkiye'deki Macar Elçileri ve Türk Macar Siyasi İlişkileri (1923 - 1938)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Muğla.
- Kılıç, M. (2004). *Amasya Genelgesi ve Protokolü*. Ankara: Amasya Valiliği Kültür Yayınları No:11.

- Kıyıcı, A. K. (2013). *Mustafa Kemal Paşa Önderliğinde Milli Mücadele Kadrosu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Karabük.
- Kıyıcı, A. K. ve Koç, N. (2017). Bir İnkılap ve Mücadele Adamı: Hüsrev Gerede., *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 12(23), 153-164.
- Kocatürk, U. (2002). *Erzurum, Sivas ve Ankara'da Heyet-i Temsiliye Kadrosu*. Sivas Kongresi Uluslararası Sempozyumu (2 Eylül 2002 Sivas), Sivas: Siskav Yayınları.
- Kocatürk, U. (2015). *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Koçak, C. (2013). *Türk Alman İlişkileri (1923 - 1939) İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Siyasal, Kültürel, Askeri ve Ekonomik İlişkiler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Konukçu, E. (2000). *Hüsrev Gerede'ye Mustafa Kemal'in Samsun Yolculuğu*. 19 Mayıs ve Milli Mücadele'de Samsun Sempozyumu Bildiriler 20-22 Mayıs 2000, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Konukçu, E. (2002). *Erzurum'dan Sivas'a (29 Ağustos - 2 Eylül 1919)*. Sivas Kongresi I. Uluslararası Sempozyumu (2 Eylül 2002 - Sivas), Sivas: Siskav Yayınları.
- Korkmaz, E. (2011). Mondros Mütarekesi Döneminde Sansür. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, (19-20), 29-55.
- Kreiser, K. (2010). *Atatürk* (çev. Dilek Zaptçioğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kutay, C. (1992). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yüzyılıımızda Bir İnsan Hüseyin Rauf Orbay (1881 - 1964)*. İstanbul: Kazancı Yayınevi.
- Okur, M. (2000). Milli Egemenlik ve Teşkilatı Esasiye Kanunu. *Atatürk Yolu Dergisi*, 3(1), Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü Yayınları, 289-304.
- Okur, M. (2004). Atatürk Tarafından Yabancı Devlet Başkanlarına Verilen Hediyeler. *Atatürk Yolu Dergisi*, 33 - 34, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü Yayınları, 79-88.
- Oran, B. (2004). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I., 1919 - 1980*, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Orbay, R. (2003). *Siyasi Hatıralar*, İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Önal, S. (2002). *Hüsrev Gerede'nin Anıları Kurtuluş Savaşı, Atatürk ve Devrimler*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Önen, N. (2003). *Turanlı Hareketler: Macaristan ve Türkiye (1910- 1944)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Ankara.

- Özdemir, H. (2010). *Amasya Belgelerini Yeniden Okumak*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Özkaya, Y. (1981). *Türk İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayını.
- Öztürk, İ. S. (2007). *Ulusal Kurtuluş Mücadelesinde İç İsyanlar*, Ankara: Fark Yayınları.
- Öztürk, K. (1993). *Türk Parlamento Tarihi II. Dönem (1923 - 1927)*, C. I, Ankara: TBMM Yayınları.
- Öztürk, K. (1993). *Türk Parlamento Tarihi II. Dönem (1923 - 1927)*, C. II, Ankara: TBMM Yayınları.
- Öztürk, K. (1993). *Türk Parlamento Tarihi II. Dönem (1923 - 1927)*, C.III, Ankara: TBMM Yayınları.
- Rukancı, F. ve Ananmeriç, H. (2004). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi'nin Kuruluş Süresi ve İlk Sınıflama Çalışmaları*, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- Saral, E. (2016). *Türkiye- Macaristan İlişkileri (1920-1945)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Saray, M. (1999). *Türk - İran İlişkileri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Sariahmetoğlu, N. ve Kemaloğlu, (2016). *İ. İkinci Dünya Savaşı ve Türk Dünyası*, İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları.
- Selek, S. (1987). *Anadolu İhtilali*, C. 2, İstanbul: Kastaş A.Ş. Yayınları.
- Selvi, H. (2002). *Milli Mücadelede Erzurum (1918 - 1923)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Sonyel, S. R. (1987). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, Ankara: TTK.
- Sönmezoğlu, F. (2011). *İki Savaş Arasında Türk Dış Politikası*, İstanbul: Der Yayınları.
- Şimşir, B. N. (1996). *Bizim Diplomatlar*, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Şimşir, B. N. (2006). "Cumhuriyetin İlk Çeyrek Yüzylında Türk Diplomatik Temsilcilikleri ve Temsilcileri (1920 - 1950)", C. XXII, S. 64 - 65 - 66, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 15-89.
- Şimşir, B. N. (2007). "Şair Yahya Kemal Beyatlı'nın Elçiliği ve Büyükelçiliği", C. XXIII, Sayı: 67 - 68 - 69, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 11-87.
- TBMM Arşivi, V. Dönem, No:414.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 121, C.7.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 142, C.8.

- TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 18, C.2.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 186, C.27.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 39, C.19.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 43, C.3.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 72, C.4.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı: 87, C.5.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Toplantı:101, C.6.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 2, Toplantı: 35, C.2.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 2, Toplantı: 89, C.5.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (2013). *Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, Cilt I, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tevetoğlu, F. (1969). "Atatürk ile Samsun'a Çıkanlardan: Hüsrev Gerede" ,S. 82, *Türk Kültürü*,692-699.
- Tevetoğlu, F. (1971). *Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar*, Ankara: Atatürk ve Çevresi Yayınları.
- Toker, Y. (2009). *Milli Mücadelede İç İsyancılar*, İstanbul: Toker Yayınları.
- Toparlı, R. (2010). *Sivas Kongresi'nin Tutanakları*, Sivas: Sivas 100 Temel Eser.
- Tosun, R. (1996). "Milli Mücadele'de Sivas'ın Yeri ve Önemi", C. XII, S. 34, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 67-86.
- Turan, M. (2012). "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi:"Milli Temsil Meselesi", C. 5, S. 10, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 1-24.
- Turgut, H. (2005). *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Uçar, A. (2011). *Son Osmanlı Mebusan Meclisi ve Felâh-ı Vatan Grubu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Edirne.
- Ural, S. (2003). "Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin İstifası Üzerine Sivas Vilayetin' den Gönderilen Protesto Telgrafları", S.21, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 231-240.
- Uslu, M. (2006). *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Trabzon Milletvekilleri ve Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Cumhuriyet Tarihi) Anabilim Dalı, Kars.

- Üstünel, S. (2010). *Bolu Mebusu Mehmet Şükrü Gülez*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarih Bilim Dalı, Bolu.
- Yalçın, S. (2009). *Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Yazıcı, M. (2002). *Yazar Trabzon milletvekilleri*, Trabzon: Eser Ofset Yayınevi.
- Yıldırım, E. (2009). *Türk - İran İlişkileri (1918 - 1960)*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Yılmaz, F. (2010). *Türk Basınına Göre Rıza Şah'ın Türkiye'ye Seyahati (10 Haziran 1934 - 6 Temmuz 1934)*,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmalar Enstitüsü, Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri Anabilim Dalı, İstanbul.
- Yılmaz, H. (2015). “Türk Tarih ve Edebiyatında Ertuğrul Fırkateyni: Tarih İlmi Açısından bir Muammanın Tahlili”, Cilt:2, Sayı:7, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 80-97.
- Zeyrek, Ş. (1989). “Amasya Mülakatı”, C. 5, S. 14, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*,467-477.

EKLER

EK 1. Hüsrev Gerede'nin anılarında Mustafa Kemal Atatürk

1931 yılında Hüsrev Bey Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ile Meclis açılış oturumundan çıkmaktadır. (sağdan üçüncü kişi Hüsrev Bey'dir)

Popüler Tarih Dergisi, Dünya Yayıncılık, Aralık, 2001

EK 2. Tahran Büyükelçiliği görevi sırasında Hüsrev Bey'in gönderdiği belge

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
Tahran Büyükelçiliği
2049-210
Bütisik:
1-Kordiplomatik içtimal
zaptı
2-Benim tamimin
3-Furugi Han'ın mektubu
4-Cevabım.

Suret 437 209
2.9.1933
Hariciye vekâletine.

19-7-933 tarih ve 40009 - 121 sayılı tahrirati devletlerini
hürmetle aldım. Hayretle okudum.

Dégénéré bir ırkın sulbundan doğan bir çocuk , hayatının so-
nuna kadar Hariciye veziri de olsa, yalan söylemekten meni nefis edemiye-
ceğinden şahrandaki dördüncü seneye giren memuriyetimin hudut işi baş-
ta olarak bütün acı safhalarına mütemadiyen şahit olmuştum. Fakat doğ-
rusu müstakil bir hükümetin, nezâmizdeki sefirine resmen yalan söylete-
bileceğini hatırıma asla getirmemişim.

İran Hariciyesinin bayrak işinde sefaretlere vaki tarzı teb-
liğdeki hatalı hareketinden tevellüt eden kordiplomatik içtimaına dair
zamanında Yüksek makamlarına taktim ettiğim 19-7-933 tarih ve 1955-135
sayılı raporda mesele olduğu gibi arz edilmiş ve gazeteler negriyatı ve
İran sefirinin Ankaradaki müracâatı üzerine çekilmiş 16-7-933 tarihli
telgrafnamelerine cevap olarak dostluk ve düvayyenlik hakkındaki nokta
nazarımı tafsilen bildiren 15-8-933 tarih ve 2013-181 sayılı raporunda
da izahatı mütemmim verilmişti.

Binaenaleyh harici ez memleket imtiyazını haiz ecnebi sefa-
retleri hiç bir vakit İran Hükümetinden bayraklarını ne vakit ve ne su-
retle geçeceklerine dair müsaade talebini hatırlarından geçirmemiş ol-
dukları gibi, bunların düvayyeni olan şerefli Türkiye sefareti de böyle

-5-

030 10 261 758 12

Tahran Büyükelçiliği görevinde Hüsrev Bey'in yaşadığı bayrak sorunu ile ilgili Türkiye'ye gönderdiği belge.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi /030.10/261.758.12

EK 3. Hüsrev Bey'in askerlik mesleğinden istifa ettiğini gösteren belge

T. C.
Dışişleri Bakanlığı
Zarfları Dairesi U. Müdürlüğü

Şube

U. No. ....
H. No. ....
Lefi: .....

194

Hulasa

Kararname sureti

2262

Sofya Elçisi Erkânî Harp Âyınakası Hüsrev Beyin (321-5)1281 numaralı kanunun maddesi mahsusasına tevfikân Elyevm bulunduğu Diploması mesleğinde kalmayı tercih edip Ordudan alakasının katını arzu etmesinê ve müddetini ikmal etmemesine binaen müstafi addedilmiş ise de tetkikatı ahire üzerine bilfiil müddeti kanuni olan 25 seneyi ikmal eylediği anlaşıldığından istifa muamelesinin keelenmekün addile mezkur kanun mucibince ve sınıfı ihtiyata naklen icrayı tekaüdü tensip kılınmıştır. 9+10/328

Türkiye Cumhurbaşkanı
Gazi Mustafa Kemal

Bağvekil
İsmet

Müdafaalâilliyeye Vekili
Mustafa Abdulhalik

Aslı Gibidir.

TC
Kale M. D. K. V.

Hüsrev Bey'in askerlik mesleğinden 25 yılı doldurmuş olması sebebiyle istifa ettiğini gösteren belge.

Sosyal Güvenlik Kurumu Kamu Görevlileri Emeklilik Daire Başkanlığı Arşivi, Dosya No: MT110087

EK 5. Hüsrev Bey'in V. Dönem, Hal Tercümesi No:414

Seçim dairesi		Eserleri	<i>Yoktur</i>
Adı	<i>R. Hüsrev Gerede</i>	İlmi rütbeleri	
Soy adı	<i>Gerede</i>	Meslek ve mesgüliyeti	<i>Büyük Elçi</i>
Babasının ve anasının adı	<i>General Mehmed Ali Beyan Fatma</i>	Evli olup olmadığı ve kaç çocuğu bulunduğu	<i>evli iki erkek</i>
Doğduğu yer	<i>Edirne</i>	Seçimden evvelki som memuriyeti	<i>Tahran B. Elçi</i>
Oturduğu yer	<i>Ystanbul</i>	Memur değilse seçimden evvel son vaziyeti	
Doğum tarihi	<i>1888</i>	Seçim mazbatasının tarihi	
Tahsili	<i>Erkan Harbiye Akademi si</i>	Kaç reyyle sayılabılığa seçildiği	
Bildiği diller	<i>Türkçe, almanca</i>	Mazbatasının Meclis genel Heyetince tasdiki tarihi (**)	
Nede ihtisası olduğu	<i>Diplomasi</i>	Meclisee iltihak tarihi	

Hüsrev Bey'in V. Dönem Sivas Milletvekili olarak seçildikten sonra Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirdiği Hal Tercümesi No:414

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Alkan, Esra
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti
Doğum tarihi ve yeri : 23.02.1991 Beypazarı
Medeni hali : Bekar
Telefon : 0545 927 75 23
e-mail : Esraalkn@outlok.com.tr

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Lisans	Erciyes Üniversitesi Tarih Bölümü	03.07.2013
Lise	Beypazarı Anadolu Lisesi	12.06.2009

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2015-2019	Özel Çağın Temel Lisesi	Tarih Öğretmeni

